

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

XIX. YÜZYILDAN XXI. YÜZYILA
TÜRKİYE AVUSTRALYA İLİŞKİLERİ

Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi
Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi

Tezi Hazırlayan
ALPER KARAŞİN

Tez Danışmanı
DR. ÖĞR. ÜYESİ HASAN TÜRKER

İZMİR – 2019



26.06.2019

Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı Başkanlığı

ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı Yüksek Lisans programı 2016880003 numaralı öğrenci **Alper KARAŞİN** ile ilgili Yüksek Lisans tez savunma sınavı tutanağı aşağıdadır
Gereğini arz ederim.

Doç. Dr. Başak OCAK
Anabilim Dalı Başkanı

SINAV TUTANAĞI

Tez sınav jürimiz tarafından incelenen "19. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye-Avustralya İlişkileri" başlıklı Yüksek Lisans tezi ile ilgili olarak jürimiz 26/06/2019 tarihinde saat:10.30'da toplanarak aşağıda belirtilen şekilde işbölümü yaptıktan sonra adayın tez savunmasını dinlemiştir. Yönetmelik gereğince adaya tezi ile ilgili sorular yöneltilmiş ve tartışmalardan sonra adayın tezi hakkında aşağıdaki karar verilmiştir.

KABUL edilmesine

Oy Birliği ile

BAŞARI NOTU:

(90) DOKUZ

RED edilmesine

Salt Çoğunlukla

(**) DÜZELTME verilmesine

Tez Sınav Jürisi	Unvanı, Adı Soyadı	İmza
Tez Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi Hasan TÜRKER	
Üye (Diğer Üniversite)	Doç. Dr. Necdet BİLGİ	
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Emin ELMACI	

ONAY

Doç. Dr. Başak OCAK
Müdür V.

(**) Tezi hakkında düzeltme kararı verilen öğrenci, en geç üç ay içinde gerekli düzeltmeleri yaparak tezini aynı jüri önünde tekrar savunur.

Yemin Metni

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum "XIX. Yüzyıldan XXI. Yüzyıla Türkiye Avustralya İlişkileri" adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakça da gösterilenlerden oluştuğundan, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

Ad-Soyad

T.C.
YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
ULUSAL TEZ MERKEZİ

TEZ VERİ GİRİŞ FORMU

Referans No	10263695
Yazar Adı / Soyadı	ALPER KARAŞİN
T.C.Kimlik No	12056097538
Telefon	5366391042
E-Posta	alper.karasin@outlook.com
Tezin Dili	Türkçe
Tezin Özgün Adı	XIX. Yüzyıldan XXI. Yüzyıla Türkiye Avustralya İlişkileri
Tezin Tercümesi	From XIX. Century to XXI. Century Turkey Australia Relations
Konu	Uluslararası İlişkiler = International Relations
Üniversite	Dokuz Eylül Üniversitesi
Enstitü / Hastane	Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü
Anabilim Dalı	Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı
Bilim Dalı	Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bilim Dalı
Tez Türü	Yüksek Lisans
Yılı	2019
Sayfa	179
Tez Danışmanları	DR. ÖĞR. ÜYESİ HASAN TÜRKER
Dizin Terimleri	
Önerilen Dizin Terimleri	Türkiye=Turkey / Avustralya=Australia / Türk Dış Politikası=Turkish Foreign Policy / Anzak=Anzac / Çanakkale Savaşı=Gallipoli War

04.07.2019

İmza:.....

ÖZET

Tez kapsamında ilk olarak, Osmanlı Devleti ve Avustralya arasında başlayan ilişkiler ele alınmıştır. I. Dünya Savaşı'nın başlamasından sonra Çanakkale Cephesi'nde karşılaşan Türkler ve Avustralyalılar ilk kez savaş ortamında birbirlerini tanıma fırsatı buldular. Bu cephede yaşananlar iki ülke ilişkilerinin temelini oluşturmuştur. Avustralya, Çanakkale Savaşı'yla birlikte İngiliz politikalarını sorgulamaya başlamıştır ve ilerleyen yıllarda Avustralya'nın İngiltere'den bağımsız politika izlemesinde etkisi olmuştur. 1922'de Türkiye ve İngiltere arasında yaşanan Çanakkale krizi sonucunda İngiltere'nin Avustralya'dan Türkiye'ye asker göndermesi teklifini reddeden Avustralya, bu şekilde Türkiye ile ilişkilerinde önemli bir adım atmış oldu. 1924 yılında Avustralya Başbakanı Stanley Bruce'un Türkiye ziyaretiyle ilişkiler daha da hız kazanmıştır. Avustralya Başbakanı'nın ziyareti başka ziyaretlerin de kapısını aralamıştır ve Anzak törenleri için Avustralya'dan her sene Türkiye'ye ziyaretler gerçekleşmiştir. Ancak 1967 yılında Avustralya'da Türkiye Büyükelçiliğinin açılmasına kadar geçen sürede, iki ülke ilişkilerinin büyük çoğunluğunu Gelibolu Yarımadası'ndaki Anzak mezarlıkları ve mezarlık ziyaretleri oluşturmuştur. Avustralya'da Türkiye Büyükelçiliğinin açılmasından ve iki ülke arasında İşçi Antlaşması'nın imzalanmasından sonra, siyasi ve ticari ilişkilerde artış yaşanmıştır. 1980'li yıllarda Avustralya'da, Türk Başkonsolosu'na ve konsolosluga gerçekleştirilen saldırılar iki ülke arasındaki ilişkileri bozmamıştır. 1990'lı yıllarda iki ülke arasındaki ticari ve siyasi ilişkiler daha da artmıştır. 2005 yılında Gelibolu Yarımadası'ndaki yol çalışmaları nedeniyle kısa süreli bir kriz yaşansa da sorun büyümeden çözüme kavuşmuştur. Çanakkale Savaşı'nın 100. yıldönümü nedeniyle Türkiye'ye Anzak töreni için rekor sayıda Avustralyalı gelmiştir. Bu nedenle Çanakkale Savaşı'nın 100. yıldönümü iki ülke ilişkilerinde önemli bir eşik olmuştur.

Anahtar Kelimeler; Türkiye, Avustralya, Türk Dış Politikası, Anzak, Çanakkale Savaşı

ABSTRACT

This thesis looks in to the relationship between Australia and Ottoman Empire, later known as Democratic Republic of Turkey. After the start of World War I, Turks and Australians had the opportunity to get to know each other for the first time. What happened on this front was the basis of the relations between the two countries. Australia began to question British policies with the Battle of Gallipoli, and in the following years Australia followed an independent policy from the England. As a result of Çanakkale crisis between Turkey and England, England wanted Australia to send troops to Turkey, but Australia refused England's demand. In this way, Australia has taken an important step in relations with Turkey. In 1924, Australian Prime Minister Stanley Bruce's visit to Turkey has gained further momentum to the relations between Turkey and Australia. The visit of Australian Prime Minister has opened the door for other visits. However, until the opening of the Turkish Embassy in Australia in 1967, visits to Anzac graveyards in Gallipoli peninsula was the primary focus of bilateral treaties and relations. After the signing of the worker exchange agreement between the two countries, commerce and political dialogue between the two countries greatly increased. In the 1980's, attacks on the Turkish Consulate General and Melbourne Turkish consulate in Australia, relations between the two countries did not suffer a strong decline. In the 1990's, commercial and political relations between the two countries increased. Although there was a short-term crisis in 2005 due to road works on the Gelibolu Peninsula, the problem was solved without escalation. Australian tourist numbers on Turkish soil peaked due to the 100th anniversary of the Battle of Gallipoli and the number only increased in the following years creating a significant boon to inter-country commerce and political acumen. For this reason, the 100th anniversary of the Gallipoli War was an important milestone in the relations between the two countries.

Keywords; Turkey, Australia, Turkish Foreign Policy, Anzac, Gallipoli War

ÖNSÖZ

Tarih disiplini içerisinde, Türkiye ve Avustralya ilişkilerinin başlangıcını oluşturan XIX. yüzyıldan XXI. yüzyıla kadar olan zaman dilimi tezin ana teması olarak belirlenmiştir. Tezin hazırlık aşamasında yapılan araştırmalarda, Çanakkale Savaşı'nın Türkiye ve Avustralya ilişkilerinde temel oluşturduğunu ve bu durumun Türkiye'nin diğer devletlerle olan ilişkilerinden oldukça farklı bir boyutta olduğu görülmüştür.

Tez konusunun belirlenmesinde Avustralya'nın, Türkiye'nin yakın komşuları, Avrupa ve Amerika ile olan ilişkileri kadar detaylı bir çalışmanın olmaması bu konu hakkında çalışma yapılması ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Bu amaçla, tez bilimsel kurallar ve akademik bilgiler çerçevesinde hazırlanmıştır. Bu çalışma bilimsel metotlar çerçevesinde tarihi olayların bütünlük ve kronolojik sırası takip edilerek incelenmiştir. Çalışma sırasında pek çok farklı kaynaktan çapraz okumalar yapılarak konunun tarafsız bir şekilde ele alınması sağlanmıştır.

Tez konusunun belirlenmesindeki bir diğer önemli neden de Türkiye ve Avustralya ilişkileriyle ilgili tarih, sosyoloji, siyaset bilimi ve edebiyat alanlarında birçok bilimsel çalışmanın yapılmış olması, ancak bu çalışmaların büyük çoğunluğunun Çanakkale Savaşı'yla sınırlı kalmasıdır. Bu bağlamda Türkiye ve Avustralya ilişkilerini bütün olarak inceleyen bir çalışma yapılmamış olduğunu söylemek yanlış olmaz. Çalışmanın amacı Türkiye ve Avustralya akademik literatürüne katkı sağlamak ve bu alandaki boşluğu bir miktarda olsa doldurmaktır.

Bu amaçla Türkiye ve Avustralya ilişkileri, tarihsel süreçten ayrılmadan siyasi, askerî, ekonomik ve kültürel olmak üzere farklı açılardan incelenmiştir. Bu noktada Avustralya arşiv belgelerinin ve gazetelerinin internet ortamında olması ulaşılabilirliği kolaylaştırmıştır. Bunun yanında tez araştırmasının Avustralya'da yapılamamış olması tezin temel eksikliğini oluştururken, belirli konular dışında kaynak bulmanın ve bu kaynaklara ulaşmanın zor olması da karşılaşılan sorunlardandır.

Tez çalışması için Türkiye Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri, Avustralya ve İngiltere arşivleri araştırılmış, Türkiye ve Avustralya gazeteleri taranmış, konuyla ilgili kitap, makale ve internet siteleri de incelenmiştir. Tez mükemmellik iddiasında

değildir, ancak ortaya çıkan sonuç itibariyle de Türkiye ve Avustralya ilişkilerinde tespit edilen eksiklere küçük bir ışık tutabilir. Tezin gelecekte yapılacak çalışmalara faydalı olması ümit edilmektedir.

Bu çalışmada emeği geçenlere teşekkürlerimi sunmak isterim. Tez planlanmasında ve çalışmalarında bana yol gösteren ve desteğini esirgemeyen tez danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Hasan TÜRKER'e, kütüphanelerini bana açan hocalarım Dr. Öğr. Üyesi Ahmet MEHMETEFENDİOĞLU ve Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Emin ELMACI'ya, Ankara Milli Kütüphane, Dokuz Eylül Üniversitesi, Ege Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi, Çanakkale 18 Mart Üniversitesi kütüphaneleri ve APİKAM çalışanlarına, tez çalışmam boyunca benden manevi desteğini esirgemeyen aileme ve arkadaşlarıma teşekkürlerimi sunmayı borç bilirim.

Alper KARAŞİN

İzmir, 2019

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	I
ABSTRACT	II
ÖNSÖZ.....	III
İÇİNDEKİLER	V
KISALTMALAR	VIII
GİRİŞ	1

I. BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ – AVUSTRALYA İLİŞKİLERİ

I.I. XIX. ve XX. Yüzyılda Osmanlı Devleti – Avustralya İlişkileri	9
I.II. I. Dünya Savaşı’nda Osmanlı Devleti – Avustralya İlişkileri	15
I.II.I. I. Dünya Savaşı’nın Başlaması	15
I.II.II. Osmanlı Devleti’nin I. Dünya Savaşı’na Girişi.....	17
I.II.III. Avustralya’nın I. Dünya Savaşı’na Girişi	22
I.II.IV. Avustralya ve Yeni Zelanda Kolordusu’nun Kurulması ve Mısır’a Gönderilmesi	27
I.II.V. Broken Hill Olayı’nın Etkileri.....	30
I.II.VI. Çanakkale Cephesi ve Anzaklar	38
I.II.VII. Kanal Cephesi ve Anzaklar	46

I.II.VII.I. Sina – Filistin Cephesi ve Anzaklar	47
I.II.VIII. Osmanlı Devleti ile Avustralya Arasında Savaş Esirlerinin Değişimi	51

II. BÖLÜM

SİYASİ İLİŞKİLERİ

II.I. İngiltere ile Türkiye Arasında Yaşanan Çanakkale Krizinin Avustralya'ya Yansımaları	56
II.II. Lozan Antlaşması'nda Gelibolu Mezarlıkları ve Lozan Antlaşması'nın Avustralya Tarafından Onaylanması.....	62
II.III. Avustralya Başbakanı Stanley Bruce'un Türkiye Ziyareti.....	67
II.IV. Mareşal William Birdwood'un Türkiye Ziyareti	69
II.V. Montreux Boğazlar Sözleşmesi ve Avustralya.....	71
II.VI. Mareşal William Birdwood'un, Atatürk'ün Cenaze Töreninde İngiliz Kralını Temsil Etmesi	77
II.VII. 1939 Erzincan Depreminde Avustralya'nın Türkiye'ye Yardımı	79
II.VIII. Avustralya'da Türkiye Büyükelçiliğinin Açılması.....	83
II.IX. JCAG Terör Örgütü'nün Sydney'de Düzenlediği Başkonsolos Suikastı	88
II.X. TBMM Tarafından Arıburnu'nda Anzak Askerlerinin Çıkarma Yaptıkları Koya Anzak Koyu İsminin Verilişi ve Canberra'da Atatürk Anıtı'nın Açılışı	92
II.XI. Melbourne Türk Konsolosluğunun Bombalanması ve Avustralya'nın Tutumu	97
II.XII. Anzak Mezarlıkları Krizi	100

III. BÖLÜM

EKONOMİK VE KÜLTÜREL İLİŞKİLERİ

III.I. Türkiye – Avustralya Ekonomik İlişkileri	108
III.I.I. Türkiye’den Avustralya’ya Göç ve İşçi Antlaşması	108
III.I.II. Türkiye – Avustralya Ticari İlişkileri	112
III.II. Türkiye – Avustralya Kültürel İlişkileri	116
III.II.I. Avustralya’dan Türkiye’ye Ziyaretler ve Anzak Günü Törenleri....	116
SONUÇ	123
KAYNAKÇA	128
EKLER	145

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
a.g.a.	: adı geçen arşiv
a.g.e.	: adı geçen eser
a.g.m.	: adı geçen makale
a.g.t.	: adı geçen tez
ANZAC	: Australian and New Zealand Army Corps (Avustralya ve Yeni Zelanda Kolordusu)
ASIO	: Australian Security Intelligence Organisation (Avustralya Güvenlik İstihbarat Teşkilatı)
Bkz.	: bakınız
BOA	: Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi
BCA	: Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi
C.	: cilt
CAB	: The Cabinet Office Records (Kabine Ofis Kayıtları)
Çev.	: çeviren
ed.	: editör
Haz.	: hazırlayan
JCAG	: Justice Commandos of the Armenian Genocide (Ermeni Soykırımını Adalet Komandoları)
KKTC	: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
NAA	: National Archives of Australia (Avustralya Ulusal Arşivi)
RSL	: Returned Soldiers League (Dönen Askerler Cemiyeti)
s.	: sayfa
S.	: sayı
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
UDGP	: Uzun Dönem Gelişme Planı
vb.	: ve benzerleri
vd.	: ve diğerleri
yay.	: yayınları

GİRİŞ

Osmanlı Devleti, kuruluş döneminde Memlûk, Bizans, Germiyanogulları, Karamanogulları, Candarogulları, Karakoyunlu ve Akkoyunlu gibi beylik ve devletlerle diplomatik ilişkiler kurdu. Tarafların diplomatik hareketleri savaş ve barış dönemlerinde karşılıklı elçiler göndermekle kısıtlı kalmış olsa da bu durum XV. yüzyılın ortalarından itibaren değişmeye başladı. II. Mehmet'in İstanbul'u fethinden sonra Osmanlı Devleti'nde ilk daimî elçiliği Venedik Cumhuriyeti¹ kurdu. Venedik Cumhuriyeti bu atılımıyla diğer Avrupa devletlerine de örnek oldu². Osmanlı Devleti İstanbul'un fethinden sonra Anadolu ve Balkanlarda fetihlere devam etti ve eski Bizans topraklarını sınırlarına kattı. 1517 yılında Memlûk Devleti'nin topraklarını, kendi sınırları içine dahil etmesiyle Orta Doğu'ya hâkim olan Osmanlı Devleti, İslam dünyasındaki en güçlü devlet konumuna sahip oldu³.

Osmanlı Devleti'nin büyümesiyle diplomatik ilişkileri de artmaya başladı. Devletlerin dostluk derecesi, birbirlerine sınırlarının olup olmaması ve ekonomik şartlar, kurulan diplomatik ilişkileri belirleyen etmenler oldu⁴. Örneğin Venedik Cumhuriyeti ile ilişkiler XIV. yüzyılın sonlarında⁵ başlarken İngiltere ile XVI. yüzyıl sonlarında başladı. Bunda iki devlet arasındaki uzaklık ve o dönemde birbirleri ile ilgilenmemeleri, ilişkilerin kurulmasının gecikmesinde rol oynadı⁶.

Avrupa devletleri zaman içerisinde Osmanlı Devleti ile ilişkilerini geliştirerek Osmanlı'da daimî temsilcilikler kurmaya başladılar. 1475'te Polonya, 1497'de Rusya, 1525'te Fransa, 1528'de Avusturya, 1583'te İngiltere ve 1612'de Hollanda Osmanlı Devleti'nde elçilikler kurdular⁷. Buna karşılık Osmanlı ise geçici elçiler göndermekle yetindi. "*Gerek İslam gerekse Hristiyan ülkelerine giden bu elçiler*

¹ Venedik ve Cenevizliler, Osmanlı ve Kuzey Avrupa devletleriyle artan ticari ilişkileri nedeniyle bu ülkelerdeki ticari çıkarlarını korumak için sürekli diplomasiyi kullandı. **Bkz.**, Hüner Tuncer, **Eski ve Yeni Diploması**, Ümit Yayıncılık, Ankara, 2005, s. 23.

² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988, s.s. 268-269.

³ Halil İnalcık, **Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)**, (Çev. Ruşen Sezer), Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2004, s. 9.

⁴ Uzunçarşılı, **a.g.e.**, s. 272.

⁵ 1398 sonrası I. Bayezid zamanında Osmanlı Venedik ilk barış metni balyoslar tarafından hazırlandı. **Bkz.**, Mahmut Şakiroğlu, "Balyos", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. V., (1992), s. 44.

⁶ Akdes Nimet Kurat, **Türk-İngiliz Münasebetlerine Kısa Bir Bakış (1553-1952)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1952, s. 5.

⁷ Temel İskit, **Diploması Tarihi, Teorisi, Kurumları ve Uygulaması**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul, 2015, s. 124.

*'fevkalade elçi' unvanını taşırlar ve vazifelerini bitirdikten sonra geri gelirlerdi'*⁸. Bu elçiler gönderildikleri devletlerde ilgi çeken olayları ve gözlemlerini yazarlardı. Gönderilen elçiler dışında yabancı devletlerde ticaret için bulunan Osmanlı halkından kişiler de görüp duydukları olayları devlete rapor ederlerdi⁹. Osmanlı Devleti XVIII. yüzyıl sonlarına kadar ad hoc diplomasi¹⁰ yöntemini tercih etti. Güçlü olduğu dönemlerde daimî elçiliğe önem vermeyen Osmanlı Devleti askeri ve ekonomik olarak yaşadığı altın çağında (1453 – 1600), fetihlerin yapılması için başka bir devletle ittifak kurmaya ya da çıkan isyanların bastırılmasında başka bir devletin yardımına ihtiyaç duymadı. Bu dönemde Osmanlı Devleti, Avrupa ve sınır komşularından başka devletlerle ilgilenmedi. Ancak bu durum Osmanlı Devleti'nin Gerileme Dönemi'nde değişti. 1683 – 1699 yılları arasında Osmanlı Devleti ile Kutsal İttifak arasında gerçekleşen savaşlar, Osmanlı Devleti'nin idari, iktisadi, adli ve askeri alanlarda birçok sorunlar yaşamasına neden oldu. Dört ay süren çetin müzakereler sonucunda Karlofça Antlaşması, 26 Ocak 1699 tarihinde Osmanlı Devleti ile Kutsal İttifak devletleri (Avusturya, Venedik, Lehistan ve Rusya) arasında imzalandı. Karlofça Antlaşması Osmanlı Devleti için diplomatik açıdan önemli yenilikler taşımaktadır. Osmanlı Devleti'nin daha önceki antlaşmalarında galip taraf olması nedeniyle antlaşma şartlarını kendisi belirlemekteydi. Karlofça Antlaşması ile Osmanlı Devleti, tarihinde ilk kez topraklarını elinde tutmak için taraflarla müzakere yapmak zorunda kaldı ve ilk kez yabancı devletlerin (İngiltere ve Hollanda) arabuluculuğunu kabul etti. Osmanlı Devleti, bu antlaşma ile eski diplomatik alışkanlıklarını bırakarak Avrupa diplomasisine ve kendisine yabancı olan uluslararası hukuk kurallarına uyma konusunda bir başlangıç yaptı¹¹.

1709 yılında Rusya karşısında Poltava Şavaşı'nda yenilgiye uğrayan İsveç Kralı Demirbaş Şarl (XII. Karl) Osmanlı Devleti'ne sığındı. Rusya, Kral Şarl'ın kendilerine teslim edilmesi konusunda Osmanlı Devleti'ne baskı yaptı ancak Osmanlı Devleti, Rus baskılarına rağmen Kral Şarl'ı vermeyi reddetti. Bunun üzerine Rusya, Osmanlı sınırını ihlal ederek karışıklıklar çıkarmaya başladı. Sultan III.

⁸ Ercümen Kuran, **Avrupa'da Osmanlı İkamet Elçiliklerinin Kuruluşu ve İlk Elçilerin Siyasi Faaliyetleri 1793-1821**, Türk Kültür Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1968, s. 9.

⁹ Kuran, **a.g.e.**, s. 9.

¹⁰ Tarihte uygulanan ilk diplomasi şeklidir. Diplomasi temsilcileri belirli bir görevi yerine getirme amacıyla geçici bir süreyle yurt dışına gönderilirler. Diplomasi temsilcileri görevlerini tamamlamalarının ardından ülkelerine geri dönerler.

¹¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi** III. Cilt, I. Kısım, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1983, s.s. 585-595.

Ahmed 1710 yılında Rusya'ya savaş ilan etti. Savaşta Osmanlı Devleti başarılı oldu ve 1700 yılında imzalanan İstanbul Antlaşması'yla kaybettiği Azak Kalesi'ni 1711 yılında Prut Antlaşmasıyla geri aldı¹². Prut Antlaşması sonucunda, Osmanlı Devleti'nde Karlofça Antlaşması'yla kaybedilen toprakların geri alınabileceği düşüncesi oluştu.

Osmanlı Devleti, Venedik'in Karadağ'daki isyanı teşvik ve isyancılara yardım etmesini Karlofça Antlaşması'nın maddelerini ihlâl gerekçesi olarak gördü ve 1715 yılında Venedik'e savaş açtı. Yapılan savaşlarda Osmanlı Devleti başarılı oldu ve Mora'yı ele geçirdi¹³. Avusturya, Osmanlı Devleti'nin Mora seferine sert bir şekilde tepki gösterdi ve alınan yerlerin Karlofça Antlaşması gereğince Venediklilere geri verilmesini istedi. Bunun üzerine Osmanlı Devleti, Avusturya'ya da savaş açtı. Avusturya ile yapılan savaşlarda Osmanlı Devleti başarısız oldu ve Karlofça Antlaşması'nda olduğu gibi, yine İngiltere ve Hollanda taraflar arasında barışın sağlanması için arabulucu oldular. 21 Temmuz 1718 tarihinde Osmanlı Devleti, Venedik ve Avusturya arasında Pasarofça Antlaşması imzalandı¹⁴.

Pasarofça Antlaşması'ndan sonra 12 yıl sürecek Lale Devri'nde, Osmanlı Devleti Batılılaşma ve reform yönünde önemli girişimlerde bulundu. Bundan sonra mevcut topraklarını barış yoluyla koruyabileceğini anlayan Osmanlı Hükümeti diplomasiye başvurarak Avrupa devletleri ile yakın ilişkiler kurmaya başladı. İngiliz, Flemenk ve Fransız elçileriyle kurulan diyaloglar Osmanlı Devleti'nin diplomasisinin batılılaşmasında önemli rol oynadı. Avrupa ile dost ve istikrarlı bir siyaset takip etme isteği nedeniyle Osmanlı Devleti, 1720 yılında XV. Louis'nin sarayına yirmi sekiz Mehmet Çelebi'yi elçi olarak gönderdi. Yirmi sekiz Mehmet Çelebi'nin görevleri arasında Fransa ile ittifak sağlamak yanında, Fransa'da gördükleriyle ilgili İstanbul'a rapor¹⁵ sunmak da bulunmaktaydı. Fransa'ya elçi gönderilerek Osmanlı diplomasisinde batılılaşma yolunda önemli bir adım atıldı¹⁶.

¹² Oral Sander, **Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü Osmanlı Diplomasi Tarihi Üzerine Bir Deneme**, İmge Kitabevi, Ankara, 2015, s. 143.

¹³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi** Cilt IV, I. Bölüm, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1982, s.s. 104-107.

¹⁴ Uzunçarşılı, **a.g.e.**, s.s. 140-144.

¹⁵ **Bkz., Paris'te Bir Osmanlı Sefiri Yirmisekiz Mehmet Çelebi'nin Fransa Seyahatnamesi**, (Haz. Şevket Rado), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2016.

¹⁶ Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi** Cilt IV, I. Bölüm, s. 170.

1798'de Napolyon liderliğindeki Fransa, Mısır'ı işgal etti. Bu işgale tek başına karşı koyamayan Osmanlı Hükümeti İngiltere ve Rusya'dan yardım almak zorunda kaldı. 1804 yılında Sırp isyanıyla başlayan süreçte, Osmanlı Devleti ya gayr-ı Müslimlere ayrıcalık vermek ya da isyanların bastırılmasında yabancı devletlerden yardım istemek zorunda kaldı. İç ve dış politikada yabancı devletlerin yardımlarına ihtiyaç duyan Osmanlı Devleti, bundan sonra ad hoc diplomasi yöntemini terk ederek uluslararası diplomasiyi uygulamaya başladı¹⁷. Böylelikle Osmanlı Devleti, Batı diplomasi yöntemini kabul eden ilk Hristiyan olmayan devlet oldu¹⁸.

III. Selim Dönemi'nde Osmanlı Devleti, Yusuf Agah Efendi'yi, 1793 yılında İngiltere'ye ilk daimî elçi olarak gönderdi. Ardından Paris, Viyana ve Berlin elçilikleri de kuruldu. Avrupa'ya gönderilen elçilerin görevleri diplomasi görevleri dışında, iktisadi, sosyal ve kültürel konuları da kapsamaktaydı¹⁹. Elçilerin diplomasi görevleri dışında devlet işleri konusunda yetkin insanların yetiştirilmesi de vardı²⁰. Elçilerin iktisadi görevleri, yabancı devlet adamları ile ticaret antlaşmaları yapmak ve gümrük vergilerini Osmanlı Devleti'nin lehine çevirmektir²¹. Sosyal ve kültürel görevleri ise görev yaptıkları ülkede sosyal ve kültürel olaylardan Osmanlı Hükümeti'ni haberdar etmektir. Ayrıca Osmanlı halkının haklarının korunması da elçilerin görevleri arasındaydı.

Osmanlı Devleti'nin yurt dışında daimî elçilikler bulundurması 1821 yılında Yunan Ayaklanması'nın çıkmasıyla sekteye uğradı. Elçiliklerde görevli olan Rum tercümanların Babıali'ye yanlış bilgiler göndermeleri nedeniyle II. Mahmut tarafından elçilikler kapatıldı. İlk daimî elçilikler döneminde Osmanlı Devleti Avrupa siyasetini yakından gözlemleme fırsatına sahip oldu. Ancak istenen başarının elde edilememesinin en önemli nedenleri elçilerin yabancı dil bilmemeleri, birçoğunun siyasi tecrübeden yoksun olmaları ve elçiliklerde görevlendirilen diğer memurların da yeterli bilgi ve kabiliyete sahip olmamasıydı²².

¹⁷ Kuran, **a.g.e.**, s. 11.

¹⁸ J. C. Hurewitz, "The Europeanization of the Ottoman Diplomacy: The Conversion from Unilateralism to Reciprocity in the Nineteenth Century", **Bellekten**, C. 25, S. 99 (1961), s.s. 455-456.

¹⁹ Ercümen Kuran, "Türkiye'nin Batılılaşmasında Osmanlı Daimî Elçiliklerinin Rolü", **VI. Türk Tarih Kongresi** (Ankara 20-26 Ekim 1961) Kongreye Sunulan Bildiriler, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1967, s. 489.

²⁰ Kuran, **a.g.e.**, s. 11.

²¹ Kuran, **a.g.m.**, s. 489.

²² İskit, **a.g.e.**, s.135.

Osmanlı Devleti'nde diplomasi alanında önemli yenilikler yine de II. Mahmut Dönemi'nde yapıldı. Bu dönemde Reisülküttaplığa bağlı Tercüme Odası kuruldu ve yabancı büyükelçilerle iletişimler Tercüme Odası aracılığıyla yapıldı. Bu dönemde Osmanlı Devleti birçok uluslararası sorunla karşılaştı. Yaşanan sorunlar üzerine daimî elçilikler tekrar açıldı. 11 Mart 1836 tarihinde Hariciye Nezareti kuruldu²³.

XIX. yüzyılda yaşanan savaşlar ve ekonomik sıkıntılar sonucunda Osmanlı Devleti'nden dış ülkelere göçler yaşanmaya başladı. *“Avrupa'daki hükümetler ülkelerinden dışarıya yönelik göçleri destekleme politikası izlerken, Osmanlı Devleti'nin ülke dışına yönelik göçleri pek de olumlu karşılamadığı değişik tarihlerde yayınlamış olduğu nizamname ve kararnamelerle, izlemiş olduğu göçmen yerleştirme politikasından anlaşılmaktadır. II. Mahmut döneminde yurt dışına çıkışlarda pasaport kullanılması zorunluluğu getirilmesinin ardından 1869 yılında kabul edilen Tabiiyet Nizamnamesiyle izinsiz olarak Osmanlı tabiiyetini terk eden veya yabancı bir devletin hizmetine giren kişinin vatandaşlıktan çıkarılacağı, geri dönüşünün yasaklanacağı ve vakıf türünden gayri menkullerinin düşeceği hükmü”*²⁴ getirildi. Osmanlı Devleti göçleri engellemek için önlemler almasına rağmen yurt dışına olan kaçışları engelleyemedi. Siyasi ve ekonomik problemler Osmanlı tebasından bazılarının Güney Amerika, Avustralya gibi oldukça uzak ülkelere de göç etmesine yol açtı. XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nden Avustralya kıtasına göç başlaması üzerine Osmanlı Devleti, İngiltere'nin Avustralya kolonisi ile diplomatik ilişkiler kurmaya başladı.

Avustralya kıtasını²⁵ ziyaret ettiği bilinen ilk gemi 1606 yılında Willem Janszoon²⁶ tarafından komuta edilen Duyfken isimli Hollanda gemisi oldu. Yeni

²³ İskit, **a.g.e.**, s.s. 135-136.

²⁴ Mehmet Temel, “XIX. ve XX. Yüzyılın Başlarında Osmanlı Devleti ve Avrupa'dan Brezilya'ya Yönelik Göçler”, **Tarihin Peşinde**, S.2 (2009), s. 127.

²⁵ XVII. yüzyıl öncesi Avustralya kıtasının keşfine dair tartışmalar hala belirsizliğini sürdürmektedir. 1542 tarihli altı kopyası günümüze ulaşan bir Fransız haritası (Dieppe haritaları, 1540-1570 yılları arasında Fransa'nın Dieppe şehrinde üretilen bir dizi dünya haritasıdır) Avustralya kıtasının bulunduğu koordinatlarda Jave la Grande (Büyük Cava) olarak adlandırılan bir toprak parçasının taslağını sunmaktadır. Fransız haritacı bu haritayı hazırlarken Portekiz kaynaklarından faydalanması kuvvetle muhtemeldir. Buna göre en az bir Portekiz gemisinin Avustralya kıtasına yolculuk yapmış olması ve bu yolculukla ilgili rapor hazırlaması gerekmektedir. Alexander Dalrymple ve R. H. Major gibi bir kesim bilim insanı Dieppe haritalarının Portekizlerin Avustralya hakkında bilgileri olduğunu kanıtı olarak görmektedir. Ernest Scott ve G. Arnold Wood gibi diğer bilim insanları da yalnızca Dieppe haritalarının varlığının Portekizlerin Avustralya kıtasını keşfettiklerinin kanıtı olamayacağını

Gine kıyılarını ve adalarını incelemek için gönderilen Duyfken, Avustralya kıtasının en kuzeyinde bulunan Cape York Yarımadası ile Yeni Gine arasında bulunan Torres Boğazı'na²⁷ kadar geldi, ancak eksik mürettebat ve azalan erzak nedeniyle Cape York Yarımadası'nın ötesine geçemedi. Kaptan Janszoon, Avustralya'nın yeni bir kıta olduğunu düşünmemekle beraber Yeni Gine'nin bir parçası olarak gördü²⁸. Kaptan Janszoon'dan sonra Avustralya kıtasına sefer düzenleyen Hollandalı denizciler, New Holland (Yeni Hollanda) olarak adlandırdıkları kıtada herhangi bir zenginlik unsuru bulamadılar. Bununla birlikte Hollandalı denizcilerin seferleri sonucunda Avustralya kıtasının batı kıyı şeridinin önemli bir kısmı haritalandırıldı²⁹.

1688 yılında İngiliz korsan William Dampier³⁰, Cygnet isimli gemisini onarmak için Avustralya kıtasının batısında karaya çıkarak Avustralya'ya ayak basan ilk İngiliz oldu. 1699 yılında Avustralya kıtasına ikinci seferini gerçekleştiren Dampier, sefer dönüşünde "*A Voyage to New Holland*" (Yeni Hollanda'ya Sefer) kitabını çıkardı³¹.

İngiltere'nin Avustralya kıtasına olan ilgisi Yedi Yıl Savaşlarından (1756 – 1763) sonra başladı. İngiliz Hükümeti savaş gemileri mürettebatı için iş bulmakta zorluk çekmekteydi. Bilimsel araştırmaların önem kazanmasıyla birlikte savaş gemileri ve mürettebatının bilimsel keşif seferlerinde kullanılması fikri doğdu. 1768 yılında Kaptan Cook ilk seferini, astrolog Charles Green, botanik uzmanı Joseph Banks'in de aralarında bulunduğu birçok bilim adamıyla beraber Endeavour isimli gemi ile Güneş'in etrafında Venüs'ün dönüşünü takip etmek ve hesaplamalar yapmak amacıyla Tahiti'ye yaptı. Venüs'ün güneşi geçişini gözlemlemelerinin ardından Kaptan Cook, 1770 yılında batıya doğru sefere çıktı. Yolculuk sırasında

söylemektedirler. **Bkz.**, Ernest Scott, **A Short History of Australia**, Humphrey Milford Oxford University Press, London, 1916, s.s. 5-6; **Bkz.**, Ek 1

²⁶ Bazı kaynaklarda Hollandalı kaptanın ismi Willem Jansz olarak geçmektedir.

²⁷ Yeni Gine ile Avustralya arasında bulunan boğaza ismini veren Portekizli denizci Luis Vaz De Torres 1606 yılında Avustralya kıyılarına sefer yapmıştır. Kaptan Janszoon, Torres'ten birkaç hafta önce boğaza gelmesine rağmen kıtaya adım attıklarında kendilerini savunan Aborjinler ile girilen çatışma sonucunda dokuz mürettebat kaybı ve azalan erzak nedeniyle Cape York Yarımadası'nın ötesine geçemedi. Bu şekilde boğazdan ilk Portekizli denizci Torres geçmiştir. Torres'in Avustralya kıtasına çıkıp çıkmadığı bilinmemekle beraber bölgenin haritasını çizerek kendisinden sonra Avustralya kıtasına gelecek denizcilere önemli bir rehber bırakmıştır. **Bkz.**, Barbara A. West, Frances T. Murphy, **A Brief History of Australia**, Facts On File, United States of America, 2010, s. 31.

²⁸ Scott, **a.g.e.**, s. 17.

²⁹ West, **a.g.e.**, s. 33.

³⁰ 1699 yılında William Dampier Avustralya kıtasının kuzey-batı kıyılarını keşfetti ve haritalandırdı. **Bkz.**, James C. Docherty, **Historical Dictionary of Australia**, The Scarecrow Press, United States of America, 2007, s. XXIV.

³¹ West, **a.g.e.**, s.s. 34-35.

çıkan bir fırtına Kaptan Cook'un gemisini Avustralya'nın doğu kıyısı Cape Howe yakınlarına sürükledi. Kaptan Cook kendisi ve yanında bulunan bilim insanları ile keşfettikleri karayı incelerken, geminin demirleyebileceği uygun bir koy buldu. Çok sayıda yeni ve olağanüstü bitkinin bulunduğu bu yere Botany Bay (Botanik Koyu) adını verdiler³². Endeavour, Botanik Koyu'na 29 Nisan 1770'de demir attı ve 6 Mayıs 1770 tarihine kadar koyda kaldı. Bu sürede Kaptan Cook karada İngiltere bayrağı dalgalandırdı ve Botanik Koyu'ndan ayrılmadan önce gemisinin adını ve kıtaya geliş tarihini belirten bir yazıt hazırladı³³. Bu şekilde Kaptan Cook, İngiltere adına kıtada hak iddiasında bulundu.

Amerika kıtasındaki İngiliz kolonilerinin 1775'te başlattığı bağımsızlık hareketi, 1776 yılında amacına ulaşması İngiltere Hükümeti'nin Avustralya'ya olan ilgisini arttırdı. Bunda iki önemli etmen rol oynadı. Birincisi İngiltere ve Amerika kolonileri arasında çıkan savaşta İngiltere'ye sadık kalanların, yeni topraklara yerleştirilmesi meselesiydi. İkincisi ve daha önemlisi ise İngiliz mahkûmlarının, Amerika kolonilerine nakledilmesinin ortadan kalkmasıydı. XVIII. yüzyılda İngiltere'nin mahkûmlarını sömürgelerine göndermesi, İngiliz ceza sisteminin bir parçasıydı. Amerika kolonilerine yeni mahkûmların gönderilememesi, İngiltere'nin ceza sisteminde sorunlar oluşmasına neden oldu. ABD'nin İngiltere'den bağımsızlığını kazanmasının ardından Amerika kıtasına mahkûm gönderme imkânı kalmayan İngiliz Hükümeti için yeni bir yer bulma zorunluluğu ortaya çıktı. Bu süreçte Cebelitarık'a ve Batı Afrika'da bulunan Gambiya Nehri'ne mahkûmlar gönderilsede, İngiltere'nin Cebelitarık'ta yeterli toprağa sahip olmaması ve Batı Afrika'da hastalıklar neticesinde mahkûmların ölmesi nedenleriyle İngiltere bu yerlere mahkûm gönderilmesi fikrinden vazgeçti. 1779 yılında Joseph Banks, Avustralya kıtasının İngiliz mahkûmlarının yerleşimi için uygun bir yer olduğu önerisini yapan ilk kişi oldu. Banks, kıtanın bereketli bir yer olduğunu ve mahkûmların kısa sürede tarım faaliyetleri ile kendilerine yetebilecek bir sistem kurabileceğini, ayrıca Avustralya kıtasının uzak ve erişilemez olması nedeniyle de oradan kaçmanın çok zor olduğunu belirtti. İngiltere İçişleri Bakanı Lord Sydney, Botanik Körfezi'nde veya o bölgeye yakın bir yerde mahkûmlar için yerleşim yeri kurulmasını kabul etti. 1786'da Kaptan Arthur Phillip'i Avustralya kıtasına Vali

³² Thomas Bateson, **Short History of Australia**, Horace Marshall & Son, London, 1911, s. 15.

³³ James Cook, **The Three Voyages of Captain James Cook Round The World** Vol. II, Longman, Hurst, Rees, Orme and Brown, 1821, s.s. 90-91.

olarak atadı. 13 Mayıs 1787 tarihinde First Fleet³⁴ (İlk Filo) İngiltere'den Avustralya kıtasına gitmek üzere yelken açtı. Kaptan Phillip Botanik Koyu'na 18 Ocak 1788 tarihinde ulaştı. İki gün içinde tüm filo koya ulaştı. Bu şekilde İngiltere'den binin üzerinde³⁵ kişi Avustralya kıtasına gelmiş oldu. Botanik Koyu'nun yerleşime uygun olmadığına anlaşılması üzerine Kaptan Phillip 15 mil kuzeye, Port Jackson'a (Jackson Limanı) gitmeye karar verdi³⁶. Kaptan Phillip'i Avustralya'nın Valisi olarak atayan devlet adamının onuruna kurulacak şehre Sydney adı verildi. 1788 yılında Sydney şehri kuruldu³⁷.

Yeni Güney Galler kolonisinin nüfusu ilk başlarda mahkûmlar ve muhafız askerlerden oluşmaktaydı. Mahkûmların nakli 1840 yılına kadar devam etti. 1788 – 1840 yılları arasında 80 bin mahkûm Avustralya'ya gönderildi. 1820'li yıllara kadar Avustralya'ya çok az sayıda özgür yerleşimci geldi. 1820'li yıllardan sonra Avustralya'ya özgür göçmenler gelmeye başladı. Göçlerle nüfusu artan Avustralya topraklarında 1868 yılında altı eyalet kuruldu³⁸.

XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti sadece Avrupa devletleri ile değil, ayrıca diğer dünya devletleri ve sömürgeleri ile de siyasi ilişkiler kurmaya başladı. Bunda Osmanlı Devleti'nin göç eden halkını, gittikleri yerde yalnız bırakmak istememesi yanında Batı tarzı diplomasiyi benimsemesinin de etkisi bulunmaktadır.

³⁴ İlk Filo, 2 donanma gemisi, 3 erzak gemisi ve hükümlüleri taşıyan 6 gemiyle toplam 11 gemiden oluşmaktaydı.

³⁵ Farklı eserlerde yazarlar Avustralya kıtasına giden gemilerdeki yolcu sayısı hakkında farklı bilgiler vermektedir. Ernest Scott, **A Short History of Australia** isimli eserinde yolcu sayısını 717 hükümlü 290 özgür kişi, James C. Docherty, **Historical Dictionary of Australia** isimli eserinde yolcu sayısını 579 hükümlü, 212 özgür kişi, Frank G. Clarke, **Australia in a Nutshell: A Narrative History** isimli eserinde 759 hükümlü 713 özgür kişi olarak vermiştir. **Bkz.**, Scott, **a.g.e.**, s. 44; Docherty **a.g.e.**, s. 123; Frank G. Clarke, **Australia in a Nutshell: A Narrative History**, Rosenberg Publishing, Australia, 2003, s. 49.

³⁶ Scott, **a.g.e.**, s. 44.

³⁷ Bateson, **a.g.e.**, s.s. 27-31; Scott, **a.g.e.**, s.s. 38-43.

³⁸ Kenan Mortan, Monelle Sarfati, **Vatan Olan Gurbet II Avustralya'ya İşçi Göçünün 45. Yılı**, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2014, s.s. 1-2.

I. BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ – AVUSTRALYA İLİŞKİLERİ

I.I. XIX. ve XX. Yüzyılda Osmanlı Devleti – Avustralya İlişkileri

1788 yılında İlk Filo'nun Avustralya kıtasına gelmesiyle kıtada İngiliz egemenliği başladı. XIX. yüzyılın başlarında Avustralya kıtasında mahkûm sayısı, özgür yerleşimci sayısından fazlaydı. Özgür yerleşimciler 1820'li yıllardan sonra Avustralya kıtasına göç etmeye başladılar. 1850'li yıllarda kıtada altının bulunmasıyla göçlerde büyük artış yaşandı. Avustralya kıtasına göç edenlerin büyük çoğunluğu İngilizlerdi. İngilizlerin dışında Avrupa ülkelerinden ve Çin'den de yoğun göçler yaşandı. XIX. yüzyılın sonlarında Osmanlı toprağı olan Lübnan ve Suriye'den de Avustralya kıtasına göçler başladı. Bu göçler İngiliz kolonisi Avustralya ile Osmanlı Devleti arasındaki ilişkilerin başlangıcı oldu.

İşsizlik, ekonomik sıkıntılar ve Orta Doğu'da yaşanan siyasi gerginlikler Osmanlı Devleti vatandaşı olan Suriye ve Lübnanlıların, Avustralya kıtasına göç etmelerini sağlayan temel faktörler oldu. Suriye ve Lübnan halkının Avustralya kıtasına yönelik göçlerinin zamanla artmasında ilk giden Suriye ve Lübnanlıların yaptığı devecilik işinin cazip bulunması, iş bulma ve servet kazanma hayali etkili oldu³⁹. Osmanlı Devleti'nin farklı tarihlerde yayınladığı göçmen politikasına dair kararname ve nizamnamelerde ülke sınırları dışına yönelik göçlere olumlu bakmadığı görülmektedir⁴⁰. Ancak Osmanlı Devleti'nin ülke sınırları dışına olan göçleri önleme çabalarına rağmen göçmenlerini ve tüccarlarını gittikleri ülkelerde yalnız bıraktığı ve isteklerine karşı da ilgisiz kaldığı söylenemez. Osmanlı Devleti'nden göç edenler, gittikleri ülkelerde sayıları az da olsa buldukları şehirlerde Osmanlı Devleti adına konsolosluk veya temsilcilik açılması talebinde bulundular⁴¹.

1880'li yıllardan sonra Suriye ve Lübnan'dan Avustralya kıtasına yönelik göçlerde artış meydana geldi. Göçlerde yaşanan bu artış Avustralya kıtasına göç eden halkın hak ve menfaatlerinin korunması için gerekli diplomatik temsilciliklerin açılması taleplerine yol açtı. Avustralya kıtasına göç eden Osmanlı vatandaşlarının

³⁹ BOA (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi), DH. MKT, dosya 9/gömlek 1, H-19.09.1310

⁴⁰ Temel, a.g.m., s. 127.

⁴¹ Mehmet Temel, "Osmanlı Arşivi Belgelerine Göre Osmanlı-Avustralya İlişkileri", Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, S. 40 (2016), s. 32.

ilk taleplerinin buldukları şehirlerde konsolosluk açılması olduğu anlaşılmaktadır⁴². Avustralya kolonilerinin Melbourne, Sydney ve Adelaide şehirlerinde, 1885 yılından itibaren konsolosluk açılması ya da kendilerinin konsolos olarak atanması için Osmanlı Devleti'ne birçok başvuru yapıldı. 1885 Ağustos ayında E. Wolff isimli bir kişi Hariciye Nezareti'ne Avustralya kolonisinde bir Osmanlı konsolosluğu açılmasını ve kendisinin bu göreve atanmasını talep eden bir yazı gönderdi⁴³, ancak İngiltere Dışişlerinden Osmanlı Hükümeti'ne E. Wolff hakkında olumsuz geri bildirim yapılması nedeniyle atama yapılmadı⁴⁴.

Melbourne'da ikamet eden Dr. Charles Ryan⁴⁵ 30 Haziran 1887 tarihinde Osmanlı Devleti'nin Londra Sefareti'ne kendisinin Melbourne fahri konsolosu olarak atanmasını isteyen bir mektup gönderdi⁴⁶. Osmanlı Hükümeti tarafından hakkında yapılan araştırmalardan sonra 10 Aralık 1887 tarihli fermanla konsolos olarak görevlendirildi⁴⁷.

Avustralya'nın Sydney şehrinden Selim isimli biri Sydney'e fahri konsolos olarak göreve atanması amacıyla Osmanlı Hükümeti'ne 24 Mayıs 1889 tarihinde, içinde bir resminin de bulunduğu belgeyi sundu. Aynı kişi 14 Şubat 1890 tarihinde Hariciye Nezareti'ne gönderdiği yazıda şehirde yaşayan 600 Osmanlı vatandaşının bulunduğunu, Osmanlı vatandaşlarının haklarının korunamaması sebebiyle mağdur olduklarını ve haklarının korunması amacıyla Sydney'de Osmanlı Devleti'nin dilini

⁴² Temel, **a.g.m.**, s. 32.

⁴³ **BOA, HR.SFR.3**, dosya 311/gömlek 28, M-06.08.1885

⁴⁴ Temel, **a.g.m.**, s. 32. Konsoloslar görevlendirildiği devlet yetkilileri tarafından kendisine izin verilmeden resmi göreve başlayamamaktadır. Bu izin (exequatur) konsolosun ikamet ettiği ülkenin hükümetinin takdirine bağlı olmakla beraber herhangi bir zamanda iptal edilebilmektedir. Bu tarihte Avustralya İngiltere'nin sömürgesi durumunda olduğu için Avustralya'da görev yapacak konsolosun İngiliz Hükümeti tarafından onaylanması gerekmektedir.

⁴⁵ Dr. Charles S. Ryan, Melbourne Üniversitesinde üç yıl tıp eğitimi aldıktan sonra tıp eğitimini tamamlamak için İngiltere'nin Edinburgh şehrine gitti. Times gazetesinde Osmanlı Hükümeti'nin askeri doktor ihtiyacı olduğu ilanı gördükten sonra Londra'daki Osmanlı Elçiliği'ne müracaatta bulundu. Müracaatı kabul edildikten sonra Ryan İstanbul'a gitti. Bu şekilde Osmanlı Devleti'nin hizmetinde cerrah olarak göreve başladı. 1876-1878 yılları arasında Osmanlı ordusunda cerrah olarak görev yaptı. Türkçe de dahil birçok dile çevrilen "*Under the Red Crescent*" isimli kitapta Dr. Ryan Osmanlı Devleti'nde bulunduğu dönemi yazdı. **Bkz.**, Charles S. Ryan, **Plevne'de Bir Avustralyalı Charles S. Ryan**, (Çev. Ali Rıza Seyfioğlu), Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2014.

⁴⁶ **BOA, HR.SFR.3**, dosya 334/gömlek 15, M-30.06.1887

⁴⁷ **BOA, HR.SFR.3**, dosya 332/gömlek 79, M-10.12.1887; Osmanlı Hükümeti, Dr. Ryan'ın hizmetlerinden memnun kaldığından 8 Kasım 1889 tarihinde kendisine gönderilen bir yazıda kıtadaki diğer Osmanlı konsoloslarının görevlerinde bulunmadığı zamanlarda onların görevlerini de yürütebileceğini bildirmiştir. **BOA, HR.SFR. 3**, dosya 354/gömlek 18, M-08.11.1889; Bir süre sonra başkonsolosluğa terfi eden Dr. Ryan, 1908 yılında Avustralya'daki Müslümanların padişaha bağlılıklarını bildiren mektubuyla birlikte İstanbul'a geldiğinde oldukça iyi karşılanmıştır. **Bkz.**, Temel, **a.g.m.**, s.s. 32-33.

ve yasalarını bilen birisinin konsolos olarak atanması gerektiğini, kendisinin konsolos olmak için talepte bulunduğunu, fakat bir cevap alamadığını bildirdi. Osmanlı Hükümeti'nden, Sydney'e konsolos olarak atanma isteğinin İngiltere Hükümetine de iletilmesini rica etti⁴⁸. Sydney Konsolosluğu için 1893 yılında Nakone Khouri ve tüccar Joseph Manuk talepte bulundu. Melbourne fahri konsolosu Dr. Ryan, Manuk hakkında tahkikat yaptı ve raporunu Hariciye Nezaretine gönderdi⁴⁹. James Nachul Goory adlı bir başka kişi de 21 Mart 1893 tarihinde Adelaide Konsolosluğu için başvuruda bulundu⁵⁰. Sydney'e konsolos atanma başvurularında yoğunluk yaşanmasına rağmen 1896 yılına kadar görevlendirme yapılmadı. Osmanlı Hariciye Nezareti, 18 Eylül 1896 tarihinde Avustralya'nın Sydney şehri ve civarında ticari faaliyetlerde bulunan Osmanlı vatandaşlarının haklarının korunması amacıyla bir fahri konsolosluk açılmasına ve fahri konsolosluk görevine Cebel-i Lübnan asıllı Halil Nasûr Efendi'nin atanması teklifinde bulundu. 26 Eylül 1896'da sunulan görevlendirme tezkeresi 30 Eylül 1896 tarihinde padişah tarafından uygun bulunarak onaylandı. Bu şekilde Sydney fahri konsolosluğuna 30 Eylül 1896 tarihinde Halil Nasûr Efendi atandı⁵¹.

Osmanlı Devleti'ne Sydney, Melbourne ve Adelaide şehirlerinde konsolosluk açtırmak için tüccarlar ve yerleşimciler büyük çaba serf ettiler. Osmanlı ve İngiliz hükümetleri Avustralya'ya olan göç hareketini azaltma yönünde önlem alırken birçok tüccar ve yerleşimci, Osmanlı Devleti'nin Avustralya'ya olan ilgisini daha da arttırma yolunda gayret gösterdiler. Ancak İngiliz Hükümeti, Avustralya'nın eyalet hükümetleri aracılığıyla Çin ve Suriye'den gelen göçmenlere getirmeye çalıştığı giriş yasağının ardından, Osmanlı Devleti de Avustralya'daki konsoloslarından Avustralya'ya gelen göçmenlerin karşılaştığı sorunlar hakkında rapor hazırlayıp kendisine gönderilmesini istemiştir. Bunun üzerine Osmanlı Devleti de topraklarından Avustralya'ya gerçekleşen göçü önleyebilmek adına bazı önlemler alma gereği duymuştur.

Altına hücum döneminde Avustralya kıtasına Çin'den gelen göçler karşısında eyaletler sırayla önlemler aldı. 1888 yılından da Beyaz Avustralya politikasıyla

⁴⁸ Temel, **a.g.m.**, s. 33.

⁴⁹ **BOA, HR.SFR.3**, dosya 413/gömlek 48, M-10.09.1893

⁵⁰ **BOA, HR.SFR.3**, dosya 410/gömlek 32, M-21.03.1893

⁵¹ **BOA, BEO**, dosya 848/gömlek 63533, H-27.04.1314; **Bkz.**, Ek 2

Çin'den gelen göçmenlerin ülkeye girişleri yasaklandı⁵². XIX. yüzyılda Suriye bölgesinden Avustralya kıtasına göçlerin artması nedeniyle eyaletlerdeki parlamentolar, Çinlilere uygulandığı gibi diğer göçmenlere karşı da caydırıcı önlem olabileceği düşüncesiyle 1893 yılından itibaren şahıs vergisi uygulamasına başladılar⁵³. Hatta 1899 yılında İngiltere Hükümeti Suriyelilerin Avustralya'ya göçlerini yasaklayan bir yasa bile çıkardı⁵⁴.

Göçmen sorunlarının yanı sıra Osmanlı Devleti tarafından, İzmir ve Mersin şehirleri arasında, iskelesi olmayan yerlerden Yunan vapurlarıyla Avustralya'ya tiftik keçisi kaçırılmasının tespit edilmesi üzerine, Dâhiliye Nezareti 7 Ekim 1890'da Aydın ve Adana'ya yazı göndererek ülke sınırları dışına çıkarılması yasak hayvanların kaçırılmasının önlenmesi için gerekli önlemlerin alınmasını istedi⁵⁵.

Londra sefaretinin, Hariciye Nezareti'ne gönderdiği 13 Şubat 1893 tarihli yazıda, Cebel-i Lübnan ve Suriye halkından yüzlerce kişinin Melbourne şehrinde devecilik işiyle uğraştıklarını ve bu işi yapan Cebel-i Lübnan ve Suriyelilerin sayısında her geçen gün artışın görülmesi sebebiyle Avustralya'nın bundan sonra, yeni gelen göçmenlere bu işi yapabilmeleri için ruhsat vermeyeceğini, Melbourne fahri konsolos Ryan'ın da görev yapmakta olan Osmanlı vatandaşlarının ruhsatlarının yenilenmesinde karşılaştığı güçlükleri Osmanlı Devleti'ne bildirdiği açıklanıyordu. Yazının devamında birçok Suriyelinin Avustralya'ya göçe hazırlandığının haber alındığını ve bu kişilerin ileride işsiz kalıp yokluk ve sıkıntılara maruz kalacaklarına değinildikten sonra Suriyeli halkın göç düşüncesinden vazgeçirilebilmeleri için fahri konsolos Ryan'ın gönderdiği yazının Beyrut ve Cebel-i Lübnan gazetelerinde yayınlaması isteniyor ve bunun göç sayısında azalmayı sağlayacağı savunuluyordu. Hariciye Nezareti, Dâhiliye Nezareti'ne 9 Mart 1893 tarihinde gönderdiği yazıda, Melbourne fahri konsolos Ryan'ın yazısının Lübnan ve

⁵² 1877 yılında The Chinese Immigration Restriction Act (Çin Göçmen Yasağı Yasası) Queensland'de kabul edildi. Queensland'in uyguladığı anti Çin yasaları uygulaması 1880'lerin başlarında diğer koloniler için örnek oldu. 1881 yılında Sydney'de Avustralya kolonileri Çin göçünü sınırlandırmak amacıyla bir konferans düzenlediler. Koloniler Çin göçünü kısıtlayan yasalar çıkarmayı kabul etti. Victoria, Yeni Güney Galler, Güney Avustralya ve Queensland eyaletleri Çin göçünü kısıtlayan yasalar çıkardı. 1888 yılında Victoria, Yeni Güney Galler, Güney Avustralya ve Queensland eyaletlerinin siyasi liderleri ilk Beyaz Avustralya politikasını oluşturdu. 1888 Mart itibarıyla Çin göçüyle ilgili yeni kanunlar kabul edildi. Bu kararlar İngiltere tarafından da kabul edildi. Philip Gavin Griffiths, **The Making of White Australia: Ruling Class Agendas, 1876-1888**, The Australian National University (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Canberra, 2006, s.s. 110, 405, 459.

⁵³ Temel, **a.g.m.**, s. 31.

⁵⁴ **BOA, DH. MKT**, dosya 2163/gömlek 66, H-16.09.1316

⁵⁵ **BOA, DH.MKT**, dosya 1768/gömlek 95, H-23.02.1308; **Bkz.**, Ek 3

Beyrut gazetelerinde yayımlanabilmesi için gerekli işlemlerin yapılmasını istedi. Dâhiliye Nezareti de 6 Nisan 1893'te Suriye, Beyrut vilayetleriyle Cebel-i Lübnan Mutasarrıflığına gönderdiği yazıda Melbourne konsolosu Ryan'ın yazısının gazetelerde yer alması için gereğinin yapılmasını istedi⁵⁶.

Osmanlı Devleti ve Avustralya arasında konsolosluk açma dışında dikkat çeken önemli ilişkilerden birisi de Avustralya halkından bazı kişilerin gönüllü olarak Avustralya'da gerçekleştirilecek sergi ve fuarlarda Osmanlı Devleti'ni temsil etme teklifinde bulunmalarıdır. Bay Setton isimli bir kişi Osmanlı komiseri olarak Adelaide şehrinde açılacak olan sergisinde görev almak istediğini Osmanlı Devleti'ne iletmiştir⁵⁷. Bundan başka Melbourne şehri halkından Robert Litton'da 24 Temmuz 1886'da Hariciye Nezareti'ne gönderdiği bir başvuruda, Adelaide şehrinde 1887 yılında sergiler açılacağını ve kendisinin Osmanlı Devleti tarafından bu sergilerde komiser (Royal Commissioner) olarak görevlendirilmesini istemiştir. Hariciye Nezareti'ne gönderdiği yazıda serginin içerik ve amacıyla ilgili yazının ayrıca gönderildiğini bildiren Litton, daha önce Avustralya'da gerçekleştirilen sergide Güney Afrika Komiseri olarak görev aldığını, bu nedenle Adelaide sergisinde Osmanlı Hükümeti tarafından görevlendirilmesi halinde görevini iyi bir şekilde yerine getirebileceğini ifade etmiştir. Litton, bu sergiye katılması halinde Osmanlı Devleti'nin ticaretine fayda sağlayacağını belirtmekle beraber Adelaide sergisinden sonra Sydney kentinde de bir sergi açılacağını, hükümet tarafından kendisine gönderilecek eşyaları iki şehirde de sergileyebileceğini bildirmiştir. 1 Ocak 1887 tarihine kadar sergi için yer talebinde bulunabileceğini, karar verilmesi halinde sergilenecek Osmanlı mallarının Nisan'dan önce Adelaide'ne gelmesine gerek olmadığını bildirmiştir. Litton gönderilecek eşyalar içinde kereste, baharat, meyve, maden ürünleri, yün ve pamuktan üretilmiş ürünler, deri ve ateşli silahlar gibi eşyaların gönderilmesi tavsiyesinde de bulunmuştur⁵⁸. Ancak Osmanlı Hükümeti 1879 yılında Sydney'de ve 1880 ve 1889 yıllarında⁵⁹ Melbourne'da düzenlenen sergi ve fuarlarda olduğu gibi Adelaide ve Sydney sergilerine ilgi göstermemiştir. Osmanlı

⁵⁶ BOA, DH.MKT, dosya 9/gömlek 1, H-19.09.1310

⁵⁷ BOA, HR.SFR.3, dosya 330/gömlek 30, M-01.02.1887

⁵⁸ BOA, HR.SFR.3, dosya 318/gömlek 121, M-07.10.1886; Bkz., Ek 4

⁵⁹ Uluslararası Sergiler Bürosu tarafından 1880 Melbourne fuarı, dünya fuarı olarak kabul edilmektedir. Bkz., <https://www.bie-paris.org/site/en/all-world-expos> (erişim tarihi: 04.11.2018)

Devleti bu fuarlara resmi olarak ilgi duymasa da⁶⁰ kayıtlar bir grup Osmanlı vatandaşı katılımcının Avustralya’da gerçekleştirilen bazı sergi ve fuarlarda yer aldığını göstermektedir⁶¹.

Avustralya kıtasının kendine has, seyrek bulunan endemik hayvan ve bitki türleri Osmanlı Devleti’nin de ilgisini çekmiştir. II. Abdülhamit 1903 yılında Avustralya kıtasında bulunan değerli bitki, hayvan ve madenlerle ilgili katalog getirtilmesini istediye de kataloğun bulunamaması nedeniyle 20 Eylül 1904’te, İngiltere elçisi tarafından maden ürünlerine ait bir örnek koleksiyonu ve tepelikli kanaryalardan örnekler II. Abdülhamit’e sunulmuştur⁶². Londra Elçiliği’ne 22 Haziran 1913’te gönderilen bir yazıda, Avustralya kıtasında bulunan bazı hayvan ve bitki çeşitlerinden örneklerin İstanbul’a getirilmesi istenmiştir. Bitki ve hayvanların getirilebilmesi amacıyla Avustralya ile İngiltere arasında acentecilik yapan birisiyle anlaşma yapılmasının uygun olacağı bildirilmiştir. Yapılmak istenen anlaşmaya göre acente sahibi, İstanbul ile iletişim halinde olacak ve siparişlerin İstanbul’a teslim edilmesine kadar yapacağı masrafların kendisine ait olacağı, ödemelerin de kendisine Osmanlı Bankası aracılığı ile yapılacağı bilgisi yer almaktadır. Ayrıca acente sahibinin koşulları kabul etmesi halinde sipariş verilebilmesi için istenen hayvan ve bitkilerin düzenlenmiş bir kataloğunun gönderilmesinin de isteneceği bildirilmiştir⁶³.

Sydney fahri Osmanlı Konsolosu M. Esper Nassoor Bey ile The West Australian gazetesi temsilcisinin yaptığı röportajda, Nassoor Bey’in uzun yıllar Avustralya’da yaşadığı ve Osmanlı Devleti’nin temsilciliğini üstlendiği yazmaktadır. Nassoor Bey, Osmanlı Hükümeti’nin isteği üzerine İstanbul’a seyahat edeceğini ve İstanbul’da bakanlarla görüşeceğini ve Sydney Konsolosluğu görevinden on ay süreyle uzak kalacağını, geri döndüğünde de görevine devam etmeyi umduğunu söylemiştir⁶⁴. Nassoor Bey, Osmanlı Hükümeti ile görüşmeyi planladığı konulardan birisinin, Osmanlı Devleti ile Avustralya arasındaki ticari ilişkiler olduğunu

⁶⁰ Gülgün Yılmaz, “Osmanlı Devleti’nin Katıldığı Uluslararası Tarım, Endüstri, Sanat Sergileri ve İane Sergisi”, **Sinan Genim’e Armağan Makaleler**, İstanbul (2005), s. 720.

⁶¹ Michalis S. Michael (ed.), **Reconciling Cultural and Political Identities in a Globalized World Perspectives on Australia-Turkey Relations**, Palgrave Macmillan, England, 2015, s. 46.

⁶² **BOA, Y.PRK.TŞF**, dosya 7/gömlek 68, H-10.07.1322

⁶³ **BOA, Y.PRK.BŞK**, dosya 69/gömlek 113, H-26.03.1321

⁶⁴ 26 Ocak 1909 tarihinde Sydney fahri Osmanlı Konsolosu M. Esper Nassoor Bey Avustralya Genel Valisi’ne gönderdiği yazıda dokuz aylık bir süre Avustralya’da bulunmayacağını, bu süreçte konsolosluk görevlerini Paul Chauleur tarafından sürdürüleceğini bildirdi. 12 Ocak 1910 tarihli Avustralya resmî gazetesinde yer alan haberde Nassoor Bey’in Avustralya’ya döndüğü ve konsolosluk görevine devam edeceği bildirilmiştir. **Bkz., NAA: A6662, 1354**

söylemiştir. Nassoor Bey iki ülke arasındaki ticaretin sadece inşa edilmesi gerektiğini, bu nedenle Osmanlı Hükümeti'ne, Avustralya'ya Türk ürünlerinin getirilebilmesi için vapur veya yelkenli gemilerini ödünç verebileceğini, karşılığında Avustralya ürünlerinin Osmanlı Devleti'ne gönderilebileceğini açıklamıştır. Yün, buğday ve benzeri ürünlere Osmanlı Devleti'nin ihtiyacı olduğunun ve bu ürünlerin Avustralya'dan ithal edebileceğinin, aynı zamanda Avustralya'nın ihtiyacı olan ürünlerin de Osmanlı Devleti'nden ithal edebileceğinin üzerinde durmuştur. Ancak istatistiklerin incelenmesi halinde Osmanlı Devleti'nden doğrudan yapılan ithalatın az olduğuna dikkat çekmiştir. Diğer yandan İstanbul'dan Londra'ya büyük miktarlarda mal gönderildiğini ve bu malların Londra üzerinden Avustralya'ya gönderildiğini açıklamıştır. Nassoor Bey, Osmanlı Hükümeti ile bunun üzerine konuşup malların doğrudan Osmanlı ve Avustralya limanları arasında gönderilmesinin sağlanmasını ümit ettiğini söylemiştir⁶⁵.

Avustralya'nın XX. yüzyıl öncesinde sömürge, XX. yüzyıl başlarında da dominyon⁶⁶ olması nedeniyle Osmanlı Devleti ve Avustralya ilişkileri İngiltere üzerinden yürütüldü ve Avustralya'daki Osmanlı konsolosları resmi ve diplomatik yazışmalarını Londra elçiliği aracılığıyla yaptılar. Avustralya'nın coğrafi özellikleriyle sahip olduğu endemik bitki ve hayvan türü zenginliği Osmanlı Devleti'nin ilgisini çekmişti, ancak iki ülke arasında yoğun siyasi ve ekonomik ilişkiler kurulamamıştı. I. Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi iki ülkeyi birbirine yaklaştırmış savaş sonrasında da Türkiye ve Avustralya'nın ilişkilerinde Çanakkale'nin pozitif bir etkisi olmuştur. Bu pozitif etki ilerleyen yıllarda siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkilerin gelişmesinde önemli bir rol almıştır.

I.II. I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti – Avustralya İlişkileri

I.II.I. I. Dünya Savaşı'nın Başlaması

1871 yılında Almanya Fransa'yı yenerek Alsace – Lorraine bölgesini ele geçirdi. Almanya'nın sanayi ve ticarete hızla gelişmesi sonucunda İngiltere ile rekabeti başladı. ABD'nin Avrupa'ya olan uzaklığı ve kendi iç pazarının büyüklüğü

⁶⁵ **The West Australian**, 9 Şubat 1909

⁶⁶ 1907 yılında gerçekleştirilen İmparatorluk konferansında Avustralya koloni statüsünden dominyon statüsüne geçmiştir. Dominyon statüsüne sahip devletler iç işlerinde serbest, dış ilişkilerinde İngiltere'nin atadığı Genel Vali aracılığı ile ticaret, önemli dış ilişkiler ve savunma alanlarında İngiltere'ye bağlı olmaktadır. **Bkz.**, Richard Jebb, **The Imperial Conference A History and Study** Vol II, Longmans Green and Company, 1911, s.s. 374-384.

İngiltere için avantajdı. Ancak Almanya'nın hızla gelişmesi ve silahlanması, özellikle İngiltere'yi tedirgin etmeye başladı. 1890'lı yıllarda donanma yapımına başlayan Almanya, kısa sürede büyük bir donanmaya sahip oldu ve İngiltere'nin deniz gücünü tehdit etmeye başladı. Bismarck, Alman güvenliği ve kıta barışını tehlikeye sokabileceği gerekçesi ile sömürgecilik konusuna eğilmedi, ancak Bismarck'ın aksine II. Wilhelm, Almanya'nın güçlü bir devlet olabilmesi için sömürgelere ihtiyacı olduğu düşüncesine sahipti. Sömürgeler, İngiltere ve Fransa arasında paylaşılmış durumdaydı. Almanya'nın İngiliz ve Fransız sömürgelerine göz dikmesi İngiltere ve Fransa'yı birbirine yaklaştırdı. Büyük güçlerin ham madde ve pazar için girdikleri mücadele, Avrupa'daki hassas güç dengesinin bozulmasına neden oldu. İlk olarak, Almanya önderliğinde Avusturya – Macaristan İmparatorluğu'nun ve İtalya'nın katılımıyla İttifak Devletleri bloğu kuruldu. Buna karşın İngiltere, Fransa ve Rusya üçlü itilaf blokunu kurdular. 28 Haziran 1914'te Avusturya – Macaristan İmparatorluğu'nun veliahtı Arşidük Franz Ferdinand Sırp milliyetçileri tarafından Saraybosna'da öldürüldü. Kralların, devlet başkanlarının, politikacıların öldürülmesi, birçok farklı konulara dikkat çekilmesi amacıyla çeşitli gruplar ya da kişiler tarafından uygulanan bir yöntemdi. Ancak Avusturya – Macaristan Arşidükü'nün öldürülmesi dünya savaşının çıkmasını tetikleyecek büyüklükte bir uluslararası kriz yaşanmasına neden oldu. Suikast ilk olarak Avusturya – Macaristan ve Sırbistan ilişkilerini etkiledi. Sırbistan'daki Avusturya – Macaristan'a karşı yürütülen propagandaların sonlandırılması ve Avusturya – Macaristan'a karşı propaganda suçu işleyen subayların ve görevlilerin işlerine son verilmesi, Sırp Milliyetçi Derneği Narodna Odbrana'nın dağıtılması, suikasta yardım eden subayların tutuklanması, iki devlet arasındaki sınır denetiminin artırılması ve Avusturya – Macaristan'a karşı girişilen yıkıcı eylemlerin araştırılmasında Avusturya – Macaristan Hükümet temsilcilerinin yer almalarının talep edildiği ultimatoma, 48 saat içerisinde cevaplanmak üzere Avusturya – Macaristan tarafından 23 Temmuz'da Sırbistan Hükümeti'ne iletildi. 24 Temmuz günü Sırbistan kral naibi, Rus Çar'ından kendilerine yardım etmelerini istedi. Bu süreçte büyük güçler arasında yoğun diplomatik alışverişler meydana geldi ve olası bir savaşın bölgesel olarak kalmayacağı görüşü birçok devlet tarafından kabul gördü. Sırbistan Hükümeti, 25 Temmuz'da gönderdiği cevapta Arşidük'ün suikastı ile ilgili soruşturmaya Avusturya – Macaristan yetkililerinin dâhil olmalarına itiraz etti. Avusturya – Macaristan, 28 Temmuz'da Sırbistan'a savaş ilan etti. 31 Temmuz'da da Rusya genel

seferberlik ilan etti. Avusturya – Macaristan İmparatorluğu, bu süreçte Almanya'nın desteğine sahipti. Avusturya – Macaristan İmparatorluğu, Sırbistan'a karşı yapılacak sert bir yaptırımın ve arkasında olan Almanya desteğinin Rusya'yı baskılayacağı düşüncesindeydi. Rusya ise yapılacak kuvvet gösterisinin Avusturya – Macaristan İmparatorluğu'nu durduracağı ve Almanya'yı sindireceğini düşündürdü. Hiçbir devlet geri adım atmadı ve Almanya 1 Ağustos, Avusturya – Macaristan ise 6 Ağustos'ta Rusya'ya savaş ilan etti. Bunun üzerine Fransa ve İngiltere 12 Ağustos'ta Avusturya – Macaristan İmparatorluğu'na savaş ilan ettiler⁶⁷. İngiltere ve Fransa'nın savaşa dahil olması ile sömürgeler ve dominyonlar da savaşa dâhil oldu. Bu şekilde savaş, daha geniş bir alana yayılarak dünya savaşı haline geldi.

I.II.II. Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na Girişi

Osmanlı Devleti'nin denge politikası XX. yüzyılda işlevini kaybetti. Balkan Savaşı'ndaki yenilgisinden sonra uluslararası sahada yalnız kalan Osmanlı Devleti, savaş öncesi iki bloğa ayrılan Avrupa'da kendisini yalnızlıktan kurtarmak amacıyla herhangi bir ittifakta yer bulabilme yönünde adımlar attı. Osmanlı Devleti olası bir savaş zamanında kendisini olumlu etkileyecek devletlerle ittifak kurulması taraftarıydı. İlk ittifak teklifini İngiltere'ye yaptı, ancak teklifi kabul edilmedi. İngiltere'nin ardından Fransa ve Rusya'ya teklif götürüldü, ancak bu girişimlerden de sonuç alınamadı. Büyük güçler tarafından Osmanlı Devleti yük olarak görülmekteydi. İngiltere, Fransa ve Rusya ile ittifak kurma girişimleri başarısızlıkla sonuçlanınca Osmanlı Devleti, Almanya ile ittifak kurma yönünde çalışmalara başladı.

Osmanlı Devleti, Almanya'ya ilk ittifak teklifini 1913 yılında yaptı. Almanya da Osmanlı Devleti'ni diğer Avrupa ülkeleri gibi kendisine yük olabilecek bir devlet olarak görmekteydi. Osmanlı Devleti'nin üçlü ittifak ile müttefik olabileceği konusu, Temmuz 1914'te Avusturya – Macaristan Hükümet'i tarafından gündeme getirildi. Avusturya – Macaristan İmparatorluğu; Osmanlı Devleti ile Bulgaristan'ın, Sırbistan'a karşı ittifak kurmasını istedi. Almanya Dışişleri Bakanı Jagov ise Osmanlı Devleti'nin kötü askeri durumu nedeniyle yük sayılması gerektiğini, Osmanlı Ordusunun Rusya'ya karşı etkili bir saldırı yapamayacağını anlattı ve

⁶⁷ James Jool, Gordon Martel, **Birinci Dünya Savaşı Neden Çıktı?** (Çev. Orhan Dinç Tayanç), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2016, s.s. 13-35.

İstanbul'daki Alman Büyükelçisi Wangenheim'in da aynı görüşleri paylaştığını söyledi. Alman Genelkurmay Başkanlığı da Balkan Savaşı sonrasında Osmanlı Ordusunun ve ekonomisinin kötü bir durumda olduğunu, Almanya'ya yük olacağı gerekçesiyle ittifaka alınması görüşüne karşı çıktı. Bunun yanında Osmanlı Devleti ile kurulacak ittifak sayesinde Rus Ordusunun başka cepheye çekilmesi ve İngiliz ile Fransız gemilerine boğazların kapatılarak Rusya'ya sağlanan yardımın kesilmesinin sağlayacağı faydalarını da reddetmediler. Kayser II. Wilhelm Osmanlı Devleti ile kurulacak ittifak sayesinde İtilaf Devletleri sömürgelerindeki Müslümanların desteğinin alınacağını düşüncesindeydi. 22 Temmuz'da Enver Paşa, Büyükelçi Wangenheim'a resmi olarak Almanya ile ittifak kurma önerisinde bulundu. İttifak görüşmeleri gizli tutuldu ve bu konuda sadece Sadrazam Said Halim, Harbiye Nazırı Enver Paşa, Dahiliye Nazırı Talat Paşa ve Mebusan Meclisi Reisi Halil Bey'in bilgisi vardı⁶⁸. Wangenheim Osmanlı Devleti'nin tarafsız kalmasının en iyi politika olacağını söylemesine rağmen Said Paşa ile ittifak konusunda görüştü. Said Paşa, Almanya'nın olası bir Rusya saldırısına karşı Osmanlı ile birlikte bir savunma ittifakı konusunda karar vermesini talep etti. Ayrıca Enver Paşa'nın argümanlarını yineleyerek ittifak kurulamaması halinde Osmanlı Devleti'nin İtilaf Devletleri'nin yanında yer almak zorunda olacağını altını çizdi. Bu cevaba karşılık olarak Kayser, 24 Temmuz 1914'te Wangenheim'a, Osmanlı Devleti ve Bulgaristan'ın, Almanya ve Avusturya – Macaristan tarafından desteklenen bir ittifak kurması için çalışmalara başlamasını söyledi. Wangenheim ittifak haberini Said Paşa'ya ilettili. Sadrazam Said Paşa 27 Temmuz'da Rusya'ya yönelik yedi yıllık Alman – Osmanlı ittifak önerisini öne sürdü. Anlaşma sadece Rusya'nın Almanya, Avusturya – Macaristan veya Osmanlı Devleti'ne saldırması halinde geçerli olacaktı. Antlaşmada, Osmanlı Devleti ve Rusya arasında bir savaş çıkması durumunda Liman Von Sanders yönetiminde Alman askeri misyonunun görevine devam edeceğini, Alman subayların Osmanlı cephelerinde komutayı üstlenecekleri yer almaktaydı. 29 Temmuz'da Kayser, Sanders'e Osmanlı Devleti'nin ittifakı kabul etmesi halinde Osmanlı Ordusunun başında bulunacağını bildirdi⁶⁹.

⁶⁸ Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılabı Tarihi** C.II – Kısım: IV, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1983, s.s. 626-629.

⁶⁹ Stanford J. Shaw, **Birinci Dünya Savaşında Osmanlı İmparatorluğu** C.I, (Çev. Beyza Sümer Aydaş), Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 2014, s.s. 51-60.

2 Ağustos 1914 tarihinde Osmanlı Devleti ile Almanya arasında ittifak antlaşması imzalandı⁷⁰. Aynı gün genel seferberlik ilan edildi ve Mebusan Meclisi kapatıldı. Bu nedenle seferberlik kararı mecliste tartışılmadan alındı. Hatta bu karar padişahın iradesi alınmadan yapıldı⁷¹. Bu dönemde boğazların korunması Osmanlı için en önemli konulardan biri oldu. Osmanlı kaptanları ve mürettebatı 1911 yılında sipariş verilen Sultan Reşadiye ve 1913 yılında sipariş verilen Sultan Osman savaş kruvazörlerini teslim almak için gönderildiler. İngiltere bu gemilere el koyarak onlara Agincourt ve Erin isimlerini verdi. Osmanlı kaptanları ve mürettebatı bunun üzerine gemileri teslim alamadan geri döndüler⁷². İngilizlerin gemilere el koyması nedeniyle Wangenheim, Avusturya – Macaristan Donanmasının boğazların korunmasında yardım sağlayabileceğini söyledi. Ancak Avusturya – Macaristan Hükümeti kendi sahil güvenliğini öne sürerek bu isteği reddetti⁷³. Bunun üzerine Akdeniz’de bulunan iki Alman gemisinin Türk donanmasına katılarak boğazların güvenliğinin sağlanması düşünüldü.

Avrupa’da I. Dünya Savaşı’nı başlatacak buhranların olduğu dönemde Almanya’nın Akdeniz Filosu Komutanı Amiral Wilhelm Souchon komutasında bulunan Goeben ve Breslau, Kuzey Afrika’dan Fransa’ya asker sevkiyatını önleme görevindeydi. Amiral ve kurmayları Cezayir kıyılarındaki Fransız limanlarını bombaladıktan sonra hangi rotadan Almanya’ya döneceklerini tartışırken Berlin’den gelen haberle Goeben ve Breslau’ya İstanbul’a gitme emri verildi. Almanya, Fransa ve Rusya ile savaş halindeyken, henüz İngiltere’ye daha savaş açılmış değildi. Goeben ve Breslau, İstanbul’a doğru yola çıktıkları sırada iki İngiliz muharebe kruvazörü Goeben ve Breslau’yu takip etmeye başladı. İngiliz gemilerinin takibi Messina Limanı’na kadar sürdü. 5 Ağustos, sabah saat 7.30’da Goeben Messina Limanı’na girdi. Öğleden sonra İtalyan subaylar Goeben’e gelerek İtalya’nın savaşta tarafsızlığını ilan ettiğini, bu nedenle devletler hukukuna göre Goeben ve Breslau’nun limanda 24 saat kalabileceğini, bu sürenin aşılması durumunda limanı

⁷⁰ İttifak antlaşması 31 Temmuz’da tasdik edilmesi için padişaha sunuldu. 1 Ağustos’ta imzaların atılması için sadrazam Said Halim Paşa ile Almanya’nın İstanbul Elçisi Wangenheim bir araya geldi ancak ittifak antlaşmasında imla hataları olması nedeniyle imzalanma işlemi 2 Ağustos’a ertelendi. **Bkz.**, Said Halim Paşa, **Osmanlı İmparatorluğu ve Dünya Savaşı**, (Çev. Fatih Yücel), Kronik Kitap, İstanbul, 2019, s. 16.

⁷¹ Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılabı Tarihi C.III – Kısım: I**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1983, s. 63.

⁷² Shaw, **a.g.e.**, s.s. 63-63.

⁷³ Ali İhsan Sabis, **Harp Hatıralarım Birinci Cihan Harbi C.1**, Nehir Yay., İstanbul, 1990, s. 221.

terk etmeleri ya da gemilerin silahsızlandırılmaları gerektiğini bildirdiler. Yakıt ve ikmal malzemelerini alan gemiler Messina Limanı'ndan ayrılmaya hazır hale geldiler. 5 Ağustos akşamı Osmanlı Meclis-i Vükela'sı toplandı. Toplantıda Goeben ve Breslau'nun Çanakkale Boğazı'nı geçip Marmara'ya girmesine izin verildi⁷⁴. 8 Ağustos'ta İngiltere ve Fransa büyükelçileri Osmanlı Devleti'ne Goeben ve Breslau'nun karasularına girmelerine izin vermesi halinde tarafsızlık ilkesini bozacağını bu nedenle gemilerin Akdeniz'e dönmelerini sağlamaları ya da gemileri silahsızlandırıp mürettebatını esir almakla yükümlü olduklarını anımsatan bir uyarıda bulundular⁷⁵. 10 Ağustos 1914 saat 17.15'te⁷⁶ Goeben ve Breslau Çanakkale'ye girdiler. İki gemi 14 Ağustos'ta İzmit Körfezi yakınlarında demirlediler. Gemilere Türk bayrağı çekildi ve Goeben'e "Yavuz", Breslau'ya da "Midilli" adı verilerek gemiler Osmanlı Donanmasına katıldı. Bu şekilde Amiral Souchon, Osmanlı Donanmasının da komutanı oldu. Kayser, Osmanlı Devleti'ne yolladığı mesajda İngilizlerin el koyduğu gemilerin yerine Türk milletine, Goeben ve Breslau'yu hediye ettiğini açıkladı⁷⁷. Alman gemilerini ellerinden kaçırın İngilizler, Goeben ve Breslau'nun karasularına girmesine izin vermesiyle Osmanlı Devleti'nin tarafsızlık ilkelerini bozduğunu bildirdi. Buna cevaben "bu gemilerin İngiltere'de yaptırılan ve tam Türkiye'ye teslim edilmek üzere hazırlandıkları gün İngiliz Hükümeti tarafından el konulmuş olan gemilerin yerine konulmak üzere, Osmanlı Hükümeti tarafından birkaç ay önce satın alınmış olduğu"⁷⁸ söylenerek sorunun daha da büyümesi engellendi. İtilaf Devletleri'nin büyük elçileri, Alman subay ve mürettebatının Almanya'ya gönderilmesi şartıyla gemilerin Osmanlı Donanmasına katılmalarını kabul ettiler. Bunun yanı sıra İngiliz hukuk uzmanları da İngiltere Dışişleri Bakanlığı'na İngiltere'nin Osmanlı Devleti'nin gemilerine yasadışı olarak el koyması nedeniyle Osmanlı Devleti'nin Goeben ve Breslau'yu almasına karşı hukuki anlamda itirazda bulunma haklarının olmadığını açıkladılar⁷⁹.

⁷⁴ Shaw, a.g.e., s. 560.

⁷⁵ Shaw, a.g.e., s.s. 563-564.

⁷⁶ Goeben ve Breslau'nun Çanakkale boğazına giriş saatleri çeşitli raporlar arasında farklılık göstermektedir. **Bkz.**, Shaw, a.g.e., s.s. 567-568.

⁷⁷ Yarbay Th. Kraus, Yarbay Karl Dönitz, **Kader Gemileri Yavuz ile Midilli**, (Çev. A. Gökçe Bozkurt), İlgü Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2016, s.s. 21-77.

⁷⁸ Said Halim Paşa, a.g.e., s. 23.

⁷⁹ Shaw, a.g.e., s.s. 569-572.

Osmanlı Devleti'nin savaşa doğru sürüklendiği süreçte Sadrazam Said Halim Paşa⁸⁰ ve Cavit Bey, Enver Paşa'nın çabalarına rağmen Osmanlı Devleti'nin tarafsız kalması için İtilaf Devletleri ile diyalog halindeydiler. Ayrıca Cemal Paşa⁸¹ da Osmanlı Devleti'nin tarafsız kalmasını savunmaktaydı⁸². Osmanlı Devleti'nin Almanya ile yakınlaşması itilaf devletlerini rahatsız ediyordu. Alman mürettebatının da Almanya'ya gönderilmemesi İtilaf Devletleri tarafından hoş karşılanmadı. Sıklıkla Osmanlı Devleti'ne tarafsızlık ilkelerine saygı göstermesi gerektiğini hatırlatıyorlardı. 26 Eylül 1914 tarihinde Çanakkale Boğazı açıklarında devriye görevinde olan İngiliz savaş gemileri bir Osmanlı torpidobotunu boğaza kadar takip etti. İngiliz Amirali Osmanlı ve Alman gemileri arasında fark bulunmadığını ve tüm Osmanlı bayrağı taşıyan gemilere ateş açılacağını belirtti. İngiliz savaş gemilerinin Çanakkale Boğazı yakınlarında görülmesi ve Çanakkale Boğazı'nı geçme teşebbüsünde bulunma ihtimallerine karşı Osmanlı Hükümeti, önce Çanakkale Boğazı'na mayın döşenmesine karar verdi. Ardından da ticaret gemileri de dahil boğazların gemi geçişlerine kapatıldığını açıkladı. Ertesi gün Rus Büyükelçisi, boğaz trafiğinin kapatılmasının Rusya'ya zarar verdiğini ileri sürerek boğazların tekrar açılmasını istedi. Osmanlı Devleti, İngiltere'nin Çanakkale civarında bulunan Donanmasının düşmanca davranışları sebebiyle bu şekilde bir savunma yapmak zorunda kaldıklarını söyledi⁸³.

Bu süreçte Amiral Souchon, Osmanlı Hükümeti'nden donanmayı Karadeniz'e çıkarmak için yetki istedi. Osmanlı Donanması ile Marmara Denizi'nde eğitim yapan Amiral Souchon Marmara Denizi'nin bu tarz bir eğitim için uygun olmadığını açıklıyordu. Osmanlı Hükümeti, Osmanlı Donanması ve Rus Donanması arasında bir olay çıkma ihtimali olsa da Amiral'in teklifini kısmen kabul etti. Eğitimlere Yavuz ve Midilli katılmayacaktı, çünkü o gemilerin personelinin eğitime ihtiyacı yoktu. Osmanlı Donanması bu şekilde Karadeniz'de eğitimlere başladı. 29 Ekim tarihinde Karadeniz'e çıkan Osmanlı Donanması Odessa, Sivastopol ve Novorossiysk limanları ve civardaki hedefleri bombaladı. Olaydan sonra Bahriye

⁸⁰ Said Halim Paşa 1912 yılında Mahmud Şevket Paşa Kabinesi'nde Hariciye Nazırı olarak görev yaptı. 11 Haziran 1913 tarihinde Mahmud Şevket Paşa'nın öldürülmesinin ardından sadrazamlığa getirildi. Osmanlı Devleti'nin tarafsız kalması görüşünü savunanlardandı.

⁸¹ Cemal Paşa başlarda Osmanlı Devleti'nin tarafsızlığını savunmuş, Almanya ile olan ittifaka karşı çıkmıştır. Bir zaman sonra savaş taraftarı olmuştur.

⁸² Michael A. Reynolds, **İmparatorlukların Çöküşü Osmanlı-Rus İmparatorluklarının Çatışması ve Çöküşü, 1908-1918**, (Çev. Yücel Aşıkoğlu), Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul, 2016, s. 116.

⁸³ Said Halim Paşa, **a.g.e.**, s.s. 24-25; Reynolds, **a.g.e.**, s. 116.

Nazırı Cemal Paşa'nın raporunda, Yavuz ve Midilli'nin de içinde bulunduğu Osmanlı Donanmasının, İstanbul Boğazı'nın girişine mayın döşeyen Rus Donanmasıyla karşılaştığını, Amiral Souchon'un Rus Donanmasına geri çekilmesi uyarısında bulunduğunu, ancak Rus Donanmasının Osmanlı Donanmasına ateş açarak yanıt verdiğini, bunun sonucunda da Osmanlı donanmasının Rus Donanmasını kovaladığını ve söz konusu limanları bombaladığı belirtilmektedir. Cemal Paşa'nın raporunda, ayrıca Rus Donanmasından bir mayın gemisinin batırıldığı, bir torpido gemisinin ağır hasara uğratıldığı, bir kömür gemisinin ele geçirildiği ve 3 subay ile 72 erin esir alındığı bilgisine yer veriliyordu. Yaşanan bu olayın ardından 31 Ekim'de İtilaf Devletleri'nin büyük elçileri İstanbul'dan ayrıldılar. Elçilerin İstanbul'dan ayrılmasından sonra Rusya Kafkas Cephesi'ne saldırıda bulundu. İngiltere ve Fransa da Osmanlı Devleti'ne savaş açtıklarını belirtmek için Çanakkale tabyalarına birkaç mermi attılar. 11 Kasım'da Osmanlı Hükümeti İtilaf Devletleri'ne savaş açtığını bildirirken Sultan Reşad da 14 Kasım günü Cihad-ı Mukaddes ilan etti. Bu şekilde Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşı'na girmiş oldu⁸⁴.

I.II.III. Avustralya'nın I. Dünya Savaşı'na Girişi

XX. yüzyılın başında Japonya'nın gelişen teknolojisi ve donanmasındaki büyüme Avustralya'da huzursuzluk yaratmaya başladı. Avustralya'nın asker sayısının az olması, teknoloji yoksunluğu ve kıtanın çok uzun bir kıyı şeridinde sahip olması, savunma konusunda ülkenin hassas olmasına neden olan önemli unsurlardı. Avustralya'nın bu hassasiyetleri, ülkenin Japonya tarafından işgal edilebileceği korkusuna neden oluyordu. Özellikle 1910 yılından itibaren Avustralya basınında Yellow Peril (Sarı Tehlike) olarak ifade edilen kavram, sarı ırka mensup Asyalıların, beyaz ırk Avustralya'yı işgal edebileceği korkusunu ifade etmek için kullanılıyordu. Avustralya basınında sarı tehlike korkusu üzerine birçok yazı yazıldı ve gazete haberlerinde sıklıkla üzerinde durulan noktalar, Çin'in nüfusunun yüksek sayılara ulaştığı ve zorunlu askerlik ile asker sayısını arttırabileceği, Pasifik'teki hâkim gücün Japonya olmasından dolayı Japonya'nın Avustralya'ya kadar uzanabileceği, bu nedenle Avustralya'nın herhangi bir saldırıya karşı hazır olması gerektiği

⁸⁴ Liman Von Sanders, **Türkiye'de Beş Sene**, (Çev. Osmanlı Genelkurmay Askeri Tarih Encümeni Tercüme Heyeti), Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2013, s. 53; Said Halim Paşa, **a.g.e.**, s.s. 35-39; Reynolds, **a.g.e.**, 118,

üzerineydi⁸⁵. Nitekim Avustralya, Japonya'nın tehdidine karşı olan endişelerini 1911 yılında düzenlenen İmparatorluk Konferansı'nda (Imperial Conference) dile getirdi.

Avustralya Başbakanı Andrew Fisher, Savunma Bakanı George Foster Pearce ve Dışişleri Bakanı Egerton Batchelor, 1911 yılında düzenlenen İmparatorluk Konferansı'na katıldılar. Konferansın ilk üç görüşmesinde savunma üzerinde duruldu. Konferansta İngiltere Dışişleri Bakanı Edward Grey, dominyonların düşman hareketleri karşısında İngiltere'ye katılması konusuna değindi. Grey, Avrupa'da İngiltere'yi ilgilendiren herhangi bir sorunun olması halinde dominyonlara çağrıda bulunulacağı, İngiltere'nin yaşanan sorun karşısında kayıtsız kalması durumunda ise Avrupa'daki deniz üstünlüğünü kaybedebileceğine dikkat çekti. Bu nedenle İngiltere ve dominyonların ortaklığının zorunluluk olduğunun altını çizdi. Bu ortaklığın karşılıklı olduğu, dominyonların Avrupa'da İngiltere'ye yardım sağlamaları karşılığında Kraliyet Donanması tarafından koruma sağlanacağı konferansta konuşulan diğer önemli konular arasında yer aldı. Grey sunumunu tamamladıktan sonra Avustralya Savunma Bakanı Pearce, Grey'e Japonya hakkında sorular yöneltti, o da Avustralya'nın Japonya konusundaki şüphelerini dile getirdi. Ayrıca dominyon temsilcileri, İngiltere'nin Japon Donanması hakkında herhangi bir bilgiye sahibi olup olmadığını sordu. Konferans süresince Avustralya, Avrupa'nın durumu ya da Almanya konularından daha çok Japon tehdidi üzerinde durdu⁸⁶. Avustralya, Japonya'nın gelişen deniz gücü konusunda endişelerini konferans sırasında dile getirdi ve İngiliz Hükümeti'nin Anglo – Japon ittifakının yenilenme müzakeresi sırasında Avustralya'ya danışması konusunda anlaşmaya varıldı⁸⁷. Aslında İngiltere, Japonya'nın Avustralya'ya tehdit oluşturmayacağı düşüncesine sahipti. Ancak William Nicholson ve diğer İngiliz subaylarının, Avustralya bakanları üzerinde uyguladıkları Japon korkusu İngilizlerin çıkarımaydı. 1911 yılında Pearce ve Fisher Pasifik'te Japon tehlikesine karşı İngiltere'nin desteklenmesinin en iyi seçenek olduğuna kanaat getirmişlerdi. Nicholson ile Pearce bu fikir üzerinde görüşürken, Nicholson antlaşmanın sessizce ve kâğıt üstünde olmadan yapılmasını ve diğer dominyonlara da hazırlıklardan bahsedilmemesinin daha iyi olacağını söyledi.

⁸⁵ **The Mercury**, 18 Şubat 1910; **The Great Southern Leader**, 27 Ocak 1911; **The Barrier Miner**, 24 Temmuz 1911

⁸⁶ John Leonard Mordike, 'We Should Do This Thing Quietly' **Japan and the Great Deception in Australian Defence Policy 1911–1914**, Aerospace Centre, Australia, 2002, s.s. 53-61.

⁸⁷ James S. Olson (ed.), diğerleri, **Historical Dictionary of the British Empire: A-J**, Greenwood Publishing Group, United States of America, 1996, s. 549.

Pearce, Nicholson'ın bu sözlü antlaşmasını kabul etti⁸⁸. Bu şekilde Japonya korkusu kullanılarak Avustralya'nın İngiliz standartlarına göre düzenlenmiş, eğitilmiş ve donanımlı askerlere sahip olması sağlanacaktı ve bu askerler ihtiyaç duyulması halinde İmparatorluk operasyonlarında kullanılabilirdi.

Konferans dönüşünde Pearce, Avustralyalılara yapılmaya başlanan askeri hazırlıkların Avrupa savaşı için olduğunu söylemedi. Bu bilgi gizli tutuldu. Pearce *“sadece ellerinizi çırparak bir ordu kuramazsınız”*⁸⁹ sözü ile bir ordunun hazırlanması için zaman ve emek harcanmasının gerekli olduğunu vurguladı. Pearce, Ocak 1912'de Broken Hill kasabasında gerçekleştirdiği mitingde barışın devam edeceğinin garantisini olmadığını, Avustralyalıların ülkeleri için savaşmaya hazırlıklı olmaları gerektiğini söyledi. Mitingde Pearce, Avrupa savaşı için plan ve hazırlıklar yapıldığını söylemedi. Avustralya'nın Asya korkusunu kullanarak, hükümetin seferberlik gücü için hazırlıklarının desteklemesinin öneminden bahsetti⁹⁰. Avustralya savaşın başlamasına kadar geçen sürede askeri hazırlıklarına devam etti.

28 Haziran 1914 tarihinde Avusturya – Macaristan Arşidükü'ne karşı gerçekleştirilen suikast, Avustralya basınında olaydan iki gün sonra yer aldı. The Sydney Morning Herald ve The Argus gazetelerinde suikast ile ilgili makaleler yayımlandı. The Sydney Morning Herald, Habsburg'ların başka bir trajedi daha yaşadıklarını ve bu aşağılık suçun siyasi etkisinin henüz nelere yol açabileceğinin bilinmediğini yazdı. The Argus gazetesi yaşanan olayın Avrupalı devlet adamlarının zihnini sıkıntılı düşüncelerle dolduracağını belirtti. The Age gazetesi ise trajedi hakkında bir yorumda bulunmadı. İlerleyen günlerde Arşidük ve Avusturya – Macaristan ile ilgili haberler gazetelerde küçük başlıklar altında yer aldı. Avustralya basınında konu kısa bir zaman içerisinde önemini kaybetti ve gazetelerde yaklaşmakta olan seçim haberleri ön plana çıktı⁹¹. Temmuz sonunda Avrupa'daki gerginlik basında sıklıkla yer aldı ve gazeteler gün geçtikçe savaşın yaklaştığını gösteren haberlere yer vermeye başladılar.

⁸⁸ <http://www.abc.net.au/news/2011-06-17/lockhart---the-secret-centenary/2761502> (erişim tarihi: 10.12.2017)

⁸⁹ Ernest Scott, **The Official History of Australia in the War of 1914-1918** Vol.XI, Angus and Robertson Ltd., Sydney, 1941, s. 239.

⁹⁰ Mordike, **a.g.e.**, s.s. 86-87.

⁹¹ Scott, **a.g.e.**, s. 2.

29 Temmuz'da İngiltere, Avustralya'ya ilk resmi uyarıyı şifreli bir şekilde gönderdi. 30 Temmuz'da Avustralya Hükümeti mesajı aldı. Gönderilen mesaj savunma şemasına bakılması ve önleyici aşamaların uygulamaya konulması üzerineydi⁹². Bu mesajın anlamı İmparatorluk Savunma Komitesi'nin hazırladığı bir programda ortaya konan bir dizi önlemlerin alınması gerektiğiydi. 30 Temmuz'da Avustralya gemilerini önceden hazırlanan plana göre konumlandırdı, ancak askeri düzenlemeleri yapmak için adım atmadı. 31 Temmuz'da genel vali, Londra'dan, Avustralya gemilerinin konumlandırılma talebini aldı. Bu telgrafın bir kopyası da başbakana gönderildi ve ikinci bir kopya Senatör Millen'e verildi. Millen, deniz savaşı emirlerinin getirilmesini istedi ve aynı gün Genelkurmay Başkanlığına, Binbaşı White'ın Avustralya'ya yönelik savunma planını getirmesi için mesaj yolladı. Bu süreç içerisinde başbakanın bir kabine toplantısı gerçekleştirmemesi nedeniyle genel vali, başbakanın kabine toplantısı yapmasını tavsiye etti. Genel vali 31 Temmuz'da Melbourne'a gönderdiği telgrafta; Avrupa'dan gelen son haberlerin iyi olmadığını ve İmparatorluğun Avustralya'dan ne tür destek bekleyeceğinin hükümetçe kararlaştırılmasının gerekli olduğunu belirtti⁹³. 3 Ağustos'ta gerçekleştirilen kabine toplantısı sonunda Koloniler Dışişleri Bakanlığı'na iki telgraf gönderildi. Gönderilen ilk telgrafta Avustralya Hükümeti; Avustralya Deniz Kuvvetleri'nin, Kraliyet Donanması'nın kontrolüne girmeye hazır olduğunu, İngiltere tarafından istenen herhangi bir hedefe gönderilmek üzere 20 bin kişilik kuvvetin de hazırlandığını ve Avustralya basınının son gelişmelerden haberdar edileceği bildirildi. Gönderilen ikinci telgrafta ise Avrupa'nın son durumuyla ilgili bilgi isteyen resmi bir yazı talep edilmekteydi. 4 Ağustos'ta İngiltere Avustralya'ya iki telgraf yolladı. İlk telgrafta Majesteleri'nin Avustralya Deniz Kuvvetlerinin hazır olmasını takdirle karşıladığını bildirirken, ikinci telgrafta Avustralya'dan seferberlik için acil bir gereklilik olmadığı belirtiliyordu⁹⁴. İngiltere'de hala savaşın önlenilebileceğine dair bir umut bulunmaktaydı. Ancak bu umut Almanya'nın Belçika'yı işgal etmesiyle yıkıldı. Birleşik Krallık, Almanya'ya 4 Ağustos tarihinde Londra saati ile 23.00'da savaş ilan etti. İngiltere savaş ilanını, Birleşik Krallık adıyla yaptığı için savaşa İngiltere'nin dominyonları da dâhil oldu. Avustralya'ya, Almanya ile savaşın başladığını belirten telgraf 5 Ağustos günü Melbourne saati ile 12.30'da

⁹² Scott, **a.g.e.**, s. 6.

⁹³ Scott, **a.g.e.**, s.s. 7-9.

⁹⁴ Scott, **a.g.e.**, s.s. 11-12.

genel valiye bildirildi. Telgrafın kopyaları başbakan ve savunma bakanına gönderildi. Avustralya Başbakanı Joseph Cook, 12.45'te gazete temsilcilerine Birleşik Krallık ve Almanya arasında savaşın başladığını açıkladı⁹⁵. Bu şekilde Avustralya Devleti de I. Dünya Savaşı'na dahil oldu.

Avustralya'nın I. Dünya Savaşında İngiltere'yi desteklemesindeki birçok önemli etmen bulunmaktadır. Bunlardan en önemlisi Avustralya'nın kendisini Japonya'ya karşı koruma ve İngiltere tarafından korunma temelli bir siyasi yol izlemesiydi. Bu siyasal yolu Wagga Daily Advertiser gazetesi 4 Ağustos'ta Avustralyalıların kendi güvenliğinden endişe duyduklarını ve İngiliz Filosunun yenilmesi halinde Avustralya'nın kendi başına savaşmak zorunda kalacağını yazarak özetledi⁹⁶. Savaşın çıktığı tarihte Avustralya'da başbakanlık seçim kampanyası sürmekteydi. Seçim kampanyalarında Avustralya İşçi Partisi adayı Andrew Fisher ve Commonwealth Liberal Parti adayı Joseph Cook savaşta İngiltere'nin desteklenmesinin önemli olduğunu sıklıkla belirtiyordu. Seçim sürecinde Fisher ilk kez Avustralya'nın İngiltere'yi destekleyeceğini açıkladı. Seçim konuşmasında, *"Avustralya siyasetimizde mevcut hükümete şiddetle karşıyız; fakat parlamentoda sıkça belirttiğim gibi acil durumlarda hiçbir taraf yoktur. Ortak düşmana karşı birleşmiş durumdayız, eğer çatışmaya girecek olursak anayurdumuzun (İngiltere kastedilmektedir) şerefini ve kendi şerefimizi korumak için ona son insanımıza ve son şilinimize kadar tüm imkanlar sunulacaktır"*⁹⁷ sözleriyle İngiltere'ye olan desteğini Avustralya halkına gösterdi. Benzer bir biçimde Cook da yaptığı seçim konuşmasında İngiltere'nin desteklenmesi gerektiğini şu sözlerle anlattı; *"Ne olursa olsun, Avustralya, imparatorluğun bir parçasıdır. Unutmamalıdır ki imparatorluk savaşta, Avustralya da savaşta... Avustralya'daki tüm kaynaklarımızın imparatorluk için olduğunu ve imparatorluğun korunması ve güvenliği için olduğunu açıkça belirtmek istiyorum"*⁹⁸. Seçimlerin yaklaştığı bir dönemde İngiltere'ye karşı hareket etmek seçimin kaybedilmesine neden olabilirdi. Bu sebeple başbakanlık seçiminde iki aday da İngiltere'ye olan desteklerini sık sık tekrarladılar.

⁹⁵ Scott, a.g.e., s. 14.

⁹⁶ Bill Gammage, **The Broken Years Australian Soldiers in the Great War**, Australian National University Press, Canberra, 1974, s. 5.

⁹⁷ **The Argus**, 1 Ağustos 1914

⁹⁸ **The Argus**, 3 Ağustos 1914

Avustralya halkının bir kısmı savaşın başladığı Ağustos ayında Almanya ve müttefiklerine karşı savaşmak üzere asker göndermeyi destekledi. Özellikle kökleri XIX. yüzyılda İngiltere'den gelen göçmenlere dayanan Avustralyalılar, Avustralya'nın İngiltere yanında savaşa girmesi konusunda önemli bir etken olmuştur. Graham Seal, *"Inventing Anzac The Digger and National Mythology"* isimli eserinde Avustralya İmparatorluk Kuvveti'nin (Australian Imperial Force) %18'inin İngiltere'de doğduğunun altını çizmiştir⁹⁹. Göçmen faktörünün yanında Avustralya basınında da Avustralya'nın İngiltere yanında savaşa katılması gerektiğini belirten yazılar yazıldı. The Worker gazetesi Avustralya işçilerinin bu fırtına ve stres saatinde İngiltere ile omuz omuza duracağını belirten bir yazı yayımladı¹⁰⁰. Ancak tüm Avustralya halkı savaş yanlısı değildi. Halkın diğer kısmı savaşa karşı olduklarını her fırsatta ifade etmekteydiler. Anti militarist bir cemiyet olan Australian Freedom League (Avustralyalı Özgürlük Cemiyeti) zorunlu askeri eğitime karşı bir cemiyetti. Cemiyetin Ağustos 1914'te 55.000 üyesi bulunmaktaydı¹⁰¹.

Savaş süresince savaş yanlısı gazeteler ve cemiyetler daha çok Avustralyalının gönüllü olarak askere katılması için propagandalar üretti. Aynı şekilde savaşa karşı gazeteler ve cemiyetler de Avustralyalıların savaşa asker göndermemesi için propagandalar üretti. İki tarafın da çatışması savaş bitene kadar sürdü.

I.II.IV. Avustralya ve Yeni Zelanda Kolordusu'nun Kurulması ve Mısır'a Gönderilmesi

I. Dünya Savaşı'nın başlangıcında Avustralya genel seçimler arefesindeydi¹⁰² ve İşçi Partisi Lideri Andrew Fisher, olası savaş durumunda Avustralya'nın İngiltere'yi destekleyeceğini söyleyen ilk kişi olmuştu. Ancak Avustralya askeri planları henüz etkin bir şekilde hazırlanmamıştı. Bu nedenle, Avustralya Başbakanı Joseph Cook, denizaşırı gönderilebilecek bir kuvvetin kurulması ve eğitilmesi

⁹⁹ Graham Seal, *Inventing Anzac The Digger and National Mythology*, University of Queensland Press, Australia, 2004, s. 173.

¹⁰⁰ *The Worker*, 6 Ağustos 1914

¹⁰¹ Sonja Bates, *The Anzac Day Legend: Its Origins, Meaning, Power and Impact on Shaping Australia's Identity*, University of Sydney (Yayımlanmamış Master Tezi), Sydney, 2013, s. 21.

¹⁰² I. Dünya Savaşı'nın çıktığı ve Avustralya'nın İngiltere'ye destek vermek için yeni bir ordu kurma çalışmaları sürerken aynı zamanda ülkede partiler genel seçimler için hazırlanmaktaydı. 5 Eylül 1914 tarihinde Avustralya'da genel seçimler yapıldı ve seçim sonucunda Andrew Fisher liderliğindeki İşçi Partisi kazandı. <http://elections.uwa.edu.au/elecdetail.lasso?keyvalue=691> (erişim tarihi: 28.12.2018)

konusunda acil çalışma planına ihtiyaç duyulduğunu açıkladı. Binbaşı White, altı haftada denizasırlı hizmet vermek üzere 12 bin kişiden oluşan gönüllü bir kuvvet kurulmasının ve organize edilebilmesinin mümkün olduğunu bildirdi. Başbakan Cook, Avustralya'nın katkısının bundan daha büyük ölçekte olması gerektiğine, 20 bin askerden az teklif yapılamayacağına karar verdi¹⁰³. Binbaşı White, 20 bin askerin yetiştirilebileceğini ve altı hafta içinde denize açılmaya hazır olma ihtimalinin yüksek olduğuna işaret etti. Bu teklifin kararlaştırılması sonucunda İngiliz Hükümeti'ne bir telgraf gönderildi. Gönderilen telgrafta Avustralya Hükümeti olası savaş durumunda istenirse, Avustralya Donanması'nı İngiliz Deniz Kuvvetleri'nin kontrolüne verebileceğini ve İngiliz Hükümeti tarafından belirlenen herhangi bir varış noktasına, 20 bin kişiden oluşan bir seferberlik kuvveti gönderebileceğini ilettiler. Başbakan Cook telgrafın İngiltere'ye gönderilmesinden sonra İngiltere Hükümeti'ne yapılan teklifi Avustralya basınına duyurdu. Ertesi gün 4 Ağustos'ta Almanya'ya savaş ilan edilmeden önce, Avustralya'nın önerisi İngiliz basınında yer aldı. Aynı gün İngiliz Hükümeti, seferberlik kuvvetine hemen ihtiyaç duyulmadığını, gerekliliğin ortaya çıkması durumunda adımlar atmanın akıllıca olacağını belirten bir telgrafi Avustralya Hükümeti'ne gönderdi. Buna karşın Koloni Bakanlığı, 6 Ağustos'ta Avustralya'ya gönderdiği bir telgrafta İngiliz Hükümeti'nin Avustralya'nın 20 bin askerlik bir kuvvet gönderme teklifini kabul ettiğini ve mümkün olan en kısa sürede birliklerin gönderilebilmesi için hazırlıkların yapılmasını istedi¹⁰⁴. Ancak İngiliz Hükümeti nasıl bir düzende kuvvet istediğini açıklamamıştı. Bu nedenle İngiliz Hükümeti'ne hangi özelliklere sahip kuvvet istediği soruldu. 7 Ağustos'ta İngiliz Hükümeti'nden gelen cevapta Ordu Konseyinin iki piyade tugayı, bir hafif süvari tugayı ve bir sahra topçu tugayının sefer kuvveti için uygun olacağı açıklandı. İngiliz Hükümeti, Avustralya birliklerini kendi birlikleri içine yerleştirmeyi düşünmekteydi. Avustralya Askeri Kuvvetleri Genel Müfettişi William Throsby Bridges, Avustralya'nın bu savaşa Avustralyalı bir kuvvet göndermesi gerektiğini ve bu kuvvetin nereye giderse gitsin Avustralyalı bir birim olarak tutulması ve savaşması gerektiğinin altını çizdi. General Bridges İngiltere'ye gönderdiği telgrafta Avustralya'nın 20 bin asker göndereceğini, bunun için bir tümen organize etmeye başladıklarını ve bu tümenin, üç tugay topçu ile 2,226

¹⁰³ Bu süreçte Avustralya Hükümeti Kanada'nın İngiltere'ye göndermek için 30 bin asker teklif ettiğini düşünmekteydi. **Bkz.**, C. E. W. Bean, **The Official History of Australia in the War of 1914-1918** Vol.I, Angus & Robertson Ltd., Sydney, 1941, s. 28.

¹⁰⁴ Bean, **a.g.e.**, s.s. 28-29.

süvari ve 2,315 attan oluşan hafif süvari tugayından oluşacağını bildirdi. General Bridges telgrafın devamında gönderilecek birimin Avustralya birimi olması önerisinin İngiltere Hükümeti tarafından nasıl yorumlandığını sordu. Ertesi gün gelen cevapta İngiliz Hükümeti, Avustralya'nın teklifinden memnun kaldığını dile getirdi¹⁰⁵. İngiltere'nin Avustralya'nın teklifini kabul etmesiyle General Bridges ve Binbaşı White, Avustralya İmparatorluk Kuvveti olarak bilinen birimi oluşturmaya başladılar. General Bridges ve Binbaşı White mevcut orduyu genişletmek yerine, gönüllülerden oluşan yeni bir ordu kurmanın daha iyi olacağını belirlediler ve yeni kurulacak ordunun hazırlanmasıyla ilgili planları 8 Ağustos'ta tamamladılar¹⁰⁶. 10 Ağustos'ta İngiliz Hükümeti dominyonlarının asker tekliflerini kabul ettiğini açıkladı¹⁰⁷.

Savaşa gönderilecek olan Avustralya ve Yeni Zelanda askerleri Avustralya'nın Albany Limanı'nda toplandılar. 25 Ekim'de İngiliz Hükümeti, Avustralya ve Yeni Zelanda askerlerini taşıyacak filonun Mısır yerine Cape Town yolundan Avrupa'ya gelmesi gerektiğine karar verdi. Bu kararın alınmasında Güney Afrika'da bir isyanın başlaması ve General Botha'ya en hızlı destek verilebilecek askeri birliğin Avustralya'da bulunması etkili olmuştu. İngiliz kruvazörü Minotaur'un Komutanı Kaptan Kiddle'a, Avustralya'nın Albany Limanı'nda toplanan bütün filonun kontrolü verildi. 28 Ekim sabahı, yeni düzenlemelerin görüşülmesi için Minotaur'da bir konferans düzenlendi ancak 30 Ekim'de General Botha'dan isyanın bastırıldığı haberi gelmesi üzerine filonun rotası Mısır'a çevrildi. 31 Ekim gecesi filonun hazırlıkları tamamlandı. 1 Kasım sabahı, otuz altı taşıma gemisi ve üç kruvazörden oluşan filo Albany Limanı'ndan ayrıldı¹⁰⁸. Filo 3 Aralık 1914'te Süveyş Kanalı'ndan geçerek İskenderiye'ye ulaştı. Aynı gün askerler tren ile Kahire'ye taşındı¹⁰⁹.

Avustralya birliklerinin Mısır'a gelmesinin ardından Yeni Zelanda Birlikleri ile birleşti. Bu birleşmeden sonra birliğin adı değişti. Önce adının Australasian Army Corps (Avustralasya Kolordusu) olarak konulması düşünülmüş olsa da adı Australia

¹⁰⁵ Bean, **a.g.e.**, s.s. 30-31.

¹⁰⁶ Ian Grant, **A Dictionary of Australian Military History From Colonial Times to the Gulf War**, Random House, Australia, 1992, s. 402.; Bean, **a.g.e.**, s. 37.

¹⁰⁷ Bean, **a.g.e.**, s. 32.

¹⁰⁸ Bean, **a.g.e.**, s.s. 97-98.

¹⁰⁹ Bean, **a.g.e.**, s. 114.

and New Zealand Army Corps¹¹⁰ (ANZAC) oldu. General William Birdwood Anzakların komutanlığını üstlendi ve Avustralya ve Yeni Zelanda birliklerini yeniden teşkilatlandırdı. Kolordu, 1. Avustralya Piyade Tümeni ile Avustralya ve Yeni Zelanda Tümenlerinden oluşmaktaydı. Tümenlerin komutanları General Bridges ve General A. J. Godley idi. Anzak askerleri Kahire yakınlarında yoğun bir eğitim programına tabi tutuldu. Pazar günleri hariç her gün en az sekiz saat eğitim gördüler. Ayrıca eğitim veren İngiliz subaylar tarafından da yoğun propaganda faaliyetlerine maruz kaldılar. Anzak birliğinin eğitimi Gelibolu çıkarması için Mısır'dan hareket edeceği zamana kadar devam etti¹¹¹.

III.V. Broken Hill Olayı'nın Etkileri

Broken Hill olayı¹¹² (Battle of Broken Hill) Avustralya tarihinde oldukça önemli bir yere sahiptir. 1 Ocak 1901'de kurulan Avustralya devletinin sınırları içerisinde gerçekleşen ilk saldırıydı.

Olay 1 Ocak 1915 tarihinde Yeni Güney Galler eyaletinin zengin maden yataklarına sahip Broken Hill kasabasında gerçekleşti. Olay sabah saat 10.00 sularında Silverton'a giden her yaştan kadın, erkek ve çocuğun bulunduğu piknik treni üzerine ateş açılmasıyla meydana geldi. Saldırıyı gerçekleştiren iki Müslüman uzun zamandır Avustralya'da ikamet etmekteydi. Saldırganlardan Molla Abdullah 16 yıldır Broken Hill'de yaşamaktaydı ve devecilik işiyle uğraşıyordu. Aynı zamanda son birkaç yıldır kasaplık yapmakla beraber son zamanlarda bölgedeki camide imamlık görevini de sürdürmekteydi. Mahomed Gool da uzun zaman Broken Hill'de yaşamış ve madenlerde çalışmıştı¹¹³. Daha sonraları da dondurmacılık yapmaya başlamıştı. Molla Abdullah ve Mahomed Gool saldırılarını üstü açık 40 vagon dan oluşan bin kişiyi¹¹⁴ taşıyan piknik trenine ateş ederek gerçekleştirdiler. Broken Hill kasabası çıkışında gerçekleşen olayda tren saldırganların menziline kadar yol almaya devam etti ve saldırganların menziline çıktıktan sonra durdu. Tren durduktan sonra polise haber verildi. Gerçekleştirilen saldırıcı sonucunda 3 kişi

¹¹⁰ Avustralya ve Yeni Zelanda Kolordusu. Türkçe kısaltma olarak Anzak kullanılmaktadır.

¹¹¹ Bilal N. Şimşir, **Çanakkale Savaşı Bağlamında Avustralya'da Atatürk ve Türk Toplumunu**, Atatürk Araştırmaları Yay., Ankara, 2018, s.s. 4-5.; Bean, **a.g.e.**, s.s. 117-126, 258-259.

¹¹² Literatürde Broken Hill Savaşı olarak da geçmektedir.

¹¹³ **The Barrier Miner**, 2 Ocak 1915

¹¹⁴ Bazı kaynaklarda trendeki yolcu sayısının 1000 kişiden fazla olduğu belirtilmektedir. **Bkz.**, Grant, **a.g.e.**, s. 62.

hayatını kaybederken, 6 kişi de yaralandı¹¹⁵. Polis, asker ve milis kuvvetleri (yerel tüfek kulübü üyeleri) zaman kaybetmeden saldırı sonrasında kaçan zanlıların peşine düştü. Bu sırada kaçan saldırganlar yolda gördükleri bir kişiyi daha vurdular. Polis, asker ve milis güçleri iki saldırganın Beyaz Kayalıklarda (White Rocks) izlerini buldu ve çevrelerini sardı. Öğle vaktine kadar süren silahlı çatışmada saldırganlardan Molla Abdullah öldürüldü, Mahomed Gool ise ağır yaralı olarak yakalandı. Hemen hastaneye götürülen Mahomed Gool da hastanede öldü. Bu esnada halk arasında, tren saldırısı sırasında kullandıkları dondurma arabasında asılı olan Türk bayrağı nedeniyle saldırıyı Türklerin gerçekleştirdiği, kasabadaki Alman kökenli kişilerin de Türklere silah bulmalarında yardım ettikleri ve onları saldırıyı gerçekleştirmek için teşvik ettikleri söylentisi dolaşmaya başladı. Olayın ardından şehir merkezinde toplanan öfkeli halk, kasabadaki Alman Kulübünü yaktı ve sonrasında Afganların ve Hintlilerin yaşadığı Müslüman kampına yürüyüş yapmak istedi. Polis, halkın Müslüman kampına olan yürüyüşüne engel oldu. Polisin engellemelerine karşın halktan küçük gruplar Müslüman kampına ulaştı; ancak kampın önünde nöbet tutan 10 polis ve 50 askeri görünce dağıldı¹¹⁶.

1 Ocak 1915 tarihinde yaşanan bu olay Avustralya basınında oldukça geniş bir yer kapladı. Broken Hill olayının gerçekleştiği günün akşam gazetelerinde olaya yer verildi. The Sun gazetesi olaya “*Yeni Yıl Trajedisi*” başlığını atarak verdiği haberde sabah yaşanan olayı detayları ile anlattı. Ayrıca saldırı sonucunda ölen ve yaralanan kişilerin isimlerine de yer verildi. Gazetede yer alan haberde saldırının Türklere tarafından gerçekleştirildiğinin altı çizildi. Olayı gerçekleştirenlerin yanında onlara yardım eden başka bir Türk’ten daha bahsedildiği görüldü. Bu kişinin polis tarafından yakalandığı belirtildi¹¹⁷. The Evening gazetesi “*Broken Hill’den Korkutucu Haber*” başlığını kullandı. Haberde ilk gelen rapora göre Alman olduğu düşünülen kişilerce piknik trenine saldırı yapıldığı, saldırı sonucunda 8 ya da 9 kişinin yaralandığı ve 1 kişinin hayatını kaybettiği bilgisine yer verilirken, haberin devamında yeni gelen rapora göre 4 kişinin öldüğü, 5 kişinin de yaralandığı

¹¹⁵ Ocak ayı boyunca Avustralya basınında olayla ilgili birçok yazı çıktı. Bazı gazetelerde ölenlerin ve yaralananların sayısı farklı verilmiştir. Örneğin; 2 Ocak 1915 tarihinde yayınlanan gazetelerden **The Age** olayda 4 kişinin hayatını kaybettiğini ve 7 kişinin yaralandığını yazmıştır. **The Bendigo Independent** gazetesinde ise 3 kişinin öldüğü, 8 kişinin de yaralandığı yazmıştır. **The Daily Post** gazetesinin haberinde de 4 kişinin öldüğü ve 9 kişinin yaralandığı bilgisine yer verilmiştir.

¹¹⁶ Chris Coulthard-Clark, **The Encyclopaedia of Australia’s Battles**, Allen&Unwin, NSW, 2001, s. 100.

¹¹⁷ **The Sun**, 1 Ocak 1915

yazılmaktaydı. Haberde saldırıyı gerçekleştirenlerin Türk bayrağı taşımaları nedeniyle Türk olduklarına kanaat getirildiği görülmekteydi¹¹⁸. The Herald gazetesi haberinde “*Hintliler Piknik Trenine Ateş Etti*” başlığını kullandığı haberin alt başlıklarında “*3 Kişi Öldü 8 Kişi Yaralandı*”, “*Silahlı Kalabalık Suçluları Arıyor*” ifadelerini kullanmıştı. Haberin içeriğinde yaşanan saldırı ve 50 kişinin saldırganları aradığı anlatılıyordu. Ayrıca haberde ölen ve yaralanan kişilerin isimleri de yer alıyordu¹¹⁹. The Barrier Miner gazetesi diğer gazetelere göre olaya daha ayrıntılı yer vermişti. “*Broken Hill’de Savaş*” başlığını kullanan gazete alt başlıklarında “*Piknik Trenine Saldırı*”, “*Türk Bayrağı Altında Erkek ve Kadınlara Ateş Edildi*”, “*4 Ölü 7 Yaralı*” başlıkları kullanıldı. Haberde 40 vagonlu 1200 kişiyi taşıyan trenin sabah saat 10.00’da Sulphide Street İstasyonu’ndan ayrıldıktan kısa bir süre sonra yolcuların Türk bayrağı asılı dondurma arabasını gördükleri ve iki erkeğin tüfeklerle kendilerine ateş etmeye başladıklarına yer veriyordu. Görgü tanıkları saldırganların kıyafetlerinden ve Türk bayrağı asılı dondurma arabasını görmeleri nedeniyle saldırganların Türk ya da Afgan olduklarını yazdı. Haberde saldırganların Türk bayrağı taşımaları nedeniyle Türk oldukları vurgusu yapıldı. Ayrıca haberin devamında Broken Hill’de birkaç Türk’ün yaşadığı bilgisine de yer verildiği görüldü. Polis, saldırganların yerel elbiseler giydiğini ve başlarında sarık olduğunu raporunda yazdı. Gazetede saldırganların yakalanmasında aktif rol oynayan askerlerin isimleri bile verilmişti. Diğer gazetelerden farklı olarak The Barrier Miner’da olay yaşanmadan önce saldırganları gören W. H. Will’in ifadesi vardı. W. H. Will saldırı gerçekleşmeden kısa bir süre önce saldırgan iki erkeği ve yanlarında bulunan bir kadını gördüğünü söyledi. W. H. Will ilerleyen saatlerde eve dönüş yolunda olayı öğrendiğini, polise giderek gördüklerini anlattığını ve saldırganların kimliklerini doğrulayabileceğini söyledi. Polis buna gerek kalmadığını bildirdi. Gazete, ayrıca saldırı sonucunda ölenlerin cenaze törenlerinin 2 Ocak günü yapılacağını ve Broken Hill halkının cenazeye katılmaları yönünde çağrıda bulundu¹²⁰.

İlerleyen günlerde olayla ilgili haberler Avustralya basınında yer almaya devam etti. 2 Ocak 1915 tarihinde çıkan 44 haberden 28’inde olayı Türklerin gerçekleştirdiği, 10 haberde olayı Hintlilerin gerçekleştirdiği, 3 haberde olayı

¹¹⁸ **The Evening News**, 1 Ocak 1915

¹¹⁹ **The Herald**, 1 Ocak 1915

¹²⁰ **The Barrier Miner**, 1 Ocak 1915

Afganların yaptığı bilgisine yer verilirken; 3 haberde¹²¹ de saldırganların kimliklerinden söz edilmediği görülmüyordu¹²². 2 Ocak 1915 tarihinde çıkan haberlerde sansasyonel manşetler atılmıştı. Örneğin; “*Türkler Tarafından Trene Saldırı*”¹²³, “*Avustralya’da Savaş, Türkler Gezi Trenine Ateş Açtı*”¹²⁴, “*Yeni Yıl Katliamı*”¹²⁵, “*Broken Hill’de Kutsal Savaş*”¹²⁶, “*Broken Hill’de Katliam*”¹²⁷ gibi başlıklar gazetelerde yer aldı. Gazeteler bir gün öncesinde olduğu gibi yaşanan olayı detayları ile vermekteydi. The Daily Standard gazetesi “*Kayser’in Katil Arkadaşları*”¹²⁸ alt başlığını kullanarak Türklerin ve Almanların ittifakına gönderme yapmıştı. The Mail gazetesi diğer gazetelerden farklı olarak haberinde saldırıyı Türklerin değil, Afganların gerçekleştirdiğini belirtmişti. Gazetenin temsilcisi ile W. Hogg (piknik etkinliğini düzenleyen komitenin eski sekreteri) arasında geçen röportajda W. Hogg, olayı Türklerin gerçekleştirmedeğini, saldırganların Afgan olduğunu söylüyordu. Saldırganlardan Molla Abdullah’ı tanıdığını, eskiden onunla iş yaptığını belirtmekle beraber olayın gerçekleştiği tarihte Broken Hill’de 99 Afgan’ın yaşadığını ve daha önce herhangi bir olayın yaşanmadığını da sözlerine eklemiştir¹²⁹.

Sonraki günlerdeki haberlerde daha çok Türk imgesinin işlendiği görülmektedir. Saldırı hakkında çıkan haberlerde artık olayı yapanların Türk olduğunun kesinleştiği, bunu resmi makamların da kabul ettiği açıklanıyordu¹³⁰. Olaydan birkaç gün sonra gazetelerde saldırganların geride bıraktıkları mektupların bulunduğu bilgisi yer aldı. Mektupları bulan James P. Lyons, mektupları Beyaz Kayalıklar’da saldırganların ele geçirildiği yerde bulunduğunu söyledi. Mektupların, saldırganların polis ile çatıştıkları yerde bir taşın altında bulunduğu açıklanıyordu. Haberde mektupların tercümesine yer verilmeyle beraber haberin sonunda

¹²¹ 2 Ocak 1915 tarihli **Northern Miner** gazetesinde saldırganlara onlar, **The Examiner** gazetesinde Türk ya da Afgan, **The Transcontinental** gazetesinde de ecnebiler şeklinde bahsedilmiştir.

¹²² Gazete başlıkları halkı yanlış yönlendirmek için en etkili yöntemlerdendir. Birçok gazete okuyucusu sadece haberlerin başlıklarına dikkat etmekte ve okumaktadır. Haberin tamamını okuyanlar bile, haberin üstündeki başlık tarafından etkilenmektedir. **Bkz.**, Alfred Ernest Mander, **Public Enemy The Press**, Fraser & Jenkinson Pty. Ltd., Melbourne, 1944, s. 37.

¹²³ **Goulburn Evening Penny Post**, 2 Ocak 1915

¹²⁴ **Maryborough Chronicle, Wide Bay and Burnett Advertiser**, 2 Ocak 1915

¹²⁵ **The Barrier Miner**, 2 Ocak 1915

¹²⁶ **The Daily Herald**, 2 Ocak 1915

¹²⁷ **The Journal**, 2 Ocak 1915

¹²⁸ **The Daily Standard**, 2 Ocak 1915

¹²⁹ **The Mail**, 2 Ocak 1915

¹³⁰ **Geelong Advertiser** gazetesinin 4 Ocak 1915 tarihli haberinde Billy Hughes (Başsavcı, olaydan 6 ay sonra Avustralya Başbakanı) saldırganların Türk olduğunu söylemiştir.

mektupların Türkçe yazıldığıının da altı çiziliyordu¹³¹. Creswick Advertiser gazetesinin 8 Ocak 1915 tarihli haberinde saldırganların ölmeden önce yazdıkları mektupların bulunduğu bilgisini verdi. Haberde, diğer gazetelerde olduğu gibi mektupların tercümesi yer aldı. Mektuplarda özet olarak Mahomed Gool'un Osmanlı topraklarına dört kez gittiğini, Abdülhamid'in kendisine mühürlü bir kâğıt verdiğini ve Avustralyalı'ları öldüreceğini, çünkü insanların Osmanlı ile savaştığını yazıyordu. Molla Abdullah mektubunda mahkemeye çağrıldığını ve mahkemede kendisinin affedilmediğini, hiç düşmanı olmadığını ve kimsenin kendilerine gerçekleştirecekleri eylemde müdahale etmediğini belirtiyordu. Yapacakları işi sadece kendilerinin bildiğinin de altını çiziyordu¹³². Gazetelerde çıkan haberlerde saldırganların dini kimliklerinin de üstünde durularak Avustralya'da yaşanan olayın din adı altında yapıldığı imajı verilmeye çalışılmıştır. Haberlerde saldırganların bir nevi Osmanlı Devleti'nin cihat politikasını yerine getirdikleri anlamı çıkarılmaya çalışılmıştır. Mektuplarda Mahomed Gool, Abdülhamit'in kendisine bir mühürlü kâğıt verdiğini yazmış olsa da haberlerde verilen mühürlü kağıtla ilgili bir bilgi yoktur.

The Dailey Herald gazetesi "*Osmanlıların Cinayetlerle İlgisi Yok*" başlıklı haberinde Güney Avustralya Osmanlı Derneği Başkanı S. J. Aitiab'ın açıklamalarına yer veriyordu. S. J. Aitiab'ya göre gazete haberlerinde saldırganların milliyeti konusunda yanılığa düşülmekteydi. S. J. Aitiab'ya göre olayı gerçekleştirenler Müslüman Afgan fanatiklerdi. O çatışma sırasında Türk bayrağının görülmesi yüzünden olayı Türk'lerin yapmış olduğunu söylemenin mantıksız olduğunu iddia ediyordu. Bundan başka Afganların bir çeşit uyuşturucu kullandığını ve kullanılan bu uyuşturucu türünün kötü yan etkileri olduğunu da sözlerine ekliyordu. Broken Hill'deki Afganlar, saldırganların kendilerinden olduklarını reddetmelerine rağmen, Adelaide yaşayan Afganlar saldırganların Afgan olduklarını söylediler. Haberde Broken Hill polisinin saldırganlardan birinin kimliğinin Türk olduğu üzerinde durmaya devam etmekte olduğu bilgisi yer almaktaydı¹³³. Olayı gerçekleştirenlerin Türk olmadığı ile ilgili haberler Avustralya basınında azınlıkta kaldığı ve haberlerin büyük bölümünde olayı Türklerin gerçekleştirdiği iddiasında bulunulduğu

¹³¹ **The Barrier Miner**, 5 Ocak 1915 Haberde verilen bilgi hatalıdır. Mektuplar Türkçe değil Urduca yazılmıştır.

¹³² **Creswick Advertiser**, 8 Ocak 1915

¹³³ **The Daily Herald**, 5 Ocak 1915

görülmekteydi. “1915 yılının Ocak ayı boyunca yayınlanan Avustralya gazetelerinde, Broken Hill saldırısının ayrıntıları anlatılmış, masum sivilleri öldürmek cüretinde bulunan Müslüman Türklerden intikam alınması gerektiğine dair ateşli yazılar yayınlanmıştı”¹³⁴. Avustralya’da da Türkler aleyhine propaganda çalışmalarının gazete haberleri ile bu şekilde başladığı söylenebilir.

I. Dünya Savaşı’nın başlamasıyla İngiltere’nin dominyonları da savaşa dâhil oldu. İngiltere Avustralya’dan cephelerde savaşacak asker gönderilmesini talep etti. 1903 ve 1904 Savunma Yasaları (Defence Act), Avustralya Hükümeti’ne savaş zamanında Avustralya ulusuna mensup 18 ile 60 yaş arasındaki tüm erkekleri askere çağırabilme yetkisi vermektedir. Ancak hükümete verilen bu yetki askerlerin Avustralya sınırları içinde hizmet verme yükümlülüğü ile sınırlıydı. Askerlerin yurtdışı hizmeti için askere çağırılmasına izin vermemekteydi¹³⁵. Bu sebeple deniz aşırı bölgelerdeki savaşlara gönderilecek askerlerin gönüllü birliklerden oluşturulması öngörülmekteydi. I. Dünya Savaşı başında ülke savaşa katılma konusunda ikiye bölünmüş durumdaydı. Bir kesim savaşa karşı iken, diğer kitle de anavatan İngiltere’nin desteklenmesi gerektiğini savunmaktaydı. Edward Bernays “*Propaganda*” isimli kitabında, bir propaganda fikrini savunanlar ve bu fikre karşı olanların toplumu kendi fikirlerine ikna etmek için eşit derecede çaba harcadıklarını belirtmiştir¹³⁶. Avustralya’da iki farklı görüşteki halka kendi fikirlerini savunmak adına propaganda etkinlikleri yaptılar. Gazetelerde Avustralya’nın savaşa dâhil olması gerektiği ile ilgili çeşitli yazılar yazıldı. Örneğin; Wangaratta Chronicle gazetesi “*Gelecekteki Tehlike, Avustralya Organize Olmalı, Tüm Erkekler Savaşmalı*” başlıklı haberinde Avustralya’nın savaşa dahil olmasının önemine dikkat çekmekteydi. Haberde savaş ile ilgili son gelişmelere yer verilirken diğer yandan İngiltere’nin savaşı kaybetmesi durumunda, Avustralya’nın özgür bir ülke olarak kalıp kalamayacağına üzerinde durulmuştur. Gazete İngiltere’nin kaybetmesi halinde düşman ülkelere gelen askerlerin ülkelerini yağmalayacaklarını ve kadınlarını öldüreceğini yazıyordu. Yazının devamında Avustralya’nın 500 bin asker toplayabileceği, bu sebeple askere yazılma zamanının geldiğine de vurgu

¹³⁴ Ekrem Saltık, “1915 Yılında Avustralya’da Bir Terör Saldırısı ‘Kahramanlık’ Mı, Komplo Mu?”, **Toplumsal Tarih**, S. 205 (2011), s. 88.

¹³⁵ Scott, **a.g.e.**, s. 193.

¹³⁶ Edward Bernays, **Propaganda**, Horace Liveright, New York, 1928, s.31.

yapılıyordu¹³⁷. Bu tarz haber ve üretilen propaganda posterlerinde vatansever manipülatörler, iddia edilen düşman zulmü ve terörüne karşı halk tarafından toplu tepkiler verilmesi için halkın zihninde yer alan klişeleri ve duygusal zaafı kullanıyordu¹³⁸.

Diğer taraftan savaş karşıtı ilanlar ve haberler de halk ile paylaşılıyordu. 1914 yılında Broken Hill'de paylaşılan bir ilanda savaş karşıtı bir grup Avustralya askerlerinin savaşta yer almasına neden olacak seferberliğe karşı olduklarını halka duyurdu¹³⁹. İki görüş arasındaki propaganda mücadelesi savaş sürecince devam etti.

Avustralya'da askerlik gönüllülük usulü ile yürütüldüğü için bu konuda halkın desteğinin alınması oldukça önemliydi. 1914 yılında savaşa katılan gönüllü asker sayısı 52.561 kişidir¹⁴⁰. Bu sayı İngiltere'nin istediği asker sayısından oldukça azdır. Bu nedenle gönüllü askerliğe katılımı ilgili basında birçok yazı ve propagandanın yer alması sağlanarak halkın İngiltere'yi daha çok desteklemesi ve asker sayısının artması bekleniyordu. 1915 yılının başında yaşanan Broken Hill saldırısı İngiltere'nin istediği sayıda askerin toplanmasında kullanılacak önemli bir kozdu. Saldırı basında ön planda tutularak Avustralya'nın tehlikede olduğu mesajı verildi. Yaşanan bu olay ile Avustralya halkında Türklere karşı bir nefret başlatıldı ve halka Türk nefreti pompalandı. Bu dönemde propagandalarda yaşanan artış ile savaşa katılım konusunda Avustralya halkının desteği sağlanmaya çalışıldı. Gazete haberlerinde öne çıkarılan konulardan saldırganların Türk oldukları, savunmasız kadın ve çocukları hedef aldıkları sürekli tekrarlanmış, bunun yanında saldırganların Müslüman oldukları vurgusu da basında yer bulan diğer bir bilgiydi.

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na katılmasının ardından Padişah V. Mehmed Reşad, Halife sıfatıyla cihat ilan etti. Osmanlı Devleti'nin ilan ettiği cihat fetvasında Avustralya Devleti hedef kitle içinde değildi. Fetvanın hedef kitlesi özellikle İngiliz İmparatorluğu'ndaki Müslüman nüfustu. 1911 yılında Avustralya'da bulunan Müslümanların sayısı 2020 civarındaydı ve Müslüman sayısında azalma devam etmekteydi; çünkü Müslüman topluluklar ülkede varlıklarını devam ettirmede büyük zorluklarla karşılaşmaktaydılar. Sistemli ve yoğun misyoner faaliyetleri,

¹³⁷ **Wangaratta Chronicle**, 11 Eylül 1915

¹³⁸ Bernays, **a.g.e.**, s. 28.

¹³⁹ **Bkz.**, Ek 5

¹⁴⁰ Arthur Graham Butler, **The Australian Army Medical Services in the War of 1914–1918**, Vol. III, Australian War Memorial, Canberra, 1943, s. 889.

Hristiyanlarla evlenmeler, din değiştirmeler sayesinde Avustralya’da Müslüman toplumunun sayısı düşmeye devam ediyordu¹⁴¹. İngiltere Osmanlı Halifesi’nin çıkardığı cihat fetvasına karşı Müslümanların yoğun olduğu Hindistan, Mısır ve Arap topluluklarında büyük bir karşı propaganda yürüttü, ancak Avustralya’da Müslüman nüfusun az olması nedeniyle Avustralya basınında Osmanlı cihadıyla ilgili önemli sayıda haber bulunmamakla beraber karşı propaganda haberleri de yer almadı.

Gazetelerde çıkan Broken Hill ile ilgili haberler halkın İngiltere’ye olan desteğini arttırmak için gündemde tutulmaya devam edildi. Genellikle barış yanlısı olan halk, yurtdışı maceralarında yer almak istemezdi. Bu nedenle halk dış tehditler yoluyla kışkırtılmalıydı. Kışkırtmak için de halkın korkutulması gerekirdi¹⁴². Broken Hill olayı ile halk korkutuldu ve her geçen gün çıkan yeni haberlerle bu korku desteklendi. Le Bon’un “*Kitleler Psikolojisi*” kitabında “*ne kadar tarafsız düşünülürse düşünölsün, kitleler çoğu defa etkilenmeye bir dikkat ve bekleme durumundadırlar. İlk yapılan telkin derhal bulaşarak bütün zihinlere kendisini kabul ettirir. Ateşe verilecek bir saray, yapılacak bir bağlılık gösterisi, mitingi mi var, kitle aynı kolaylıkla ve büyük heyecanla bunları yapmaya atılır*”¹⁴³ diye yazmaktadır. Le Bon’un da vurguladığı gibi Broken Hill’de gerçekteşen saldırıyı Müslüman Türklerin yaptığı haberi, kısa sürede halk arasında yayıldı ve Avustralya halkı bu habere tereddütsüz bir şekilde inandı. Daha öncede belirtildiği gibi öfkeli halk önce saldırıyı gerçekteştiren Türklere silah bulma konusunda yardımcı olan ve Türklerin savaştaki müttefiki olan Almanlara tepki göstermek için Broken Hill kasabasında bulunan Alman Kulübü’nü yaktı. Alman Kulübü’nün yakılmasından sonra halk Osmanlı halifesine bağlı Müslümanların yaşadığı Afgan – Hint kampına yürüyüş düzenledi. Nitekim Le Bon; ispattan uzak, saf ve sade iddianın kitlelerin ruhuna bir fikir yerleştirmede en etkili araç olduğunu söylemektedir¹⁴⁴. Olayı gerçekteştirenlerin Türk olduğu ile ilgili haberler basında çoğunlukta kaldı ve haberlerde saldırganların Türk olduğu tekrarlandı. Napolyon “*biricik ciddi söz sanatı tekrardır*” diyerek tekrarın önemine dikkat çeker¹⁴⁵. Halk zamanla olayı gerçekteştirenlerin Türkler

¹⁴¹ Davut Dursun, “Ülkede İslamiyet”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. IV., (1991), s. 171.

¹⁴² Noam Chomsky, **Medya Denetimi**, (Çev. Elif Baki), Everest Yay., İstanbul, 2013, s. 14.

¹⁴³ Gustave Le Bon, **Kitleler Psikolojisi**, (Çev. Ahmet Çalışkanlar), Olympia Yay., İstanbul, 2016, s. 29.

¹⁴⁴ Le Bon, **a.g.e.**, s. 97.

¹⁴⁵ Le Bon, **a.g.e.**, s. 97.

olduğuna inandırıldı. Yapılan propagandalar büyük ölçüde başarılı oldu ve 1915 yılında 165.192¹⁴⁶ kişi gönüllü olarak askerliğe başvurdu.

Anzak askerleri çeşitli cephelere gönderilmeden önce eğitim aldıkları Mısır'a sevk edildi. Mısır'daki eğitim sürecinde İngilizler tarafından Anzak askerlerine propaganda yapılmaya devam edildi. Anzak askerlerine Türklerin barbar olduğu mesajı sık sık veriliyordu. Anzak askerleri ve Türkler ilk karşılaşmalarını Çanakkale Cephesi'nde yaşadılar ve ilerleyen yıllarda İngilizlerin devam eden propagandalarına rağmen Avustralya'dan gönderilen asker sayısında düşüş meydana geldi. Bu nedenle Avustralya Hükümeti azalan asker sayısını arttırmak için zorunlu askerlik yasasını çıkarmak amacıyla iki defa referandum yaptı. 1916 yılında yapılan referandum sonucu 1,087,557 kişi zorunlu askerliğe evet, 1,160,033 kişi de hayır oyu kullandı¹⁴⁷. 1917 yılında yapılan ikinci referandumun sonucunda da 1,015,159 evet oyuna karşı 1,181,747 hayır oyu çıktı. Bu şekilde yapılan referandumlar sonucu zorunlu askerlik kabul edilmedi¹⁴⁸.

I. Dünya Savaşı süresince Avustralya sınırları içerisinde gerçekleştirilen tek saldırı 1 Ocak 1915 tarihinde Türkler tarafından gerçekleştirildiği iddia edilen Broken Hill saldırısıdır. Bu saldırı Avustralya'da savaş gerekçesi olarak görüldü. Broken Hill'deki saldırıdan dört ay sonra Avustralya ve Türk askerleri Çanakkale Cephesi'nde karşılaştılar.

1.2.6. Çanakkale Cephesi ve Anzaklar

Çanakkale Boğazı'nın savunmasını güçlendirme girişimleri 1912 yılında başlamıştı. 1912 – 1913 Balkan Savaşı'na kadar Çanakkale Boğazı'nın savunma sistemi; sahil savunma topları, sualtı mayınları ve boğaza yöneltilmiş ışıldaklardı. 1912 yılında Yunan çıkarmasına karşı stratejik durum değiştirdi ve Osmanlı Genelkurmayı boğazda daha kapsamlı savunma sisteminin yapılmasını emretti. 1912 yılında boğazın savunma kuvveti 27 bin tüfek, 38 makineli tüfek ve sahil topları hariç, 102 top ile donatılmış 40 bin askerden oluşuyordu. Çanakkale Boğazı Kuva-yı Mürettep Komutanlığının komutasına Tuğgeneral Fahri Paşa getirildi. *“Fahri Paşa, üç ihtiyat piyade tümeninden ikisini yarımada sahil güvenlik görevine tahsis etti,*

¹⁴⁶ Butler, a.g.e., s. 889.

¹⁴⁷ NAA: A5954, 795/22

¹⁴⁸ NAA: A5954, 795/26

27. Piyade Tümenini Bolayır'da, Menderes Müfrezesini de Anadolu sahili boyunca konuşlandırdı. Üçüncü ihtiyat tümenini de Maydos'ta (Eceabat) genel ihtiyat olarak tuttu. Böylece yıl sonunda, Osmanlı savunmasının genel düzeni kurulmuş oldu. Bu genel düzen 1915'te tekrar kullanılacaktır"¹⁴⁹. Çanakkale Boğazının savunması Balkan Savaşı'ndan sonra tekrar Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanlığı'na verildi. Bu komutanlığın emrinde bir dizi eski tabya ve üç ağır topçu alayından oluşan bir tugay bulunmaktaydı. 1914 yılında I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla boğazın stratejisi tekrar önem kazandı. Boğazın savunulması için hazırlanan planlar Balkan Savaşı döneminde hazırlanan planlara dayanmaktaydı, ancak 1913 yılındaki plandan bazı farklılıkları bulunmaktaydı. Şubat 1915'e kadar 9. Piyade Tümenini bünyesinde bulunduran Müstahkem Mevki Komutanlığı yarımada 25 bin tüfek 8 makineli tüfek, 263 topla donatılmış 34.500'den fazla asker bulunmaktaydı. Ayrıca bünyesinde 7. Piyade Tümenini bulunduran III. Kolordunun 9.448 tüfek 8 makineli ve 50 topla donatılmış 15 bin askeri vardı. 19. Piyade Tümeni, Tekirdağ'da Yarbay Mustafa Kemal emrinde eğitimdeydi ve şubat ayının sonunda III. Kolordu'ya katılmak için Gelibolu Yarımadası'na geldi. Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanlığının gücü boğaz boyunca uzanan 14 sabit mevzide konuşlanmış ağır topçulardı. İtilaf Devletleri donanması 18 Mart 1915 tarihinde boğazdan geçme girişiminde buldukları sırada Osmanlı güçleri savunma için 82 top, 230 seyyar top ve obüse sahipti¹⁵⁰.

İtilaf donanması Çanakkale Boğazı'na gerçekleştirecekleri saldırıyla Marmara Denizi'ne ulaşarak İstanbul'a ulaşmayı ve Osmanlı Devleti'ni savaş dışı bırakmayı planlıyordu. Osmanlı Devleti'nin savaş dışı bırakılmasıyla Bulgaristan İtilaf Devletleri yanında savaşa girmeye ikna edilecek ve Rusya'ya gerekli yardımların götürülebilmesine olanak sağlanacaktı.

18 Mart'ta İtilaf Devletleri donanmasının boğazdan geçme girişiminde kara kuvvetlerinin desteğine ihtiyaç duyulabilecek olması nedeniyle, 1. Avustralya Kolordusunun 3. Piyade Tugayı, 1. Sahra Mühendisleri Bölüğü¹⁵¹ ve 3. Sahra

¹⁴⁹ Edward J. Erickson, **Gelibolu Osmanlı Harekâtı**, (Çev. Orhan Düz), Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2015, s.s. 15-16.

¹⁵⁰ Erickson, **a.g.e.**, s.s. 11-28.

¹⁵¹ I. Dünya Savaşı'nda mühendisler bölüğü savunma ve silah konumlarının yapımının hazırlanması ve denetlenmesinde, hendek kazılarının yapılmasında, tel örgü ve diğer engellerin kurulmasında, kumanda direklerinin hazırlanmasında, yol ve köprü inşaatı gibi geniş birçok görev üstlendiler. <https://vwma.org.au/explore/units/21> (erişim tarihi: 30.12.2018)

Ambulans Bölüğü¹⁵² 28 Şubat 1915'te Mısır'dan Limni Adası'na sevk edildi. Diğer Anzak birlikleri nisan ayına kadar Mısır'da kaldı. İngiltere Savaş Bakanı Herbert Kitchener, Anzak Komutanı General William Birdwood'un emrine 60 bin asker verdi ve General Birdwood'a Amiral Carden ile görüşmesini söyledi. Bundan başka Birdwood'tan kendisine, İtilaf donanmasının kara ordusu tarafından desteklenmeden boğazı geçme girişimini, o güne kadarki İngiliz donanmasının bombardımanlarını ve bombardımanların sonuçlarından yola çıkarak ayrı ve özel bir rapor göndermesi talimatını verdi. General Birdwood 24 Şubat'ta Çanakkale Boğazı'na gitmek için yola çıktı. 4 Mart'ta Amiral Carden'le görüştü. General Birdwood ve Amiral de Robeck birlikte Irresistable zırhlısıyla Çanakkale Boğazı'nda keşif gezi yaptılar. Birdwood, Kitchener'e gönderdiği ilk raporda donanmanın karadan destek almadan boğazdan geçebileceği konusunda şüpheleri olduğunu belirtti. Raporunda sadece donanmayla boğazın geçilmesi emrini alan Amiral Carden'in bunu yapmak niyetinde olduğunu, ancak yerleri gizli olan topların etkisiz hale getirilmemesi durumunda iki seçeneğin mevcut olduğunu belirtti. Buna göre birinci seçenek, Türk toplarının atışına aldırış etmeden boğazın geçilmeye çalışılması, ikinci seçenek ise topların imha edilmesi için kara ordusuyla iş birliğinin yapılmasıydı. General Birdwood 18 Mart'tan önce Gelibolu Yarımadası'na büyük çaplı kara harekâtı yapmak gerektiğini savunmuştu. O, kara harekâtıyla tabyaların imha edilip topların susturulabileceğini, ancak ondan sonra boğazdan geçerek İstanbul'a gidilebilmenin mümkün olacağını savundu. General Birdwood, hazırladığı planda kara çıkarması için bütün Anzak birliklerine ihtiyaç duyulacağını açıkça belirtti. Bu durumda İlyas Baba Burnu'na (Cape Helles) çıkarma yapılmasını önerdi. Kilitbahir'den Kaba Tepe'ye kadar yarımadada hızla ilerleneceğini, bu şekilde Kilitbahir'deki savunmanın etkisiz hale getirilebileceğini belirtti. Daha sonra boğazın geri kalan savunmasını etkisiz hale getirmek için Anzak birliklerin bir kısmının Asya tarafına gönderilebileceğini söyledi. General Birdwood'un önderliğini üstlendiği girişim açıkça Lord Kitchener'in öngördüğü küçük operasyonlardan tamamen farklı bir nitelikte büyük bir askeri operasyondur. Kitchener hâlâ büyük bir askeri operasyona ihtiyaç duyulmayacağını düşünmekteydi. Kitchener, yine de General Birdwood'un ordusunun asker gücüne 20 bin asker daha ekleyerek sayıyı 80 bin askere çıkardı. Donanma Bakanı Churchill'in ısrarı dikkate alınarak boğazın önce donanmayla geçilmesine karar verildi. Lord

¹⁵² Sahra Ambulansı bölüğü savaş alanında yaralı askerleri tedavi eden sağlık personelinin oluşuyordu. 3. Sahra Ambulans bölüğünün en ünlü üyeleri Er John Simpson ve eşi idi. **Bkz.**, Ek 6

Kitchener, General Ian Hamilton'a önce bütün imkânlar kullanılarak boğazın donanmayla geçilmeye çalışılmasını, başarısızlık durumunda ise kara harekâtı desteğiyle geçişin yapılabileceğini söyledi¹⁵³.

Çanakkale Cephesi için İtilaf Devletleri'nin hazırladıkları plan Çanakkale Boğazı'nı denizden geçerek İstanbul'a ulaşmaktı. Bu şekilde İstanbul işgal edilecek, Osmanlı Devleti kısa sürede savaş dışında bırakılacak ve sıkıntılı bir süreçte bulunan Rusya'ya da yardım gönderilecekti. Osmanlı'nın savaş dışı bırakılmasıyla İtilaf Devletleri, Almanya'ya karşı doğudan da ilerleme imkânına kavuşacaktı. Savaş kısa sürede sonlandırılabilirdi. Bu amaçla *“18 Mart 1915 sabahı umumi hücumu kalkan birleşik filonun üçte biri ya Çanakkale Boğazı'nın iki tarafından açılan topçu ateşine hedef oldu veya Karanlık Liman'a dökülen mayınlara çarptı. Sonuç olarak bir günde Bouvet, Ocean ve Irresistible savaş gemisi ile birlikte iki muhrip ve yedi mayın arama gemisi battı. Gaulois, Inflexible dahil olmak üzere yedi zırhlı ağır yaralar aldı. Bunun üzerine birleşik donanma geri çekildi”*¹⁵⁴.

24 Mart'ta Enver Paşa Çanakkale'de 5. Ordu'yu kurdu ve ordunun başına Mareşal Liman Von Sanders'i atadı. 26 Mart'ta Gelibolu'ya gelen Liman Paşa Gelibolu Yarımadası'nı gezdikten sonra savunma planı hazırladı. Liman Paşa'nın savunma planı İngilizlerin Saroz Körfezi'ne ve Kumkala'ya çıkarma yapması üzerine hazırlandı¹⁵⁵. Gelibolu Yarımadası'nda Esat Paşa komutanlığında 3. Kolordu tümenleri bulunmaktaydı. 7. Tümen Bolayır'da, 9. Tümen Gelibolu Yarımadası'nın güneyinde ve 19. Tümen de Ecabat'ta konuşlanmıştı¹⁵⁶.

General Birdwood yanına Amiral Thursby ile 1. Avustralya Tümeni Komutanı General Bridges'i alarak çıkarma planı üzerinde çalıştı. General Birdwood, Anzak çıkarmasının gece sessizce, kıyı şeridi bombalanmadan baskın şekilde yapılmasını istedi. General Hamilton ise Anzak çıkarmasının gündüz saatlerinde yapılmasını önerdi, ancak nihayetinde Birdwood'un planını onayladı. Karaya ilk çıkacak askerlerin 1. Avustralya Tümeninden olması planlandı. 1. Avustralya Tümeninden sonra karaya Yeni Zelanda ve Avustralya Tümeninin çıkmasına, Albay E. G. Sinclair komutasındaki 3. Avustralya Tugayının da karaya

¹⁵³ Bean, **a.g.e.**, s.s. 192-195.

¹⁵⁴ Soner Demirsoy, “Çanakkale Denizaltı Savaşları”, **Yeni Türkiye** S.65 (2015), s. 470.

¹⁵⁵ Bayram Akça, “Çanakkale Savaşları'nda Anzakların Rolü”, **Çanakkale Savaşları Tarihi 4**, Değişim Yay., İstanbul, 2008, s. 1958.

¹⁵⁶ Bean, **a.g.e.**, s.s. 238-242.

çıkmasının ardından karadaki kuvvetleri destekleyerek Arıburnu'nda açılacak cephenin kuzeye doğru genişletilmesine ve 3. Avustralya Tugayına bağlı taburların da Conkbayırı'na doğru ilerleyerek Maltepe'ye gideceği hesap edildi¹⁵⁷. General Hamilton Anzakların Çanakkale Savaşı'ndaki rolünü *“Anzak birliklerinin Suvla'daki balıkçı barınağından başlayarak, kuzeye ve ovaya uzanan tepe üzerinden, Kabatepe'nin biraz ötesinde, düşmanı izleyerek, bu bölge temizlenecektir. General Birdwood bu hatta kadar olan yerleri ele geçirir ve oralarda tutunabilirse, oradan Kocadere yönünde Türkleri püskürtür ve yarımada'nın güneyi düşmandan kurtarılmış olur”*¹⁵⁸ şeklinde açıklamıştır. Çıkarmanın, 23 Nisan 1915 tarihinde yapılması planlandı, ancak hava şartları nedeniyle 25 Nisan'a ertelendi.

25 Nisan saat 01.00'da Anzak askerlerini taşıyan konvoy Gökçeada ve Gelibolu Yarımadası ortasında filikalarını denize indirdi ve on iki filikaya Anzak askerleri bindirildi. Saat 03.30'da filikalara Arıburnu'na gitme emri verildi¹⁵⁹. Saat 04.30 sularında bir Türk keskin nişancı filikada ayakta duran bir Anzak subayını vurdu. Bu şekilde dokuz ay sürülecek savaş başladı. 04.45'te Kabatepe sırtlarındaki Türk topçularından top atışı başladı. Türk topçusunun ateşinden birkaç dakika sonra İngiliz zırhlıları Kabatepe'yi bombalamaya başladı¹⁶⁰.

Anzaklar kıyıya çıkarma yaptıkları esnada Arıburnu ve Kabatepe sahilinde 27. Alayın 2. Taburunun 4. Bölüğü vardı. Avustralya ve Yeni Zelanda Kolordusu'nun 1. Avustralya Tümeni İngiliz zırhlılarının desteği ile Conkbayırı'na doğru ilerlemeye başladığında, 27. Alay geri çekilmek zorunda kaldı. 19. Tümen Komutanı Mustafa Kemal, çıkarma sabahı 57. Alaya tatbikat yaptıracaktı. Saat 05.30'da çıkarma haberini aldığı zaman 57. Alayı Conkbayırı'na sevk etti. Mustafa Kemal, Conkbayırı'na ulaştığında 27. Alayın geri çekildiğini gördü. Geri çekilen askerlere neden kaçtıklarını sorduğunda askerler, 261 rakımlı tepeden düşmanın geldiğini söylediler. Mustafa Kemal, askerlerine düşmandan kaçılmayacağını söyledi. Cephanesi kalmayan askerlere süngü taktırıp yere yatırdı. Bunu gören Anzak askerleri de yere yattı. Bu şekilde zaman kazanan Mustafa Kemal 57. Alaya

¹⁵⁷ Bean, **a.g.e.**, s.s. 219-231.

¹⁵⁸ Ian Hamilton, **Gelibolu Hatıraları 1915**, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2006, s. 79.

¹⁵⁹ Bean, **a.g.e.**, s.s. 246-249.

¹⁶⁰ Şimşir, **Çanakkale Savaşı Bağlamında...**, s. 26; Avustralya resmi tarihinde Anzakların kıyıya çıktıkları sırada kendilerine iki makineli tüfeğin ateş etmesinden söz edilmektedir. Verilen bu bilgi yanlıştır. Anzakların kıyıya asker çıkardığı sırada kıyıdaki Türk kuvvetlerinde makineli tüfek yoktu, Liman Paşa'nın emriyle makineli tüfekler ve toplar kıyıda bulunmaktaydı. Makineli tüfekler çıkarmadan sonra getirildi. **Bkz.**, Şimşir, **a.g.e.**, s. 25; Ek 7

kuzeyden 27. Alaya da güneyden saldırı emri verdi. Yapılan taarruz başarılı oldu ve Anzak askerleri kumsala sıkıştırıldı¹⁶¹.

Anzak kuvvetlerini geri çekme düşüncesi ilk alay komutanlarından çıktı. 25 Nisan gecesini Anzak kuvvetleri komutanları arasında geçen tartışmaların sonunda Avustralya 1. Piyade Tümeni Komutanı General Bridges ve Yeni Zelanda ve Avustralya Tümeni Komutanı General Godley Anzak kuvvetlerinin geri çekilmesinden yana görüş açıkladılar. Yeni Zelanda Piyade Tugayı Komutanı H. B. Walker ise çekilmeye karşı çıktı. Bunun üzerine General Bridges, Queens zırhlısında bulunan Birdwood'a görüşme için kıyıya gelmesini rica etti. Bu sırada Birdwood gemide bulunan birliklerin çıkarma hazırlığı ile ilgileniyordu. General Bridges'ten gelen mesaj üzerine General Birdwood kıyıya geldi ve çekilme konusu üzerinde tartıştılar. General Birdwood çekilme kararı veremeyeceğini, bu kararı General Hamilton'un vermesi gerektiğini söyledi. General Birdwood, Amiral Thursby aracılığı ile General Hamilton'a gönderdiği mesajda tümen ve tugay komutanlarının kahramanca görevlerini yaptığını, ancak gün boyu yoğun bombardıman ve ateş altında ağır kayıplar verdiklerini ve askerlerin morallerinin bozulduğunu bildirdi. Sabah saatlerinde de tekrardan ateş altında kalmaları halinde, sonucun fiyasko olabileceğini ve elinde yedek kuvvet olmadığını da altını çizdi. Çekilme yapılacaksa bunun hemen yapılması gerektiğini söyleyerek mesajını tamamladı¹⁶². 26 Nisan saat 02.30'da General Hamilton Birdwood'a şu mesajı gönderdi: *"Verdiğiniz haber gerçekten çok önemli. Fakat bulunduğunuz mevzilerde direnip tutunmanızdan ve baskılara dayanmanızdan başka yapacak bir şey yoktur. Amiral Thursby'nin size açıklayacağı üzere, birliklerin tekrar gemilere çekilmesi işi iki gün alacaktır. Bu arada, bir Avustralya denizaltı gemisi¹⁶³ Çanakkale boğazını aşmış ve bir Türk gambotunu torpilleyip batırmıştır. General Hunter-Weston ağır kayıplar vermesine*

¹⁶¹ Bean, **a.g.e.**, s.s. 444-449; Mustafa Kemal, **Arıburnu Muharebe Raporu**, (Haz. Uluğ İğdemir), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1990, s.s. 21-23; Akça, **a.g.m.**, s.s. 1958-1959. **Bkz.**, Ek 8

¹⁶² Bean, **a.g.e.**, s.s. 455-461.

¹⁶³ 23 Nisan 1915 tarihinde Amiral De Robeck, Avustralya denizaltısı AE-2'ye Çanakkale Boğazı'nı geçme görevi verdi. AE-2'nin görevi Marmara Denizi'ne ulaşarak Çanakkale'ye olan deniz trafiğini engellemek ve karşılarına çıkan gemilerin yok edilmesi idi. Yüzbaşı Stoker yönetimindeki AE-2'nin boğazı ilk geçme girişimi 24 Nisan gününde oldu. Dalış mekanizmasının çalışmaması üzerine Limni adasına geri döndü. 25 Nisan sabah saat 03.00'da AE-2 ikinci kez Çanakkale Boğazı'nı geçmek için boğaza yöneldi ve Çanakkale Boğazı'nı geçen ilk denizaltı oldu. AE-2, 30 Nisan'da Sultanhisar Torpidobotu tarafından batırıldı ve tüm mürettebatı Sultanhisar tarafından kurtarıldı. Yüzbaşı Stoker ve mürettebatı önce İstanbul'a oradan da Afyonkarahisar'a gönderildi. Yüzbaşı Stoker ve AE-2 mürettebatının anılarında Marmara Denizi'nde bir gemi batırdıkları yer alırken Türk kaynaklarında AE-2'nin bir gemi batırdığı ile ilgili bilgi bulunmamaktadır. **Bkz.**, Fred & Elizabeth Brenchley, **Stoker'ın Denizaltısı**, (Çev. Pervin Yanıkkaya), Ayhan Matbaası, İstanbul, 2013; Ek 9

rağmen, yarın ilerlemeye başlayacak ve birlikleriniz üzerindeki baskıyı hafifletecektir. Kuvvetlerinize ve General Goodley'in birliklerine bir çağrıda bulununuz ve tutundukları mevzileri korumaları için olağanüstü çaba göstermelerini isteyiniz. Daha önce de üzerinize çok güç görevler aldınız. Şimdi ise, güvenliğe kavuşuncaya kadar yalnızca siper kazdırınız, siper kazdırınız, kazdırınız”¹⁶⁴.

Türk tarafında ise 27 Nisan'da 19. Tümen Cephesi'nde taaruz kararı verildi. 57. Alaya, 33. 64. ve 72. alaylar da destek için gönderildi. Taaruz planı, Yüksesirt'tan Kanlısirt çizgisine kadar sayıca üstün olan Anzak kuvvetlerine ağır darbe indirmektir. 27 Nisan'da başlayan taaruz sonucunda Anzaklar, Kırmızısirt'tan Kanlısirt çizgisine çekildi. Bundan sonra mevzi savaşları başladı¹⁶⁵. 29 Nisan'da Birdwood'un önerisiyle Anzakların çıkarma yaptıkları koya “*Anzak Koyu*” (Anzac Cove) adı verildi¹⁶⁶. Türk kuvvetlerinin 1 Mayıs'ta gerçekleştirdikleri taaruzun amacı; Bombasirt Merkeztepe çizgisi esas alınarak, Haintepe yönüne doğru cephenin genişletilerek, Anzak kuvvetlerini Anzak Koyu'na sıkıştırıp denize dökmektir. Taaruzdan önce Türk kuvvetlerindeki 5. Tümen, 19. Tümenin emrine verilerek sayısı 19.400'e çıkarıldı. Buna karşın Avustralya ve Yeni Zelanda Kolordusuna da bir tugay eklenerek sayısı 25 bine çıkarıldı. Taaruz, sabah Türk topçularının ateşiyle başladı. Anzaklar aldıkları takviyeler ile Türk hücumuna direndi¹⁶⁷.

25 Nisan'dan 5 Mayıs'a kadar Arıburnu'ndaki tüm birlikler Mustafa Kemal'in emrindeydi. 5 Mayıs'ta 5. Ordu Komutanı Liman Paşa Türk kuvvetlerinde düzenleme yaptı. Yeni düzenlemeye göre gruplar Anadolu grubu, Güney grubu (Alçitepe güneyi), Kuzey grubu (Arıburnu – Anafarta) ve Saros grubu olarak düzenledi. Kuzey grubu komutanlığına Esat Paşa atandı. Mustafa Kemal'in 19. Tümen Komutanlığı görevine dönmesi kararlaştırıldı. Esat Paşa 19 Mayıs'ta Anzakları denize dökmek için taaruz emri verdi, ancak taaruzdan istenen başarı sağlanamadı¹⁶⁸. Lord Kitchener, 19 Mayıs'ta Türk kuvvetlerinin uğradığı ağır kayıplar sonucunda, İngiliz ve Anzak kuvvetleriyle 4 Haziran tarihinde yeni bir taaruz yapma kararı verdi. Taaruzun gece ve sürpriz bir şekilde yapılması planlandı. Saldırı planında kuzeyden yapılacak asıl saldırı için güneyden iki aldatma

¹⁶⁴ Hamilton, **a.g.e.**, s.s. 116-117.

¹⁶⁵ Akça, **a.g.m.**, s. 1959.

¹⁶⁶ Bean, **a.g.e.**, s. 545.

¹⁶⁷ Akça, **a.g.m.**, s. 1959.

¹⁶⁸ Akça, **a.g.m.**, 1960.

taarruzu yapılması öngörülmekteydi. Anzaklar, özellikle Yeni Zelanda Tümeninin, güneyden Kanlısirt'a taarruz etmesi ve İngilizlerin de yarımadanın en güney ucuna taarruz ederek asıl taarruz olan kuzeyden dikkatin başka yöne çekilmesi sağlanacaktı. Hamilton Arıburnu'nun kuzeyine çıkarma yaparak Koca Çimen ve Conkbayırı tepesini ele geçirmek istedi. Bu taarruz için General Hamilton İngiltere'den dört yeni tümen istedi ve İngiltere kendisine yedi tümen gönderme kararı aldı. Bu şekilde General Hamilton'un emrindeki asker sayısı 250 bin oldu. General Hamilton 4 Haziran'da planladığı taarruzu, yeni kuvvet ve cephane gönderiminin gecikmesi nedeniyle Ağustos'a kadar gerçekleştiremedi¹⁶⁹.

6 Ağustos'ta İngiliz, Avustralya, Yeni Zelanda ve Hint kuvvetleri planlanan taarruzu gerçekleştirerek Kanlısirt'ı ele geçirdi. İki gün süren savaşlar sonucunda Türkler Kanlısirt'ı geri aldı. Anafartalar kıyısına çıkan Anzak ve İngiliz kuvvetleri, Mestantepe'nin ilerisine gidemedi. Liman Paşa, Anafartalar Grup Komutanlığı başında bulunan Albay Fevzi'yi görevden alarak Mustafa Kemal'i Anafartalar Grup Komutanı olarak atadı. Mustafa Kemal, 9 Ağustos'ta 20 bin kişilik kuvvet ile 50 bin kişilik İngiliz – Anzak birliklerini geri püskürttü. 9-10 Ağustos savaşları sonucunda General Hamilton umudunu kaybetmeye başladı. General Hamilton İngiltere'den 10.000 asker daha istedi. İngilizler'in yeni taarruzu 21 Ağustos'ta başladı. Hazırlanan plana göre Anzakların, Damakçıl Bayırı'ndaki dokuz taburluk kuvvetle Kayacıktaşlı Susakkuyu çizgisine taarruz etmesi planlandı. 21 Ağustos'ta İngiliz ve Anzak kuvvetlerinin başlattığı taarruz başarısızlıkla sonuçlandı¹⁷⁰.

General Hamilton Anafartalar Savaşları'ndaki yenilgisinden sonra İngiltere'den tekrar ek kuvvet istedi. Lord Kitchener Fransa'da, Almanya'ya karşı taarruz hazırlığı yapıldığını ve açılacak yeni cepheye asker ihtiyacı duyulması gerekmesiyle General Hamilton'un isteğini reddetti. 11 Ekim 1915'te Lord Kitchener'ın General Hamilton'a gönderdiği telgrafta Çanakkale'nin tahliyesi halinde kayıp durumunun ne kadar olabileceğini sordu. General Hamilton cevap olarak tahliyeye karşı olduğunu söyledi. General Hamilton bu cevaptan sonra görevinden alındı, yerine General Charles Monro getirildi. 4 Kasım 1915'te Lord Kitchener General Birdwood'a gönderdiği telgrafta Çanakkale'nin gizlice ve sessizce

¹⁶⁹ C.E.W. Bean, **Official History of Australia in the War of 1914-1918** Vol.II, Angus & Robertson Ltd., Sydney, 1941, s.s., 437-440; Akça, **a.g.m.**, s. 1960.

¹⁷⁰ Akça, **a.g.m.**, s. 1961.

boşaltılması için plan hazırlamasını söyledi. General Birdwood'un hazırladığı plan üç evrede çekilmenin tamamlanması şeklindeydi. General Birdwood'un planı gizlice uygulandı. Planın ilk evresi 10 Aralık 1915'te, ikinci evre 18 Aralık'ta, son evre de 21 Aralık'ta Arıburnu ve Anafartalar bölgesinin başarıyla tahliye edilmesiyle tamamlandı. Çanakkale'den çekilen Anzaklar Mısır'a gönderildi. Avustralya ve Yeni Zelanda'dan getirilen ek kuvvetlerle iki kolordu haline gelen Anzakların bir kolordusu Sina – Filistin Cephesi'ne diğer kolordusu ise Fransa Cephesi'ne gönderildi¹⁷¹.

I.II.VII. Kanal Cephesi ve Anzaklar

Osmanlı Devleti savaşa girerken Osmanlı ve Alman genelkurmayları tarafından çeşitli sefer planları yapıldı. Bu çerçevede açılacak cepheler ve gerçekleştirilecek askeri stratejiler göz önüne alınarak planlar hazırlandı. Hazırlanan sefer planlarında Mısır ve Süveyş Kanalı önemli bir yere sahipti.

1869'da açılan Süveyş Kanalı'nın ekonomik ve askeri bakımdan stratejik bir bölgede bulunması ve özellikle İngiltere'nin sömürgelerine giden yolu oldukça kısaltması bakımından kanal, İngiltere için kritik değere sahipti. 1882 yılında İngiltere Mısır'da yaşayan yabancıları koruma bahanesiyle Mısır'ı işgal etti, ancak bu işgalin geçici olduğunu belirtti. Mısır Valisi II. Abbas Hilmi'yi görevden alan İngiliz Hükümeti, yerine Hüseyin Kamil'i genel vali olarak atadı. Bu atamanın ardından İngiltere, Mısır üzerinde mandaterliğini ilan ederek Mısır'ı üs ve hareket merkezi konumuna getirdi. Savaş başladıktan sonra da sömürgelerden gelen askerler Mısır'da eğitim görmeye başladı ve Mısır'dan cephelere sevk edildi. Mısır aynı zamanda İngiltere tarafından istihbarat ve casusluk üssü olarak da kullanılıyordu. Ayrıca İngiltere, Mısır Müslümanları üzerinden Arap dünyasına seslenerek ve bazı aşiretlere para ve çeşitli menfaatler sağlayarak Osmanlı Devleti'ne karşı isyan etmeleri için kışkırttı¹⁷².

Alman ve Osmanlı genelkurmayları Süveyş Kanalı'nın kendi denetimlerinde olmasını, bu hedef gerçekleştirilemediği takdirde kanalın deniz trafiğine kapatılması fikrinde birleştiler. Kanalın kontrolünü ele geçirerek ya da kanalı deniz trafiğine

¹⁷¹ Akça, **a.g.m.**, s.s., 1962-1963.

¹⁷² Şükrü Mahmut Nedim, **Filistin Savaşı**, (Çev. Abdullah Es), Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1995, s. 3; **Arşivi Kaybolan Savaş Sina-Filistin-Suriye Cephesi**, (Haz. Murat Çulcu), Kastaş Yayınevi, İstanbul, 2009, s. 33.

kapatarak Osmanlı Devleti ve Almanya, İngiltere'nin sömürgelerinden gelecek asker ve malzeme yardımlarını sekteye uğratabacak ve İngiltere, Mısır'da bulunan üssü tam anlamıyla kullanamayacağı için Osmanlı ve Almanya ordularının cepheledeki yükü hafifleyecek, Akdeniz limanları ve Anadolu sahilleri de güvende tutulmuş olacaktır. Bu nedenle Türk ordusunun gerçekleştireceği Kanal Seferi savaş açısından büyük önem taşımaktaydı¹⁷³.

4. Ordu Komutanı Cemal Paşa Mısır seferine çıktığında Anzaklar Mısır'da bulunmaktaydı. Anzak Komutanı General Birdwood'un karargâhı Kahire'deydi. Mısır'da bulunan Avustralya ve Yeni Zelanda Kolordusu iki tümeden oluşmaktaydı; W. T. Bridges komutasındaki 1. Avustralya Piyade Tümeni ve A. J. Godley komutasındaki Avustralya ve Yeni Zelanda Tümeni. İngilizler, 4. Ordunun Süveyş Kanalı'na saldırı yapma hazırlığı içinde olduğu bilgisine sahipti, ancak ciddi bir saldırı yapacağını düşünmemekteydi. 27 Ocak ve 2-3 Şubat 1915 tarihinde 4. Ordu VIII. Kolordunun 73., 74. ve 75. alayları farklı birçok noktadan kanalı geçmeye çalıştı¹⁷⁴. Süveyş Kanalına gerçekleştirilen bu saldırılar üzerine Anzak Kolordusunun Yeni Zelanda topçuları Süveyş Kanalı'na sevk edildi. Avustralya 1. Piyade Tümeni yedek olarak geride bekledi. Türk ve Yeni Zelanda topçuları karşılıklı top atışı yaptı. 4. Ordunun kanalı geçme saldırıları başarısızlıkla sonuçlanınca Türk birlikleri kanaldan geri çekildi¹⁷⁵.

I.II.VII.I. Sina – Filistin Cephesi ve Anzaklar

İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ne savaş açmasından sonra Mısır toprakları olan Sina Yarımadası, Türk ve Bedevi birlikleri tarafından istila edildi. Su ve demiryolu eksikliği nedeniyle İngiltere Sina Çölünde ilerlemek yerine Süveyş Kanalı'nı savunmanın daha iyi olduğunu düşünmekteydi¹⁷⁶.

Süveyş Kanalı'na 28 Ocak – 3 Şubat 1915 tarihleri arasında yapılan ilk kanal harekâtından alınan başarısızlık sonucunda Alman Von Kress komutanlığında bir Sahra Komutanlığı kuruldu. Bu komutanlığın görevleri, taciz saldırıları yaparak İngilizleri yıpratmak ve onlardan istihbarat toplamaktı. Ayrıca Osmanlı Devleti 1915

¹⁷³ Arşivi Kaybolan Savaş..., s. 34.

¹⁷⁴ Şimşir, Çanakkale Savaşı Bağlamında..., s.s. 4-5.

¹⁷⁵ Bean, The Official History of Australia..., Vol.I, s.s. 146-164.

¹⁷⁶ Staniforth Smith, Australian Campaigns in the Great War, Macmillan & Co. Limited Melbourne, 1919, s. 148.

yılında Senusileri destekleyerek, Mısır'ı batıdan da baskı altına alarak Süveyş Kanalı'nı doğudan ele geçirme şansının artacağını düşünmüştü. Libya'nın doğusunda bulunan Sirenayka bölgesi Osmanlı ve Arapların kontrolündeydi. Osmanlı Devleti ve Almanya tarafından desteklenen Sunisi kuvveti, Sirenayka üzerinden 6 Kasım 1915'te Mısır'ın batı kıyısında yer alan Sellum Köyü'ne saldırarak köyü ele geçirdi. Mısır'daki İngiliz Kuvvetleri Komutanı General Maxwell, İngiliz kuvvetlerini¹⁷⁷ Sellum Köyü'ne gönderdi. 13 Aralık 1915 tarihinde başlayan İngiliz kuvvetleri ile Sunisiler arasındaki çatışmalar 25 Aralık 1915 tarihine kadar sürdü. Sunisiler çatışmalarda başarılı olamadılar ve Libya içlerine çekildiler. 26 Şubat 1916 tarihinde İngilizler, El Acaciye'de Sunisilerle bir çatışmaya daha girdi. Bu çatışma sonucunda Sunisi Kuvvetleri Komutanı Cafer El Askeri Paşa İngiliz kuvvetlerine esir düştü ve İngiliz kuvvetleri 14 Mart 1916'da Sellum Köyü'ne girerek Senusi tehdidini ortadan kaldırdı¹⁷⁸.

Çanakkale Cephesi'nden İtilaf Devletleri'nin çekilmesinden bir süre sonra, Cemal Paşa Mısır'ın fethi amacıyla 250 bin askerden oluşan bir kuvvet topladı, ancak Kafkas Cephesi'ndeki Rusya'nın başarısı ve Türklerin ağır kayıpları nedeniyle buraya takviye birlikler gönderildi. Bu şekilde Mısır seferi için toplanan asker sayısı 60 bine düştü. 22 Ocak 1916'da General Archibald Murray, Mısır'ın savunmasını devraldı. General Murray, kanal için en iyi savunmanın mümkün olduğunca Sina'ya doğru ilerlemenin olduğunu söyledi. 1916 baharında kanalın doğusunda Avustralya hafif süvari keşifleri, baskın ve taarruz operasyonlarında faaliyet göstermeye başladı ve bu süreçte de Avustralya ve Yeni Zelanda Atlı Tümeni kuruldu. Tümeinde Üç Hafif Süvari Tugayı ve Yeni Zelanda Atlı Tüfek Tugayı bulunmaktaydı¹⁷⁹. 11-15 Nisan 1916 tarihleri arasında, Avustralya 8. ve 9. Hafif Süvari Alayı Osmanlı Devleti'nin Sina merkez yolunda bulunan Jifjafa'daki kuyularını imha etmek

¹⁷⁷ İngiltere Mısır'daki kuvvetlerinin büyük bölümünü Çanakkale Cephesi'ne nakletmişti. Bu nedenle Mısır'ın batısında Senisilere karşı garnizonlar ve yedek birliklerden yeni bir kuvvet oluşturuldu. Bu kuvvette Hintliler, Avustralyalılar, Yeni Zelandalılar ve Güney Afrikalılar yer almaktaydı. Kurulan kuvvette Avustralya hafif süvari alayı bulunmaktaydı. Ayrıca 1916'da Senusilerle mücadele etmek için kurulan Australian Camel Corps'ta (Avustralya Hecin Birliği) Imperial Camel Corps'a (İmparatorluk Hecin Birliği) dahil edilerek İngiliz kuvvetlerine destek vermesi için batı Mısır'a yollanmıştır. **Bkz.**, Ian Jones, **Australians at War The Australian Light Horse**, Time Life Books, Australia, 1987, s. 56; Smith, **a.g.e.**, s.s. 44-47.

¹⁷⁸ Nedim, **a.g.e.**, s.s. 21-22.

¹⁷⁹ Edwin L. Kennedy, **The Australian Light Horse: A Study of the Evolution of Tactical and Operational Maneuver**, Faculty of the U.S. Army Command and General Staff College (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kansas, 1991, s.s. 75-76.

amacıyla taarruz gerçekleştirdi. Taarruz sonucunda altı Osmanlı askeri öldürüldü ve 33 Osmanlı askeri esir alındı¹⁸⁰.

Osmanlı Devleti Almanya baskısıyla kanala ikinci bir taarruz kararı aldı. İkinci harekâtın amacı İngilizlerin kontrolünden Süveyş Kanalı'nı kurtararak sömürgeleri ile bağlantısını kesmek, İngiliz kuvvetlerini Mısır'da tutarak Avrupa cephelerine asker göndermesini engellemek ve Mısır'ı kurtarmaktı. Kanal geçildiği takdirde Mısırlıların, Osmanlı Ordusunun yanında İngilizlere karşı yer alacağı da umuluyordu.

31 Mayıs'ta Yeni Zelanda Tüfekli Süvari Alayı ve Avustralya Hafif Süvari Alayı başarılı bir şekilde Katya yakınlarında bulunan Türk karakoluna saldırdı. Bu saldırı ardından başka saldırılar da gerçekleştirildi¹⁸¹. Katya'ya yapılan bu saldırılar, bölgenin iki taraf içinde önemli olduğunu göstermiştir. Sina Yarımadası'ndaki Osmanlı Devleti, İngiltere kontrolündeki Süveyş Kanalı'nı tehdit etmekteydi ve Türk kuvvetlerinin kanatlardan saldırı tehdidini arttırmaktaydı. Bu nedenle Avustralya 2. Hafif Süvari Tugayı, Harry Chauvel komutasındaki Yeni Zelanda Tüfekli Süvari Tugayı ve Anzak Atlı Tümenine, Katya'daki çarpışmalardan sonra Romani bölgesini işgal etmeleri emredildi. Romani çevresinde Hafif Süvariler devriye gezdi ve bölgede keşif görevlerinde bulundular¹⁸². Avustralya 1. Hafif Süvari Tugayı 28 Mayıs 1916'da Romani'ye geldi¹⁸³. 24 Temmuz'da Türk birlikleri Romani'nin 10 mil yakınına geldi. 3 Ağustos'ta Türk kuvvetleri taarruza geçerek ilk başlarda İngiliz savunma birimlerini geri çekilmeye zorlamış olsa da 4 Ağustos'ta Türk taarruzları devam etmesine rağmen istenilen bölgeler ele geçirilemedi. 5-7 Ağustos arasında Anzak Süvari Tümeninin karşı taarruzları Türk kuvvetleri tarafından geri püskürtüldü¹⁸⁴. Romani Savaşı Osmanlı mağlubiyetiyle sonuçlandı ve Türk kuvvetlerinin İngiliz kontrolündeki Süveyş Kanalı'na yaptığı son taarruz oldu. Bu şekilde İkinci Kanal Harekâtı da sona ermiştir. İkinci Kanal Harekâtından sonra İngiliz Komutanlığı Türklerin Sina Yarımadası'ndan atılmasına karar verdi.

¹⁸⁰ George Macmunn, Cyril Falls, **Military Operations Egypt & Palestine**, His Majesty's Stationery Office, London, 1928, s. 160; <https://www.awm.gov.au/collection/C1351227> (erişim tarihi: 02.03.2019)

¹⁸¹ Smith, **a.g.e.**, s. 149.

¹⁸² Macmunn, **a.g.e.**, s. 271.

¹⁸³ <https://www.awm.gov.au/collection/C1351580> (erişim tarihi: 02.03.2019)

¹⁸⁴ Nedim, **a.g.e.**, s.s. 30-32.

Anzak Süvari Tümeni Türklerin bölgedeki her türlü faaliyetlerini izlemiş ve Türklerin 17 Eylül 1916 tarihinde Birü'l-Mezar'dan ayrıldığını rapor etmiştir. 20-21 Aralık gecesi, İngiliz kuvvetleri taarruza geçerek El Ariş'i kuşatmıştır. Sabah Türk kuvvetleri El Mağdaba'ya çekilmişlerdir. Bunun üzerine Anzac Tümenine El Mağdaba'ya hareket etmesi ve Türk mevzilerine taarruz etmesi emri gelmiştir. Anzak Süvari Tümeni 23 Aralık'ta Türk mevzilerine taarruz gerçekleştirmiştir. Bu taarruzlar Türk kuvvetleri tarafından geri püskürtüldü, ancak taarruz komutanı General Chouphel Anzac Tümenine geri çekilme emri verdiği sırada, Avustralya 1. Hafif Süvari Tugayı ve Yeni Zelanda Tüfekli Süvari Tugayı Türk mevzilerine girmeyi başardı. Saat 15.30 itibariyle Türk kuvvetleri teslim olmaya başladı. Saat 16.30'da Türk mevzileri İngiliz kuvvetleri tarafından ele geçirildi. İngilizler, Mısır'ın Türklerden temizlenmesi politikası doğrultusunda Rafah'a taarruz edilmesi kararını verdi. 9 Ocak 1917'de İngiliz kuvvetleri Türk mevzilerine karşı taarruza geçtiler. Saat 15.30'a kadar İngiliz kuvvetleri herhangi bir başarı gösteremedi ve geri çekilme kararı verdi. Aynen El Mağdaba savaşında olduğu gibi çekilme esnasında Yeni Zelanda Tüfekli Süvari Tugayı Türk mevzilerine girmeyi başardı. Bu şekilde Osmanlı Devleti'nin Mısır'daki son savunma mevziisi de elinden çıktı. Rafah savaşından sonra Osmanlı Devleti ve İngilizler arasındaki savaşlar Filistin'de devam etti¹⁸⁵.

Türk birlikleri, Rafah'ın İngilizlerin eline geçmesinden sonra Gazze'ye doğru çekilerek bir savunma hattı oluşturdular. İngilizler Türk kuvvetlerinin beş katı kuvvetle 26 Mart 1917'de General Dobell komutasında Gazze'ye taarruz etti. Avustralya 2. Hafif Süvari Tugayı sağ taraftan, ortadan Yeni Zelanda Tüfekli Süvari Tugayı ve soldan İngilizler Türk mevzilerine saldırdı. Savaş sonucunda İngiliz kuvvetleri, Gazze vadisinin gerisinde Dery El Belah, Han Yunus hattına doğru çekildi. Birinci Gazze Savaşı sonucunda İngilizler 400 ölü, 290 yaralı ve 220 kayıp verirken Türk kuvvetlerinin kaybı 300 ölü, 1085 yaralı ve 1061 kayıp idi¹⁸⁶.

İngiliz kuvvetleri dört piyade, süvari tümeni ve sekiz tankla 19 Nisan 1917 tarihinde Gazze'ye başlattığı ikinci taarruz sonucunda başarı elde edemedi. İngiliz kuvvetlerinin kullandıkları tanklar da savaşta istenen etkiyi bırakamadı. Bu şekilde İkinci Gazze Savaşı'nın sonucunda İngiliz kuvvetleri bir başarı elde edemedi. Türk

¹⁸⁵ Nedim, **a.g.e.**, s.s. 34-36.

¹⁸⁶ Nedim **a.g.e.**, 39, 42-46; Smith, **a.g.e.**, s. 153.

kuvvetlerinin karşı taarruzları sonucunda İngiliz kuvvetleri geri çekildi. İkinci Gazze Savaşı sonucunda Türk kuvvetlerinin zayıtı 1600 iken İngiliz kuvvetlerinin 6000 ölü ve 300 esirdir. İkinci Gazze savaşından sonra İngiliz kuvvetleri ekim ayının sonuna kadar takviye birliklerin getirilmesi ve savaş hazırlıklarının yapılmasıyla ilgilendi. 31 Ekim’de İngiliz kuvvetleri üç piyade tümeni, Avustralya Hafif Süvari Tümeni ve İmparatorluk Hecin Birliği ile Birüssebi’ye saldırdı. Bu saldırıdan İngiliz kuvvetleri başarı sağladı ve Birüssebi kasabasını ele geçirdi. Kasabayı İngiliz kuvvetleri ele geçirdikten sonra Avustralya Hafif Süvarileri ve İmparatorluk Hecin Süvarilerine El Dehariye’ye doğru hareket etmesi emri verildi. 1-7 Kasım tarihleri arasında yaşanan savaşlar sonucunda İngiliz kuvvetleri, Türklerin Gazze şehrini boşaltmasını sağladı. Gazze şehrinin boşaltılmasından sonra İngiliz kuvvetleri Kudüs şehrini ele geçirmek üzere ilerlemeye devam etti ve yaşanan savaşlar sonucunda 9 Aralık 1917’de İngiliz kuvvetleri Kudüs’ü ele geçirdi¹⁸⁷.

1918 yılına girerken İngilizler, Filistin bölgesinde, Kudüs ve çevresinde ele geçirdikleri topraklardaki mevzilerini güçlendirdi ve bölgenin güvelliği için gerekli tedbirleri aldı. İngiliz Hükümeti Halep’e yönelik bir saldırının yapılmasına karar verdi. Bu saldırı sonucunda Osmanlı Devleti’nin savaştan çekileceğini, ardından da Bulgaristan’ın savaştan çekileceğini öngörmekteydi. Bu nedenle İngiliz kuvvetleri Filistin Cephesi’nde ilerlemeye devam etti. 16-25 Eylül 1918 arasında Türk ve İngiliz kuvvetleri arasında yapılan savaşlarda İngiliz kuvvetleri başarılı oldu ve Şam’a doğru ilerlemeye devam etti. 2 Ekim’de Şam’a giren İngiliz kuvvetleri Halep istikametinde ilerlemeye devam etti. Ekim 1918 başlarında Osmanlı Padişahı Vahdettin, Enver ve Talat Paşa Hükümetini feshettikten sonra yerine İzzet Paşa kabinesini kurdu. 20 Ekim’de Osmanlı Devleti İngiltere’ye ateşkes önerisini sundu. Taraflar arasında yapılan görüşmeler sonucunda Mondros Ateşkes Antlaşması, Osmanlı Devleti adına Bahriye Nazırı Rauf Bey tarafından 30 Ekim 1918’de imzalandı. Antlaşma 31 Ekim’de yürürlüğe girdi¹⁸⁸.

I.II.VIII. Osmanlı Devleti ile Avustralya Arasında Savaş Esirlerinin Değişimi

İngiliz Hükümeti Eylül 1915’te Amerika’nın İstanbul Elçisi’nden, topraklarında bulunan Osmanlı vatandaşlarının İngiliz yetkilileri tarafından kötü

¹⁸⁷ Arşivi Kaybolan Savaş..., s.s. 45-49; Nedim, a.g.e., s.s. 49, 62-68.

¹⁸⁸ Nedim, a.g.e., s.s. 118, 145, 154, 160.

muameleye maruz kaldıkları ve bu gerekçeyle de Osmanlı yetkililerinin İstanbul'da yaşayan İngiliz ve Fransız vatandaşlarını sınır dışı etmeye hazırlandığı bilgisini aldı. 9 Kasım 1915 tarihli İngiliz Dışişleri Bakanlığı yazısıyla İngiltere ve Osmanlı Devleti arasında eşit sayıda savaş tutsağı subay ve sivil değişimi konusu, İngiliz Hükümetinde tartışılmaya başlandı. İngiliz Dışişleri Bakanlığı, 19 Kasım 1915 tarihli yazısında İngiltere'nin Osmanlı ile karşılıklı savaş tutsaklarının değişimi ile ilgili İstanbul'daki Amerika Elçisi'nden, Osmanlı Devleti'ne teklifte bulunmasını istedi. Savaş esirleri konusu Avustralya Hükümetinin de gündeminde bulunmaktaydı ve bu konuyla ilgili İngiltere ile yazışmalar yürütülmekteydi. Avustralya Hükümeti'nin 21 Aralık 1915 tarihinde İngiltere'ye gönderdiği telgrafta, İngiltere Dışişleri Bakanlığı'nın 20 Aralık'ta kendilerine gönderdiği telgrafa atıfta bulunarak, Türkiye ile İngiliz İmparatorluğu arasında önerilen eşit sayıda savaş tutsağı subay ve sivil değişimi konusunda Avustralya'nın İngiltere ile hemfikir olduğunu belirtti. Ek olarak Avustralya'da yaklaşık 100 Türk'ün polis tarafından tutuklandığını ya da gözetim altında olduğunu yazdı. İngiliz Dışişleri Bakanlığı'nın 10 Şubat 1916 tarihli yazısında, İngiliz ve Türk savaş tutsaklarının değişiminin yapılması gerektiğini ve aynı sayısal temelde mümkün olduğunca yaralıların yaralılarla, subayların subaylarla, sivillerin de sivillerle değişiminin yapılmasını önerdiği yazmaktaydı. İngiliz yetkililerin gerekli bilgileri Osmanlı yetkililerine ulaştırdığını, aynı şekilde Osmanlı yetkililerinden de İngiliz savaş tutsakları hakkında bilgi alacaklarını belirtti. İngiltere'nin 5 Kasım 1916'da Avustralya'ya gönderdiği telgrafta, Osmanlı Devleti'nin tüm İngiliz ve Türk savaş esirlerinin değişimini kabul ettiğini ve Avustralya yetkililerinden, Avustralya'da yaşayan Türklerden Osmanlı topraklarına dönmek isteyenlerin kendilerine bildirilmesini istedi¹⁸⁹.

İngiltere'nin Osmanlı Devleti ile görüşmelerinde İngiliz savaş tutsakları, Avustralyalı askerleri de kapsamıştır. Bu konuda Avustralya Hükümeti'nin herhangi bir girişimi olmamakla beraber, İngiltere Avustralya Hükümeti'ne bu konuda bağımsız düzenlemeler yapma serbestliği tanımıştır. Sömürge Ofisi (Colonial Office), tüm mahkûmları İngiliz veya Avustralyalı olarak ayırmak yerine, hepsinin İngiliz kabul edilmesinin akıllıca bir politika olacağı konusunda öneride bulundu. Avustralya Hükümeti, mevcut İngiliz düzenlemelerinin Avustralyalı savaş tutsaklarını da kapsamasını istedi. Bu şekilde Osmanlı Devleti'nde bulunan

¹⁸⁹ NAA: A2939, SC311

Avustralyalı savaş tutsaklarına yapılan yardım ödemeleri de bu nedenle İngiliz Savaş Ofisi aracılığıyla Osmanlı Devleti'ne yapıldı¹⁹⁰.

I. Dünya Savaşı süresince 203 Avustralyalı asker çeşitli cephelerde Türk kuvvetleri tarafından esir alındı¹⁹¹. Çanakkale Cephesi'nde 67 piyade, Marmara Denizi'nde batırılan AE2'den 12 denizci¹⁹², Sina – Filistin Cephesi'nde 94 hafif ve hecin süvarisi, Avustralya Hava Kolordusu'nun 23 üyesi Mezopotamya (şimdiki Irak) ve Filistin'de esir alındı. Ayrıca esir alınan İngiliz birlikleri içinde de 7 Avustralyalı bulunmaktaydı¹⁹³. İngiliz Savaş Ofisi, savaş tutsaklarına maddi yardım sağlanması amacıyla çalışmalar yaptı. Savaş Ofisinden sonra Dışişleri Bakanlığı, daha sonra da Savaş Tutsakları Dairesi (Prisoners of War Department), savaş tutsaklarının daha iyi koşullara sahip olması için Osmanlı Devleti ile müzakerelere katıldı. Avustralya Hükümeti bu müzakerelere doğrudan katılmadı, ancak bürokratik kanallar aracılığıyla İngilizler ve Türkler arasındaki yazışmalardan haberdar edildi¹⁹⁴.

Avustralya basınında 1916 yılında savaş tutsakları konusunda yapılan haber sayısı sınırlı kaldı. Avustralya'nın başlıca gazetelerinden The Argus, The Sydney Morning Herald ve The Register savaş esirleriyle ilgili haberler tutsakların isimleri, çalışma kamplarına nasıl mektup gönderileceği ve yardım kuruluşlarının yürüttükleri çalışmalar üzerine olmuştur. Çok az sayıdaki haberde tutsakların yaşadıkları şartlar ve muameleler hakkında küçük bilgiler verilmiştir. Tutsaklarla ilgili bilgilerin sınırlı olduğu ve tutsak kamplarıyla iletişimin zor olduğu belirtilse de “*Türkiye'deki Anzakların Acil İhtiyaçları Yok*”¹⁹⁵, “*Türkler Mahkûmlarına Kibarlar*”¹⁹⁶ başlıklı haberler Avustralya basınında yer aldı. 1917 yılının ortalarında Avustralya'da askerliğe katılım oranında düşüş meydana geldi ve Avustralya halkının savaşa verdiği destek azalmaya başladı. Türkiye'deki Avustralyalı savaş tutsaklarının sayısı da Ağustos 1916 Romani Savaşları ve Nisan 1917 Gazze Savaşları sonrasında

¹⁹⁰ Kate Alexandra Ariotti, **Coping With Captivity: Australian POW's of the Turks and the Impact of Imprisonment During the First World War**, The University of Queensland (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Brisbane, 2014, s.s. 109-111.

¹⁹¹ Osmanlı Devleti tarafından esir alınan Avustralyalı asker sayısında çeşitli kaynaklarda farklı sonuçlar mevcuttur. Avustralya Savaş Müzesi internet sayfasında Osmanlı Devleti tarafından esir alınan Avustralya asker sayısını 232 kişi vermiştir.

Bkz., <https://www.awm.gov.au/articles/encyclopedia/pow/ww1> (erişim tarihi: 28.04.2019)

¹⁹² AE2 denizaltısının mürettebat sayısı 32 kişidir ve tüm mürettebat Sultanhisar torpidobotu tarafından kurtarıldı. Mürettebattan 12 kişi Avustralyalı iken diğerleri İngiliz, İskoç ve İrlandalıdır.

¹⁹³ Ariotti, **a.g.t.**, s.s. 25-26, 269.

¹⁹⁴ Ariotti, **a.g.t.**, s.s. 112-113.

¹⁹⁵ **The Telegraph**, 26 Temmuz 1916

¹⁹⁶ **The Register**, 29 Ağustos 1916

yükseldi. Bu şekilde Avustralya Hükümeti, Türkiye'deki Avustralyalı savaş tutsaklarıyla ilgili haberlerle Avustralya halkının desteğini tekrardan sağlamaya çalıştı¹⁹⁷. Bunun yanında Senatör Pearce'ın Temmuz 1917'de Melbourne belediye binası dışında yaptığı konuşmadaki Türklerin savaş esirlerine ilişkin söylemleri basında sert bir değişimin yaşanmasına neden oldu. Pearce, dinleyicilerine Türklerin eline düşmenin korkunç bir kader olduğunu ve talihsiz askerlerin vahşilik ve insanlık dışı muamele gördüğünü iddia etti¹⁹⁸. Senatör Perace'ın bu konuşmasından sonra Avustralya basınında Türkiye'deki Avustralyalı savaş tutsaklarıyla ilgili haberler Türklerin aleyhine dönüştü. The Graphic of Australia gazetesi "*Anzaklara Takviye*" başlıklı haberinde Avustralyalı savaş esirlerinin Türkiye'deki esir kamplarında zor şartlarda yaşadıklarını ve kamplarda Türkler tarafından gaddar ve insanlık dışı şekilde muamele gördüklerini yazdı. Haberin devamında Amerikan elçisinin esir kampları konusunda Osmanlı Hükümeti ile görüştüğünü asıl yönetimin Osmanlı Hükümeti'nde değil Alman Hükümeti'nde olduğu bilgisine yer verildi¹⁹⁹. 1 Eylül 1917 tarihinde The Telegraph gazetesinde yer alan haberde ise Türklerin, İngiliz savaş esirlerine kötü davrandığına, savaş esirlerinin yeterli tıbbi tedaviden yoksun olduklarına ve Kût'ül-Amâre Savaşı'nda esir alınan askerlerin birçoğunun açlıktan öldüğü bilgisine yer verildi²⁰⁰. The Telegraph'ta yer alan bu haberin benzerlerinin 1917 yılının sonuna kadar birçok Avustralya gazetesinde yer almaya devam ettiği görüldü. 1918 yılında Avustralya basınında Türkler aleyhinde haberler yer almaya devam etti. The Sun gazetesi "*Türkiye'deki Mahkûmlar*" başlıklı haberinde Türkiye'deki esir İngiliz askerlerine Türkler tarafından kötü davranıldığını iddia etti. Haberde ayrıca İngiliz esirlerinin tıbbi tedaviden yoksun oldukları, Amerikan elçiliğinin esirlere yaptığı yardımlar ve esirlerin yaşadıkları zorlukların bilgisi yer verildiği görüldü²⁰¹. The Argus gazetesi de "*Türkiye'deki Savaş Esirleri*" başlıklı, haberinde Türkiye'deki savaş esirlerinin yaşadığı zorluklara yer verdi²⁰². Bu tarz haberler 1918 yılının sonuna kadar Avustralya basınında yer almaya devam etti.

¹⁹⁷ Ariotti, a.g.t., s.s. 149-150.

¹⁹⁸ **The Leader**, 7 Temmuz 1917

¹⁹⁹ **The Graphic of Australia**, 31 Ağustos 1917

²⁰⁰ **The Telegraph**, 1 Eylül 1917

²⁰¹ **The Sun**, 15 Şubat 1918

²⁰² **The Argus**, 15 Şub 1918

İngiltere ve Osmanlı hükümetleri arasında savaş tutsaklarının değişimine ilişkin antlaşma 28 Aralık 1917 tarihinde imzalandı²⁰³. Antlaşmanın imzalanmasının ardından da Türkiye’deki Avustralyalı tutsaklar ülkelerine geri döndüler.



²⁰³ **Agreement Between the British and Ottoman Governments Respecting Prisoners of War and Civilians**, His Majesty’s Stationery Office, London, 1918, s. 1.

II. BÖLÜM

SİYASİ İLİŞKİLERİ

II.I. 1922 İngiltere ile Türkiye Arasında Yaşanan Çanakkale Krizinin Avustralya'ya Yansımaları

20 Ağustos 1922'de Başkomutan Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın başkanlığında Akşehir'de yapılan toplantıda 26 Ağustos için taarruz kararı alındı. 26 Ağustos sabahı Yıldırım Harekâtı ile Türk ordusu, beş gün içerisinde Yunan ordusunu Afyonkarahisar kesiminde yenilgiye uğrattı ve Yunan ordusu Başkumandanı General Trikopis'i esir aldı. Türk ordusu 9 Eylül günü İzmir'i, Yunan işgalinden kurtardıktan sonra istikametini boğazlara doğru çevirdi.

Türk ordusu daha İzmir'e girmeden önce, Sir Horace Rumbold'un 4 Eylül'de Londra'ya gönderdiği telgrafta Yunanlıların ateşkes istemesi halinde Türklerin, hiç kuşkusuz Doğu Trakya'nın ve Anadolu'nun koşulsuz tahliyesini talep edeceğine dikkat çekti. Ayrıca olayların çok hızlı geliştiğini, Yunan ordusunun çöküşünün İngiliz Hükümetini Türklere teslim olma durumunda bırakacağını yazdı. Bundan başka Türklerin Çanakkale'yi işgal etmek için bir harekatta bulunma ihtimalinin oldukça yüksek olduğuna vurgu yaptı²⁰⁴.

Türk ordusu İzmir'e doğru ilerlerken İngiliz Hükümeti, 7 Eylül günü Lloyd George başkanlığında bir kabine toplantısı yaptı. Toplantıda Lord Curzon, Mart ayından beri Türkiye ve Yunanistan arasında bir ateşkesin yapılabilmesi için çalıştıklarından, ancak Paris'te bazı engeller ile karşılaştıklarından; Fransızların Mustafa Kemal ile devamlı ilişki halinde olduğunu, müttefiklerin isteklerini kabul etmemeleri konusunda Ankara Hükümetinin cesaretlendirildiğini söyledi. Lord Curzon bundan başka; Yunan ordusunun savunma yapabilecek durumda olmadığını ve Türklerin Fransa ve İtalya'dan askeri yardım alarak avantajlı bir duruma geldiklerini ve Türk ordusunun birkaç gün içerisinde İzmir'e varmalarının mümkün olduğunu anlattı. Ayrıca Lord Curzon, Yunanlıların geri çekilirken Türk halkına kötü davrandıklarını ve Türk halkını öldürme girişimlerinde buldukları ile ilgili raporlar aldıklarını bildirdi. Bu konuda Yunan Hükümetinin uyarılmasına rağmen herhangi

²⁰⁴ W. N. Medlicott (ed.), diğerleri, **Documents on British Foreign Policy 1919-1939** First Series Vol. XVIII Greece and Turkey 1922-1923, Her Majesty's Stationery Office, London, 1972, s. 6.

bir önlem alınmadığını da belirtti. İngiliz Hükümeti için artık önemli olan konu Boğazlardı. Türk orduları ilerlemeye devam edebilir, Kocaeli Yarımadası ve İstanbul'u da tehdit edebilirdi. General Harington, Fransa ve İtalya'nın da yardımı ile İstanbul'da yaşanabilecek ayaklanmaları bastırabileceğine güvenmekteydi. Toplantıda Churchill, Yunan ordusunun güvenliğinin sağlanması amacıyla Türkler ile savaşmaktan yana olmadığını söyledi. Ancak konuşmasında boğazların büyük bir önem taşıdığını ve bu hattın korunması için ne gerekliyse yapılmasının önemini vurguladı. Türklerin Gelibolu ve İstanbul'u ele geçirmesi halinde zaferlerindeki tüm meyveleri kaybedeceklerini ve Balkan Savaşı'nın kaçınılmaz olacağını da üzerinde durdu. Churchill ve Curzon'dan farklı olarak Llyod George, Yunanlıların yenilgisinin Kral Konstantin tarafından planlandığını düşünmekteydi. Konferansta Llyod George, hiçbir koşulda Çanakkale Boğazı'nın Türklerin kontrolüne bırakılmaması gerektiğini söyledi. Boğazların dünyanın en stratejik bölgesi olduğunu ve savaş sırasında boğazların kapatılmasının, savaşın süresinin 2 yıl uzamasına neden olduğunu belirtti. Savaş sırasında Çanakkale'nin İngiltere gibi büyük deniz gücüne karşı savunulduğunu; şimdi ise Çanakkale'nin büyük bir deniz gücü olan devletin eline geçmesi halinde, kimsenin boğazlara dokunamayacağını altını çizdi. Toplantının bitiminde alınan sonuçlar deniz kuvvetlerinin boğaza getirilmesi ve Lord Curzon'un Fransızlar ve İtalyanlardan destek sağlamak için gerekli görüşmeleri yapacağıydı. Ancak alınan sonuçlar olası sorunun çözülebilmesi için yeterli değildi²⁰⁵.

İngiliz Kabinesi 11 Eylül günü yaptığı toplantıda Mustafa Kemal'in birkaç gün içinde Çanakkale'yi tehdit etmesinin ya da İngiliz kuvvetlerinin Çanakkale'den çekilmesini istemesinin kuvvetle muhtemel olduğunu, bu nedenle Mustafa Kemal'den böyle bir istek gelmeden İngiliz kuvvetlerinin geri çekilmesi gerektiği konusu üzerinde tartışmalar yapıldı. Toplantıda söz alan General Chetwode, Çanakkale'nin boşaltılması halinde boğazlardan geçmenin güç olacağını üzerinde durdu. Başbakan Lloyd George daha farklı bir yorumda bulundu. Lloyd George; *“Gelecekte Türklerin, düşmanlarımızın yanında yer alacağı bir savaş sırasında Boğazların kontrolünü elimizde tutmamız ve Asya yakasındaki Türk bataryalarını yok etmek için İstanbul'a gereken silahları yerleştirmemiz, hayati bir önem*

²⁰⁵ CAB/23/31/1

taşımaktadır. Akla gelen devamlı politika budur”²⁰⁶ açıklamasını yaptı. Toplantı sonunda alınan kararlar sonucunda Lord Curzon, Sir Rumbold’a ve Harbiye Bakanlığı da General Harington’a telgraf göndererek durumu anlattılar. General Harington’a gönderilen telgrafta kabinenin Çanakkale’yi elinde tutmak niyetinde olmadığı için bu bölgenin takviyesini önermediği ve müttefik kumandanlarına haber verilmesinden sonra boşaltma işlemine başlayabilecekleri bildirildi. Aynı şekilde Kocaeli’ndeki birliklerin de geri çekilebileceği belirtildi. Harbiye Bakanlığı, General Harington’a Fransa ve İtalya’nın birliklerini Çanakkale’ye göndermesi halinde Çanakkale’nin boşaltılmasıyla ilgili erteleme yetkisi tanıdı. Toplantı sonunda İngiliz Kabinesi, Türk ordusunun Asya’dan Avrupa’ya geçmesine izin verilmeyeceği konusunda, müttefikleriyle ortak bir deklarasyon yayınlamayı düşündü. Müttefiklerin deklarasyon fikrine yanaşmamaları halinde de İngiltere’nin tek başına hareket etmesi planlandı²⁰⁷.

İngiliz Kabinesi’nin 15 Eylül’de yaptığı toplantının merkezinde Çanakkale konusu bulunmaktaydı. Lord Curzon müttefikler, Yunanlılar ve Türklerin arasında yapılacak uluslararası bir konferansın olacağını ümit etmekteydi. Konferansın yapılacağı yer konusunda İtalyanlar Venedik’i önerdiler. Lord Curzon ise Fransızların yapılacak anlaşmaya katkıda bulunmasını istediğinden dolayı konferansın Paris’te yapılmasını istemekteydi. Yeni bir uluslararası konferans fikri kabine tarafından olumlu karşılandı. Ayrıca konferansa savaştan taraflar dışında konuyla ilgili tarafların katılması da sağlanabilirdi. Harington statükonun korunması için boğazların her iki yakasının da elde bulundurulmasının önemini vurguladı. Churchill de Harington ile aynı görüşteydi ve o da derhal boğazlara takviye gönderilmesi gerektiğini düşünmekteydi²⁰⁸.

İngiliz Kabinesi, 15 Eylül 1922 tarihinde yaptığı toplantı sonunda bütün dominyonlarına, boğazlarda yaşanan kritik durumu bildiren ve yardım talep eden birer telgraf gönderme kararı aldı. Dominyonlara gönderilen telgrafta İngiliz Kabinesinin Türklerin yeniden Balkanlarda boy göstermesinin Avrupa için bir felaket olacağını, bu nedenle Mustafa Kemal’e karşı İstanbul ve Gelibolu’nun elde tutulmasına karar verildiğini, Fransa ve İtalya’nın kendilerini desteklediğini, Yunan,

²⁰⁶ David Walder, **Savaşın Sonra Çanakkale Olayı (1922)**, (Çev. M. Ali Kayabal), Örgün Yayınevi, İstanbul, 2004, s. 241.

²⁰⁷ Walder, **a.g.e.**, s.s. 240-242.

²⁰⁸ Walder, **a.g.e.**, s.s. 276-277.

Romen ve Sırp Hükümetlerinin de askeri yardım sağlayabileceğini dile getirmiştir. Mustafa Kemal'in kuvvetlerinin 60-70 bin asker dolaylarında olduğunu ve boğazlar konusunda hemen tedbir alınması gerektiğini, müttefiklerin bir yenilgiye uğraması veya utanç verici bir şekilde İstanbul'u boşaltması halinde Hindistan'da ve diğer Müslüman ülkeler üzerinde ciddi sonuçların doğmasına yol açacağı görüşüne yer verilmiştir. Telgrafta ayrıca, Gelibolu Yarımadası'nda 20 binden fazla İngiliz ve Anzak mezarlığının bulunduğunu, mezarlıkların Türklerin eline geçmesinin İmparatorluk için büyük bir üzüntü olacağını da altı çizilerek kendilerine asker gönderilmesi talep edilmiştir²⁰⁹.

Bu telgraf, 15 Eylül gecesi şifreli olarak bütün dominyonlara ve basına yollanmıştı. Ancak Avustralya ile İngiltere arasındaki zaman farkı nedeniyle Avustralya hükümeti henüz gönderilen şifreyi çözememişken, 16 Eylül sabahı bütün Avustralya basınında telgrafın içeriği yayınlanmıştı. Avustralya Başbakanı Hughes, Avustralya Parlamentosunda İngiltere'ye yardım edilmesi için büyük çaba göstermiştir. Buna karşılık Avustralya Parlamentosunun bazı üyeleri Başbakan Hughes'u eleştirmiştir. Avustralya Parlamentosunun bir üyesi "*savaş öteden beri İngiltere'ye vergidir. Ama bunun ceremesini daima dominyonlar çekmiştir. Avustralya'nın bu kadar kısa süre içinde bir kez daha savaşa sürüklenmesi, kabul edilebilir bir şey değildir*"²¹⁰ diyerek Avustralya'nın yeniden bir savaşa dâhil olmasına karşı olduğunu göstermiştir. 20 Eylül'de Avustralya Başbakanı Hughes, Genel Vali aracılığıyla İngiltere'ye gönderdiği yazıda Avustralya Hükümetine gönderilen telgrafın içeriğinin basında yayınlanmasının ardından ellerine ulaştığını, bu durumun ise üzücü olduğunu söylemiştir. İngiltere'nin Türkiye ile savaş eşiğinde olduğunu kendilerine daha önceden bildirilmediğini, İngiltere'nin Çanakkale'de yaşanan kriz nedeniyle harekete geçmesinin kendilerine yıldırım darbesi olduğunu belirtmiştir. Başbakan Hughes yazının devamında hangi gerekçelerle kendilerinden asker istendiği ile ilgili bir bilgiye sahip olmadıklarını ve Avustralya Hükümetinden savaş kararı gibi zor bir kararın alınmasının istendiğini ve bu durumun kendilerini zora soktuğunu dile getirmiştir. Bir karar vermeden önce, İngiltere'nin dominyonlarına danışması gerektiğini, İngiltere'nin kendi başına karar aldığı takdirde dominyonlarından asker istemesinin dominyonların İmparatorluk

²⁰⁹ NAA: CP78/32, 1

²¹⁰ Vladamir Potyemkin, diğerleri, **Uluslararası ilişkiler Tarihi (Diplomasi Tarihi)** C.3, (Çev. Atilla Tokatlı), Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 2009, s. 248.

kararlarında bir etkisinin olmadığını göstergesi olduğuna işaret etmiştir. Başbakan Hughes Avustralya halkının savaştan bıktığını ve kendi ulusal çıkarları dışında savaşı cinayet olarak nitelendirdiklerini de ilave etmiştir. Bundan başka Boğazlar ve Gelibolu Yarımadası'ndaki Anzak mezarlıklarının önemli olduğunu bildiğini, ancak Yunanistan Kralı Konstantin ile aynı hedeflere sahip olmadıklarını ve bu durum karşısında Milletler Cemiyeti'nin ne yaptığını sormuştur. Boğazlar konusunda Avustralya'nın İngiltere ile iş birliği içinde olacağını, ancak öncesinde İngiltere ve müttefiklerinin Türkiye politikalarını bilmek istediklerini, Kral Konstantin'in planları için tek bir Avustralyalı askeri tehlikeye atmayacaklarını ve Türkiye'ye haksızlık edilmesi halinde bu savaşta yer almayacaklarının altını çizmiştir. Başbakan Hughes, Sevres Antlaşması'nın Türkiye'nin isteklerine cevap vermek için nasıl değiştirileceğini de sormuş ve savaştan kaçınmak için gerekli ne yapılması gerekiyorsa yapılması tavsiyesinde bulunmuştur. Başbakan Hughes, dominyonların haksız bir savaşa çağrılmaması gerektiğini ve haksız bir davada harcayacakları tek bir insan olmadığını belirterek yazısını sonlandırmıştır²¹¹.

İngiltere'ye dominyonlarından bir tek Yeni Zelanda'dan olumlu yanıt geldi. Diğer dominyonları Türkiye'ye asker gönderilmesini kabul etmediklerini İngiltere'ye bildirdiler. Türk ordusu 23 Eylül'de tarafsız bölge sınırlarını aştı ve Lapseki'yi kurtardı. Bu süreçte General Harrington ile Mustafa Kemal arasında yoğun bir telgraf trafiği yaşandı. Harrington tarafsız bölgeye asker sokulmaması gerektiğini belirtirken, Mustafa Kemal kendilerinin tarafsız bir bölge tanımadığını, Yunan ordusunun geri çekilirken Anadolu'da birçok köy, kasaba ve şehiri yaktıklarını, aynı şeyleri Trakya'da da yapmamaları için Yunan ordusunu takip ettiklerini ve Trakya'yı kurtaracaklarını bildiren bir cevap vermiştir²¹². İngiltere Hükümeti bu noktada Türkiye ile müzakereye oturma gerekliliği duymuştur. 23 Eylül'de İngiliz, Fransız ve İtalyan Hükümetleri Türk Hükümeti'ne ortak bir nota vererek barış görüşmelerine başlamak üzere, Venedik veya kendi seçecekleri başka bir kente temsilci yollamasını istemişlerdir. Tasarlanan konferansa Türkiye'den başka İngiliz, Fransız, İtalyan, Japon, Rumen, Yugoslav ve Yunan delegelerinin de katılacağı haber verilmiştir. Müttefiklerin vaatleri arasında, barış antlaşmasının imzalanmasından sonra İstanbul'un boşaltılması, Edirne ve Doğu Trakya'nın Türkiye'ye geri verilmesiyle

²¹¹ NAA: A981, TUR 4

²¹² Şimşir, *Çanakkale Savaşı Bağlamında...*, s. 97.

Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne kabul edilmesi hususları da yer almıştır. Bunun karşılığında müzakereler süresince, boğazlarda Türk taarruzunun durdurulmasını talep etmişlerdir²¹³.

Mustafa Kemal Nutuk'ta İngiltere ile yaşanan Çanakkale Krizi'ni şu şekilde anlatmıştır; “ordularımız, İzmir ve Bursa'yı istirdat ettikten sonra, Trakya'yı da Yunan ordusundan tahlis için İstanbul ve Çanakkale istikametlerinde yürüyüşlerine devam ederken, o zaman İngiltere Başvekili bulunan Llyod George, fiilen harbe karar vermiş bir tavırla, dominyonlara, kıtaatı muavine talebi zımında müracat etmiş; ondan sonraki fiiliyata bakılırsa Llyod Goerge'un talebinin isaf olunmadığını kabul etmek lazım gelir. Bu sıralarda İstanbul'da Fransız Fevkalade Komiseri bulunan General Pelle benimle mülakat etmek üzere İzmir'e geldi. Mıntakai bitaraftı unvanıyla yadettiği bir sahaya ordularımızın girmemesi muvafık olacağını tavsiye etti. Hükümeti milliyemizin böyle bir mıntika tanımadığını, Trakya'yı da tahlis etmedikçe ordularımızın tevkifine imkân olmadığını söyledim... Franklin Bouillon'la görüşürken, 23 Eylül 1923 tarihli Düvelî İtilaftıye Hariciye Nazırları imzasıyla bir nota geldi. Bu notada, esaslı olarak iki meseleye şamildi. Biri, harekâtı askeriyenin tevkifi; diğeri konferansa, sulha ait idi. Biz, Rumeli'de hududu milliyemize kadar Şarki Trakya'yı tamamen almadıkça, askeri hareketten sarfinazar edemezdik. Ancak, vatanımızın bu kısmından düşman kıtaatı çıkarıldığı takdirde fazla bir hareket yapmaya kendiliğinden lüzum kalmayacaktı”²¹⁴.

Türkiye İtilaf Devletleri'nin konferans önerisini kabul etti ve müzakereleri yürütmek üzere İsmet Paşa'yı görevlendirdi. Mudanya müzakereleri 3 Ekim'de başladı. İngilizlerin, Türkiye'nin kabul edemeyeceği taleplerde bulunması üzerine Türk Hükümeti müzakerelerden ayrıldı. Görüşmeler, İtilaf Devletleri'nin talebi üzerine 10 Ekim'de yeniden başladı ve 11 Ekim'de de Mudanya Ateşkes Antlaşması imzalandı. Anadolu'daki Yunan yenilgisi ve yaşanan son gelişmeler, İngiltere'de hükümet bunalımı yaşanmasına yol açtı. Nitekim 19 Ekim 1922 tarihinde Lloyd George istifa ederek yerine Bonar Law Kabinesi iktidara geldi²¹⁵. Mudanya Ateşkes Antlaşması, Türk bağımsızlığının İtilaf Devletleri tarafından onaylanması yolunda atılmış oldukça önemli bir antlaşmadır. Askeri zaferden sonra diplomasi alanında da

²¹³ Potyemkin, a.g.e., s. 249; CAB/23/31

²¹⁴ Kemal Atatürk, **Nutuk** C.II (1920 – 1927), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1969, s.s. 677-678.

²¹⁵ Potyemkin, a.g.e., s. 250.

Türkiye büyük bir zafer kazanmıştır ve bu durum Türkiye'nin Lozan'a elinin kuvvetli gitmesini sağlamıştır.

II.II. Lozan Antlaşması'nda Gelibolu Mezarlıkları ve Lozan Antlaşması'nın Avustralya Tarafından Onaylanması

Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanmasına kadar geçen süre zarfında İtilaf Devletleri Çanakkale Bölgesi'nde mezarlık ya da anıtların inşası için önemli bir çalışma yapmadı. Mondros Ateşkes Antlaşması'nın 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanmasının ardından Gelibolu'ya, o dönemki adıyla İmparatorluk Harp Mezarlıkları Komisyonu²¹⁶ (Imperial War Graves Commission) geldi. İngiliz ve Avustralyalılardan oluşan komisyonun görevi savaş alanlarında incelemeler yaparak mezarların yerlerini tespit etmektir. Komisyon, ilk olarak savaş sahalarında bulunan naaşları Türk ve Anzak olarak ayırmaya başladı. Bundan sonra Mezar Tescil Birimi naaşların kimliklerinin belirlenmesi için çalışmalarına başladı. Savaş sahalarının her tarafına dağılmış olan mezarlıkların, daha büyük bir alanda oluşturulacak mezarlıklarda toparlanması kararlaştırıldı ve bu karar doğrultusunda mezarlıklar daha büyük alanda toplandı. Kimliği belirlenen mezarlara geçici haçlar dikildi²¹⁷.

Bölgede anıt ve mezarların yapılması için mimar John Burnet görevlendirildi. Mezarlıkların ve anıtların yapımında önceleri İngiliz birlikleri, sonraları bölgede yaşayan Yunanlı, Ermeni ve Beyaz Rus işçiler çalıştı. Mezarlık ve anıtlar tamamlanamadan Mustafa Kemal önderliğinde Anadolu'da Kurtuluş Savaşı başladı. Savaşın başlamasıyla Yunan, Ermeni ve Beyaz Rus işçiler bölgeyi terk etti. Geriye kalan işler tarafsız bir bölgede, İtalyan duvarcılar ve bazıları Anzaklara karşı savaşmış Türk işçileri ile tamamlandı²¹⁸.

Kurtuluş Savaşı sonunda Türkiye Yunanistan'ı mağlup etti. Yunanistan adına İngiltere ile Türkiye arasında imzalanan Mudanya Ateşkes Antlaşması ile sıcak çatışmalar sonlandı ve diplomasi savaşları başladı. Daha önce üzerinde anlaşmaya varıldığı gibi barış görüşmeleri Lozan'da yapılacaktı. *“Lozan Barış Görüşmelerinde, bir kısmı bugün de bizim için güncelliğini koruyan çok önemli konular tartışılmış,*

²¹⁶ 21 Mayıs 1917 tarihinde İngiliz Hükümeti tarafından Kraliyet Savaş Mezarları Komisyonu (Imperial War Graves Commission) kuruldu. 8 Haziran 1964 tarihinde Kraliyet Savaş Mezarları Komisyonu'nun adı İngiliz Uluslar Topluluğu Savaş Mezarları Komisyonu (Commonwealth War Graves Commission) olarak değişti. **Bkz.**, Çanakkale Boğaz Komutanlığı, **Çanakkale Deniz Savaşları 1915**, Deniz Basımevi Müdürlüğü, İstanbul, 2008, s. 319; Ek 10

²¹⁷ Çanakkale Boğaz Komutanlığı, **a.g.e.**, s.s. 296-297.

²¹⁸ C. E. W. Bean, **Gallipoli Mission**, Australian War Memorial, Canberra, 1948, s. 341.

taraflar arasında çetin pazarlıklar yapılmış ve zaman zaman görüşmeler kesilme noktasına bile gelmiştir”²¹⁹. Görüşmeler sonucunda imzalanan Lozan Antlaşması ile Osmanlı borçları, kapitülasyonlar, mübadele, azınlıklar vb. konular çözüme ulaşırken, boğazlar ve Irak sınırı daha sonra çözülmek üzere ertelendi ve bu konular da ilerleyen zamanlarda çözüme kavuştu.

Lozan Barış Konferansında tartışılan önemli konulardan bir diğeri de Avustralya’yı yakından ilgilendiren Gelibolu’da bulunan mezarlıklar konusudur. Lozan Barış Konferansının 8 Aralık 1922 tarihli oturumunda Lord Curzon, savaş sırasında ölen askerlerin ve denizcilerin Türk ülkesinin çeşitli yerlerinde yer alan mezarlarını kapsayan toprakların mülkiyeti ile birlikte, İtilaf Devletleri’ne verilmesini istedi ve bu yerlerin kendileri için kutsal toprak olduğunun da altını çizdi²²⁰. İsmet Paşa, Lord Curzon’un mezarlıklar üzerine olan isteğine yanıt olarak *“bütün mezarlara ve özellikle savaş alanında ölmüş askerlerin mezarlarına saygı göstermenin Türklerin bir geleneği olduğu”²²¹ cevabını verdi. İsmet Paşa, ayrıca Lord Curzon’un görüşmeler sırasında mezarlıklar için kullandığı mülkiyet (ownership) ve egemenlik (soverignty) terimlerinin detaylı bir şekilde açıklanmasını istedi. İtilaf Devletleri’nin Lozan’da ele alınan mezarlıklar konusundaki isteklerinin ölü doğan bir antlaşma olan Sevres Antlaşması’nda da ele alınan şekliyle aynı olduğu görülmektedir²²².*

İtilaf Devletleri’nin anlaşılabilmesi için öncelikle Sevres Antlaşması’nın gözden geçirilmesi gerekmektedir. Sevres Antlaşması’nın 6. Bölüm 2. Kesimi mezarlıklar üzerinedir. 218.’den 225’e kadar olan bu maddeler mezarlıklar hakkındadır. Antlaşmada yer alan maddeler İtilaf Devletleri’ne büyük haklar sağlamaktadır. Özellikle antlaşmanın 218. ve 219. maddeleri oldukça önemlidir. 218. madde; Osmanlı Hükümetinin bu antlaşma ile kararlaştırılmış sınırları dâhilinde savaş meydanında hayatlarını kaybedenler ya da yara, hastalık, kaza gibi sebeplerden dolayı can veren asker ve denizcilerin mezarlarının bulunduğu toprak parçalarında, mezarlık inşası için gereken arazinin ve bu mezarlık ile anıtlara giden yolların mülk

²¹⁹ A. Mete Tunçoku, “Mondros, Sevr ve Lozan’dan Günümüze, Gelibolu Yarımadası’ndaki Yabancı Mezarlıklar Ve Anıtlar”, *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, S.2 (2004), s. 1.

²²⁰ **Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler**, (Çev. Seha L. Meray), Birinci Takım, C.1, Kitap 1., Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001, s. 175.

²²¹ **Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler**, a.g.e., s. 176.

²²² **Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler**, a.g.e., s. 177.

hakları tamamen İtilaf Devletleri'ne verilecektir²²³ şeklindedir. Bu madde incelendiğinde müttefik güçlere mezarlıklar için oldukça geniş bir alan tanımı yapıldığı görülmektedir. Ayrıca istenen toprak parçalarının büyüklüğü tam olarak belirtilmediği için bu toprak parçalarının sınırları kesin değildir. Maddede yer alan mezarlıkların inşası ve anıtlara gidecek yolların tüm haklarının İtilaf Devletleri'ne verilmesi ifadesinde ise galip devletlere gerektiğinde yeni toprak parçaları talep edebilmelerini sağlayacak yetkiyi vermesi söz konusudur²²⁴. Antlaşmanın 219. maddesinde İtilaf Devletleri ölülerinin gömüldüğü yerleri araştırabilecek, gerektiğinde mezarların bir araya getirilmesi ve yeni mezarların kurulabilmesi için mezar yerlerinin belirlenmesinde tek yetkili olacak bir komisyon oluşturma haklarını ellerinde bulunduracaklardır²²⁵. Oluşturulacak bu komisyonda Osmanlı Hükümeti temsil edilecek olsa da karar mekanizması İtilaf Devletleri'nde olacaktır. Bu durumda, Osmanlı Hükümeti de verilen kararlara uymak zorunda kalacaktır.

Lozan Barış Konferansı'nın 27 Ocak 1923 tarihli oturumunda İsmet Paşa, mezarlıkların bakımlı tutulması için gerekenlerin yapılacağını ve bunun bir insanlık görevi olduğunun altını çizdi. İsmet Paşa, 8 Aralık tarihinde yapılan oturumda da mezarlara saygı göstermenin Türklerde eski bir gelenek olduğunu bir kere daha yineledi. Türk Heyeti, Lozan öncesi Gelibolu'da bulunan mezarlıkların yerlerinde kalmalarını kabul etti. Türk Heyeti mezarlıkların genişliği hesaplanırken Mezarlıklar Komisyonu'ndaki Türk üyenin de yapılan saptamaları uygun bulmasının zorunlu olmasını öne sürdü. Ayrıca Türk Heyeti Arıburnu'ndaki mezarlıklara büyük bir alan bırakılmasını sağlayan kabul edilmemiş Sevres Antlaşması'ndan aktarılan bir maddenin, hazırlanan metinden çıkartılmamasını adaletsiz bulduğunu da dile getirdi. Mezarlıklar konusundaki Türk Heyetinin ilk çekincesi, Avustralya ve Yeni Zelanda gibi uzak ülkelerden gelen askerlerin mezarlarının bulunduğu toprak alanına ilişkin maddedir. Bahsedilen bu toprak paçasının 4,5 km uzunluğu ve 1,5 km genişliği bulunmaktadır. Türk Heyeti bu bölgede bulunan 19 mezarlığı kabul etmeye hazır olduğunu bildirdi. İngiliz Temsilci Heyeti, bu 19 mezarın bulunduğu alanın bir bütün sayılmasını talep etti. Bu argümana karşılık Türk Heyeti mezarlıklar dışında kalan toprağın özel bölge dışında tutulmasını istediklerini söyledi. Türk Heyeti'nin ikinci

²²³ Nihat Erim, **Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri** C.1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1953, s.s. 600-601.

²²⁴ Tunçoku, **a.g.m.**, s. 3.

²²⁵ Erim, **a.g.e.**, s. 601.

çekincesi de daha önceden yapılmış olan mezarlar konusundadır. Müttefikler yeni yapılacak mezarlar konusunda Türklerin görüşünü alacaklarını belirtirken önceden yapılmış olan mezarlarda herhangi bir değişikliğin yapılmasını istemediler. Konuyla ilgili yapılan tartışmaların sonunda İsmet Paşa *“Türkler, savaş alanında ölenleri ermiş ve kutsal saymakta, günahlarını Tanrı'nın bağışlamış olduğunu kabul etmektedirler. Türkler bu saygıya en büyük önemi verdikleri içindir ki, bu duygunun siyasal ya da stratejik amaçlarla kirletilmesine karşı çıkmaktadırlar. Türkiye’de ve Gelibolu’da yabancı mezarlıkların bulunması, onlara saygı gösterildiğini ispat eder; fakat bundan, mezarlıkların kapsadığı alanın genişletilmesine bir vesile olarak kullanılması anlamı da çıkmaz”*²²⁶ dedi. Bu konuşmasından sonra Arıburnu konusuna değinen İsmet Paşa, Türklerin Arıburnu bölgesinde bulunan mezarlar için yeterli toprak parçası verdiklerinin üstünde durdu²²⁷. Mezarlıklar konusuyla ilgili sorunlar da aynı süreçte ele alındı. İlgili taraflar bu konu hakkında hazırlanan farklı raporlarda yer alan öneri ve olabildiğince kendi isteklerini kabul ettirmeye çalıştı. Görüşmelere ilişkin belgeler incelendiğinde, Türk Heyeti’nin başta İsmet Paşa olmak üzere çetin pazarlıklar yaptıkları, kıran kırana bir diplomasi ve sinir savaşı vererek, ulusal çıkarları nasıl korudukları açıkça anlaşılabilir²²⁸.

31 Ocak 1923’te Musul ve kapitülasyonlar konularında anlaşmaya varılamayınca konferans dağıldı. Konferansın ikinci aşaması 23 Nisan 1923’te başladı. 3 ay süren müzakereler sonucunda 24 Temmuz 1923 tarihinde Lozan Antlaşması imzalandı. Lozan Antlaşması’nın 5. bölümü savaş esirleri ve mezarlıklar üzerinedir. 124. ile 136. maddeler arası mezarlıklarla ilgilidir. 124. madde mezarlar ve anıtlar ile ilgili temel ilkeleri ortaya koyarken, 129. madde de mezarlıklar ve anıtlarla ilgili düzenleyici noktaları kapsamaktadır²²⁹.

Sevres Antlaşması’nda Avustralya adına Andrew Fisher’in imzası vardı²³⁰. Lozan görüşmelerinde ise İngiliz dominyonları görüşmelerde temsil edilmedi ve

²²⁶ **Lozan Barış Konferansı Tutanaklar – Belgeler**, (Çev. Seha L. Meray) Birinci Takım, C.1, Kitap 2, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001, s. 12.

²²⁷ **Lozan Barış Konferansı Tutanaklar – Belgeler, a.g.e.**, s.s. 9-12.

²²⁸ Tunçoku, **a.g.m.**, s.s. 9-10.

²²⁹ **Bkz.**, Ek 11

²³⁰ Avustralya Başbakanı Hughes 13 Mayıs 1920 tarihinde Avustralya Yüksek Komiseri Andrew Fisher’a gönderdiği telgrafta Avustralya adına Sevres Antlaşması’nı imzalama yetkisi verdi. Andrew Fisher 11 Ağustos 1920 tarihli telgrafında Başbakan Hughes’a 10 Ağustos’ta Avustralya adına Sevres Antlaşması’nı imzaladığını bildirdi. **Bkz., NAA: A981, TUR 19**

antlaşmada imzaları bulunmamaktadır²³¹. Antlaşma metni imparatorluk adına İngiltere tarafından imzalandı²³²; ancak o yıllarda Avustralya'nın dominyon olması nedeniyle antlaşma metninde İngiltere'nin imzasının bulunması Avustralya'nın antlaşma metnini kabul ettiği anlamına gelmekteydi.

Bu durum, 1 Ekim – 8 Kasım 1923 tarihleri arası Londra'da yapılan İmparatorluk Konferansında (Imperial Conference) dile getirildi. Konferansta dominyonlar Lozan Barış Konferansına katılmadıklarını ve antlaşma metninde imzalarının olmadığını söylediler. Kanada öncülüğündeki dominyonlar, yapılan antlaşmanın sadece İngiltere'yi ilgilendirdiğini ilan ettiler. Bununla beraber Mart 1923'te Kanada ve Amerika Birleşik Devletleri arasında imzalanan Halibut Fisheries Treaty²³³, İngiltere'nin yeni kurallar getirmesi gerektiğinin göstergesi oldu. Konferansın sonunda İmparatorluk ruhunu korumakla beraber her dominyonun kendi dış politikasından sorumlu olacağı kararı alındı²³⁴.

19 Ekim – 23 Kasım 1926 Londra'da gerçekleştirilen İmparatorluk Konferansında Milletler Topluluğu (Commonwealth) terimi, resmi olarak Birleşik Krallık içinde özerk topluluklar tanımına sahip oldu. Bu şekilde Birleşik Krallık içindeki devletler statü bakımından eşit sayıldı ve birbirlerinin iç ve dış ilişkilerine karışmamaları kararlaştırıldı²³⁵. Dominyonların talebi üzerine, 11 Aralık 1931'de Westminster Statüsü (The Statute of Westminster), İngiliz Parlamentosu tarafından kabul edildi. Bundan böyle dominyonlar, İngiltere'ye bağlı kalmayı seçtikleri alanlar haricinde tam hukuki özgürlüğe sahip oldular. Westminster Statüsü'nün kabulünden sonra, Lozan Antlaşması Avustralya Hükümeti tarafından onaylandı²³⁶.

²³¹ Robert Burgess Stewart, **Treaty Relations of the British Commonwealth of Nations**, The Macmillan Company, New York, 1939, s. 147.

²³² Stewart, **a.g.e.**, s. 150.

²³³ Halibut Fisheries Treaty (Halibut Balıkçılık Antlaşması) 1923 yılında Kanada ve ABD arasında Pasifik Okyanusunda balıkçılık hakları konusunda imzalanan antlaşmadır. Ayrıca Kanada hükümeti tarafından bağımsız olarak müzakere edilen ve imzalanan ilk antlaşmadır. Bu antlaşma dominyonların İngiltere'den bağımsız hareket etme konusunda ilk örnektir. Kanada'dan sonra diğer dominyonlar da zamanla İngiltere'den bağımsız antlaşmalar imzalamaya başladı.

Bkz., <http://www.thecanadianencyclopedia.ca/en/article/halibut-treaty> (erişim tarihi 02.10.2017)

²³⁴ James Stuart Olson (ed.), diğerleri, **Historical Dictionary of European Imperialism**, Greenwood Press, United States of America, 1991, s. 296-297.

²³⁵ Olson, **a.g.e.**, s. 297-298.

²³⁶ Stewart, **a.g.e.**, s. 233-234.

II.III. Avustralya Başbakanı Stanley Bruce'un Türkiye Ziyareti

Ekim – Kasım 1923'te düzenlenen İmparatorluk Konferansından sonra eski bir Anzak askeri olan Avustralya Başbakanı Stanley Melbourne Bruce²³⁷, Avustralya'ya dönmeden önce yapmayı planladığı Kanada ve ABD ziyaretlerini iptal ederek doğrudan Avustralya'ya dönmeye karar verdi²³⁸. Ancak, doğrudan Avustralya'ya dönmek yerine son dakikada planlarını tekrar değiştiren Başbakan Bruce, Gelibolu Yarımadası'nı ziyaret etmeye karar vererek Türkiye'ye resmi olmayan bir ziyaret gerçekleştirmeyi planladı. 26 Ocak 1924'te Londra'dan ayrıldı²³⁹. Bu karar değişikliğinde yaşadığı savaş deneyimlerinin derin etkisinin yanında, küllerinden yeniden doğan Türkiye'ye olan ilgisinin etkili olduğu göz ardı edilemez.

17 Ocak 1924 tarihinde İstanbul'daki İngiliz Maslahatgüzarı Nevile Henderson, Türkiye Dışişleri Bakanlığının İstanbul temsilcisi Adnan Bey'e (Adıvar) gönderdiği yazıda İngiliz Hükümetinden bir telgraf geldiğini, telgrafta Avustralya Başbakanı Bruce'un Avustralya'ya dönmeden önce İstanbul'a gelip oradan Çanakkale'ye geçip Gelibolu mezarlıklarını ziyaret etmek istediğini bildirdi. Bruce'un 4 – 8 Şubat tarihleri arasında İstanbul'a varmasının planlandığı ve İmparatorluk Savaş Mezarlıkları Komisyonu Başkan Yardımcısı Fabian Ware'in kendisine eşlik etmesinin beklendiği de bildirildi. Nevile Henderson telgrafta, İngiliz Deniz Kuvvetlerinin yolculuğu kolaylaştırmak amacıyla İstanbul'dan Gelibolu'ya yolculuk için bir destroyer sağlama olasılığını da göz önünde bulundurduğunu belirtti²⁴⁰.

Nevile Henderson 27 Ocak'ta Adnan Bey'e gönderdiği başka bir yazıda Başbakan Bruce'un 6 Şubat'ta Orient Express (Doğu Ekspresi) ile İstanbul'a geleceğini ve kendisine özel kâtabi ve İmparatorluk Savaş Mezarlıkları Komisyonu Başkan Yardımcısı Fabian Ware'in eşlik edeceğini yazmış ve Calypso hafif kruvazörünün 7 Şubat'ta İstanbul'da olacağını ve Başbakan Bruce'u Gelibolu'ya götüreceğini bildirmişti. Başbakan Bruce'un 7 Şubat akşamı İstanbul'dan

²³⁷ 9 Şubat 1923 – 22 Ekim 1929 tarihleri arasında Avustralya Başbakanlığı yaptı. Anzak olan Stanley Bruce Çanakkale Savaşı'na katıldı. Seddülbahir çıkarmasında ve Anafartalar Cephesi'nde görev aldı. Çanakkale savaşı sırasında yaralandı. Çanakkale Savaşından sonra hizmeti nedeniyle Askeri Haç Nişanıyla ödüllendirildi.

²³⁸ *The Argus*, 12 Ocak 1924

²³⁹ *The Argus*, 28 Ocak 1924

²⁴⁰ *BOA, HR.İM*, dosya 238/gömlek 30, M-17.01.1924

ayrılacağını tahmin ettiğini, mezarlıkları ziyareti esnasında Gelibolu'da iki gün geçireceğini ve daha sonra Avustralya'ya dönmek üzere Mısır'a gideceğini açıklamıştı²⁴¹.

Başbakan Bruce ve Fabian Ware, Türkiye sınırında Edirne Vali temsilcisi tarafından karşılandı. Başbakan Bruce 6 Şubat'ta İstanbul'a geldi ve tüm gününü İstanbul'u gezmekle geçirdi. Türk makamları Başbakan'ın gezisi için tarihi yerleri özel olarak açık tuttu. Başbakan ve beraberindekiler, 7 Şubat günü Calypso gemisi ile akşam saat 6 civarında Kilitbahir'e vardılar. Başbakan Bruce, Seddülbahir tarafındaki mezarlıkları 8 Şubat'ta, Anzak ve Suvla koylarındaki mezarlıkları da 9 Şubat'ta gezdi²⁴². Gelibolu Yarımadası'nda geçirdiği süre zarfında Başbakan Bruce bütün mezarları tek tek dolaştı. Bu süreçte Gelibolu Kaymakamı, Başbakan Bruce, Fabian Ware ve Nevile Hendorsen ile bir görüşme gerçekleştirdi ve mezarlıklar komisyonuna çalışmalarında kolaylık sağlamak için Ankara'dan talimat aldığını söyledi. Nevile Henderson ise raporunda Başbakan Bruce'un gerçekleştirdiği ziyaret ile Avustralya ve Yeni Zelanda için mezarlıkların ne kadar önemli olduğunun Türkiye'ye kanıtlandığını yazdı²⁴³.

Başbakan Bruce'un Gelibolu ziyareti Avustralya basını tarafından ilgiyle takip edildi. The News gazetesinin "*Nazik Türkler*" başlıklı haberinde Başbakan Bruce ve ona eşlik edenlerin Gelibolu'ya gittiklerini, Başbakan Bruce'un nazik bir şekilde karşılandığını ve İstanbul'un tarihi yerlerini gezebilmesi için kolaylık sağlandığı için Türklere teşekkür ettiğini yazmaktadır. Ayrıca haberde Başbakan Bruce'un yetkililerle memnuniyet verici bir görüşme yaptığı, mezarlıklar konusunda görüştüğü ve Mezarlıklar Komisyonunun çalışmalarının gelecekte engellenmeyeceğine dair güvence alındığı bilgisi yer alıyordu²⁴⁴. The Register gazetesinin "*Bay Bruce Gezide*" başlıklı haberinde Başbakan Bruce'un Gelibolu'ya olan gezisi anlatılıyordu. Haberde Başbakan Bruce'un da Anzak olduğu ve 1915 yılında Gelibolu'da savaştığı da yazılmıştı²⁴⁵. The Examiner gazetesinin "*Avustralya*

²⁴¹ BOA, HR.İM, dosya 238/gömlek 63, M-28.01.1924

²⁴² Bkz., Ek 12

²⁴³ NAA: A458, P337/7

²⁴⁴ The News, 8 Şubat 1924

²⁴⁵ The Register, 11 Şubat 1924

Başbakanı'nın Gelibolu Ziyareti” başlıklı haberinde Başbakan Bruce’un Gelibolu gezisi yanında Başbakan Bruce’un Çanakkale’deki bir anısına da yer verilmişti²⁴⁶.

Başbakan Bruce 25 Nisan’da Avustralya basınına gönderdiği yazıda Gelibolu ziyaretinden bahsetti. Başbakan Bruce yazısında Türkiye’deki Avustralya askerlerinin mezarlarını ziyaret ettiğini ve mezarlıkları düzenli ve bakımlı bulduğunu yazdı. Ayrıca Gelibolu’da Kaymakam Bey’in ziyaretinden de etkilediğini yazısına ekledi. Başbakan Bruce Avustralya halkına mezarların gerekli saygı ve özenin gösterildiğinden emin olduklarını söyledi²⁴⁷.

Resmi olmayan bu ziyaret Avustralya’dan Türkiye’ye başbakan düzeyindeki ilk ziyaret olma özelliği taşımaktadır. Başbakan Bruce’un mezarlıkları ziyaret etmesi ve ziyaretinden memnun kalması Türkiye ve Avustralya arasındaki dostluğun kurulmasında önemli bir etkiye sahiptir. Başbakan Bruce’un 1924’te gerçekleştirdiği Gelibolu ziyareti, Avustralya halkının Türk milletine şefkat, yeni başkanları Mustafa Kemal’e saygı duymasını sağladı. Başbakan Bruce 1930’larda İngiltere ile Türkiye yakınlaşmasına da katkı sağladı.

II.IV. Mareşal William Birdwood’un Türkiye Ziyareti

Çanakkale Savaşı’nda Anzakların Komutanı olarak görev yapan William Birdwood²⁴⁸, 1936 Mayıs ayında aralarında Amiral Roger Keyes’in de bulunduğu 700 eski asker ve hemşire ile birlikte Lancastria isimli vapurla İstanbul’a geldi. Birdwood İstanbul’da İngiliz Büyükelçisi Sir Percy Loraine tarafından karşılandı. İstanbul’un tarihi yerlerini gezen Birdwood Taksim Cumhuriyet Anıtı’na da çelenk koydu²⁴⁹. Cumhuriyet Anıtı’na konulan çelenklerin üzerinde biri Türkçe, biri İngilizce olmak üzere; “*Kahraman ve alicenap düşman şehitlerinin şerefli hatırasına sunulmuştur*”²⁵⁰ yazıyordu. Birdwood kendisiyle görüşen bir gazeteciye şu

²⁴⁶ **The Examiner**, 11 Şubat 1924

²⁴⁷ **NAA: A458, R337/7**

²⁴⁸ Yusuf Hikmet Bayur, ilk baskısı 10 Kasım 1963 tarihinde yapılan “*Atatürk Hayatı ve Eseri*” isimli kitabında Kasım 1918’de Mustafa Kemal ve General Birdwood’un Pera Palas otelde görüştiklerini yazmıştır. Oysa Mustafa Kemal ile General Birdwood hiç görüşmemişlerdir. General Birdwood anılarında 1918 Kasım ayında Belçika’da olduğunu yazmaktadır. Onun anılarında Mustafa Kemal’le yaptığı iddia edilen görüşmeyle ilgili bir bilgi bulunmamaktadır. Bayur’un kitabında General Birdwood’un İstanbul İşgal Komutanı olduğu bilgisine yer verilmiştir. Fakat General Birdwood’a hiçbir zaman böyle bir görev verilmemiştir. **Bkz.**, Yusuf Hikmet Bayur, **Atatürk Hayatı ve Eseri**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1997, s.s. 230-231; William Birdwood, **Khaki and Gown an Autobiography**, Robert Speller & Sons, Great Britain, 1957, s.s. 320-334.

²⁴⁹ **Bkz.**, Ek 13

²⁵⁰ **Tan**, 12 Mayıs 1936

açıklamayı yaptı; “Biz, aralarında eski ve ananevi dostlukları bulunan iki milletiz. Eskiden beri, kalplerimiz birbirimize karşı aynı hisle ve derin bir muhabbetle çarpardı. Umumi harp bu dostluğa ufak bir sekte vermişti. Fakat şimdi o da çoktan geldi ve geçti. Türkiye’yi çok severim. Hele İstanbul’un güzelliğinin hayranıyım. Burada en az bir ay kalmak isterim. Lakin ne yazık ki yalnız bir gün kaldıktan sonra dönüyoruz. Bize karşı gösterilen nezaket ve misafirperverliğe ne kadar teşekkür etsek azdır”²⁵¹. Anılarında Birdwood İstanbul’da olduğu zamanda Fahrettin Paşa tarafından ziyaret edildiğini ve Fahrettin Paşa ile Çanakkale Savaşları üzerinde sohbet ettiklerinden söz etmektedir. Birdwood Fahrettin Paşa’nın ziyaretinden memnun olmuş ve Fahrettin Paşa aracılığıyla Atatürk’e saygılarını sunmuştur²⁵². Birdwood 12 Mayıs 1936 tarihinde vapur telsiziyle Atatürk’e bir telgraf gönderdi: “Gelibolu ve Taksim anıtlarına çelenk koyduğumuz şu anda, zati devletlerinin şahsına ve Türk milletine sunduğumuz saygılı selamlarımızı ve yürekte dostluk duygularımızı kabul buyurmalarını eski muharip İngiliz, Avustralyalı ve Yeni Zelandalı hacılar adına Ekselanslarından rica ederim. Mareşal Birdwood”²⁵³. Atatürk, Birdwood’un mesajına aynı gün genel sekreteri Hasan Rıza Soyak aracılığıyla teşekkür etmişti. Teşekkür mesajı şu şekildedir: “Kendisine gösterdiğiniz duygularınızdan pek mütehassis olan Cumhurbaşkanı, Zatualinize ve de İngiliz, Avustralyalı ve Yeni Zelandalı eski muhariplere en iyi teşekkürlerini ve içten selamlarını iletmekle beni görevlendirdi”²⁵⁴.

İstanbul’daki geziden sonra Birdwood ve heyeti vapurla Çanakkale’ye geçtiler. Çanakkale’de Avustralya Savaş Mezarlıkları Komisyonundan (Australian War Graves Commission) Millington tarafından karşılandılar. Heyet savaş alanlarıyla mezarlıkları gezdiler ve Gelibolu Yarımadası’ndaki İngiliz ve Avustralya savaş anıtlarına da çelenk koydu. Birdwood, yaptığı açıklamada Anzak mezarlarının güzel durumda olduğunu ve her ne kadar çalılıklar tarafından bir kısmı gizlenmiş olsa da siperleri ve yeraltı sığınaklarını, Anzak Koyu’nu 1916’da tahliye ettikleri günkü gibi bulduğunu belirtti²⁵⁵. Savaş alanlarına yaptığı ziyaretin savaş günlerini ve Avustralyalı arkadaşlarıyla olan anılarını canlı bir şekilde anımsattığını söyledi.

²⁵¹ Cumhuriyet, 12 Mayıs 1936

²⁵² Birdwood, a.g.e., s.s. 296, 421.

²⁵³ Şimşir, a.g.e., s. 111.

²⁵⁴ Şimşir, a.g.e., s. 112.

²⁵⁵ Birdwood, a.g.e., s. 421.

Ayrıca Gelibolu'dan Avustralya Başbakanı Joseph Lyons'a bir mesaj gönderdi²⁵⁶. Birdwood Çanakkale gezisine yalnızca birkaç Avustralyalı'nın katılmasından duyduğu üzüntüyü de dile getirmiştir²⁵⁷. Çanakkale gezisi sırasında Avustralya halkına bir de mesaj göndermiştir. Mesajında şunları yazmıştı; *“Lancastria'nın güvertesinde Gelibolu'da savaşmış eski yoldaşlarım adına, burada savaşan ve ölen yoldaşlarımızın anıtlarına onların hatıralarını, cesaretlerini ve uğruna yaşayıp öldükleri ideallerini onurlandırmak için çelenk koyarak Avustralya'daki tüm Anzaklara en içten ve gönülden selamlarımı göndermek istiyorum”*²⁵⁸.

II.V. Montreux Boğazlar Sözleşmesi ve Avustralya

Lozan Konferansı'nda imzalanan Boğazlar Sözleşmesi 1936 yılına kadar yürürlükte kaldı. 1923 yılında imzalanan Boğazlar Sözleşmesi'ne göre yabancı gemilerin boğazlardan geçmesi ile ilgili maddeler Misak-ı Milliye uygundu ancak Çanakkale ve İstanbul Boğazlarıyla Marmara Denizi'ndeki adaların silahsızlandırılması, bu bölgelerin herhangi bir saldırı karşısında güvenliğini de sözleşmeyi imzalayan devletlerle Milletler Cemiyeti'nin garantisine bırakmaktaydı. Değişen dünya siyasi şartları Türkiye'nin güvenliğine yönelik tehdit oluşturuyordu. Ayrıca Boğazlar Komisyonu da Türkiye'nin egemenliğini kısıtlamaktaydı²⁵⁹.

Türkiye, Lozan'da kabul edilen boğazlar rejimini Avrupa'nın değişen siyasi ortamı nedeniyle değiştirmek istedi. Bu nedenle katıldığı uluslararası toplantılarda Boğazlar Sözleşmesi'nin değişmesi gerektiğini söylüyordu. Bu isteğini resmi olarak 24 Mart 1933 tarihinde Cenevre'de gerçekleştirilen Silahların Azaltılması ve Sınırlandırılması Konferansında²⁶⁰ dile getirdi. Türkiye, çeşitli barış anlaşmalarındaki askeri hükümlerin ortadan kaldırılması nedeniyle Lozan Antlaşması'ndaki askeri maddelerin aynı şekilde ele alınması gerektiğini vurguladı. Fakat Cenevre Konferansından olumlu sonuç alamadı. Bununla birlikte Türkiye'nin

²⁵⁶ **The Sun**, 26 Mayıs 1936

²⁵⁷ **The Advertiser**, 27 Mayıs 1936

²⁵⁸ **The Age**, 15 Mayıs 1936

²⁵⁹ Mehmet Günlübol, Cem Sar, **Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919-1938)**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1997, s. 124.

²⁶⁰ Şubat 1932'den Haziran 1934'e kadar süren konferans Cenevre Silahsızlanma Konferansı ya da Dünya Silahsızlanma Konferansı olarak ta bilinmektedir. Konferans 1932 yılında Cenevre'de Milletler Cemiyeti üye ülkeleri ve Amerika da dahil olmak üzere 59 ülke kara, deniz ve hava silahlarının II. Dünya Savaşı'ndan önce azaltılması konusunda en büyük çaba harcayan konferans oldu. **Bkz.**, Hugh R. Wilson, **Disarmament and the Cold War**, Wantage Press, New York, 1963, s. 11.

Yakın Doğu'da dengeleyici haline gelmesi, 1921 yılından itibaren Rusya ile iyi ilişkiler kurması, 1932 yılında Milletler Cemiyeti'ne üye olması, Balkan Paketi'ne öncülük etmesi ve 1934'te Balkan Paketi'nin kurulmasına pozitif bir katkı sağlaması 1936 yılında Boğazlar Sözleşmesi'nin gözden geçirilmesinde etkili oldu²⁶¹.

İtalya'nın Habeşistan'ı işgal etmesi ve Almanya'nın Versailles Barış Antlaşması'na aykırı hareket ederek Ren bölgesini silahlandırması sonucunda Türkiye; İngiliz, Fransız, Yunan, Bulgar, İtalyan, Japon, Romen, Sovyet ve Yugoslav hükümetlerine 10 Nisan 1936 tarihinde şartlar değişmiştir (rebus sic stantibus) prensibine dayanan bir nota gönderdi²⁶². Gönderilen notada Türkiye'nin uluslararası konferanslarda öne sürdüğü kanıtların yanında Avrupa'da yaşanan buhranların 1923 tarihli Boğazlar Sözleşmesi ile Boğazlar'ın güvenliği için verilen kolektif garantinin artık işlemez bir durumda olduğunu ve Türkiye'nin kendi güvenliği, savunması ve egemenlik haklarının korunması açısından Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nin değiştirilmesini istedi²⁶³.

29 Mayıs 1936 tarihinde Dominyon Sekreteri Malcolm MacDonald, Avustralya Hükümetine gönderdiği telgrafta İngiliz Hükümeti'nin Boğazlar Sözleşmesi'nin yeniden müzakere edilmesi konusunda endişeli olduğunu belirtti. İngiliz Hükümeti, Boğazlar Sözleşmesi de dâhil Lozan Antlaşması'nı, dominyonlar adına onaylaması nedeniyle Avustralya'nın, İngiliz Hükümeti tarafından müzakere edilecek sözleşmeye yönelik düzenlemeleri kabul etmeye hazır olup olmadığını veya konferansa ayrı olarak katılmak isteyip istemediğinin bildirilmesini istedi. Avustralya'nın Dışişleri Bakanı Senatör George Pearce, İngiltere'nin Avustralya adına pazarlık yapmasına olumlu bakarken, Avustralya'nın Londra Yüksek Komiseri (High Commissioner) ve eski Avustralya Başbakanı Stanley Bruce ise Pearce ile aynı düşünceyi paylaşmıyordu. Bruce, Pearce'a İngiltere'nin Avustralya'yı temsil etmesi halinde İngiltere'nin Avustralya adına antlaşmada karar vereceğini bu şekilde Avustralya'nın karar hakkının olmayacağını ve antlaşmanın koşulsuz kabul edilmesi anlamına geleceğini söyledi²⁶⁴. Pearce, Bruce'un tavsiyesine kulak verdi ve 22

²⁶¹ Harry N. Howard, "The Straits After the Montreux Conference", **Foreign Affairs** Vol.15 Issue 1., s. 200.

²⁶² Günlübol, **a.g.e.**, s. 125.

²⁶³ **Montreux Boğazlar Konferansı Tutanaklar Belgeler**, (Çev. Seha Meray, Osman Olcay), Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay., Ankara, 1979, s.s. 1-3.

²⁶⁴ **NAA: A981, TRE 556**

Haziran 1936'da İsviçre'nin Montreux kentinde düzenlenecek uluslararası konferansta Bruce'u, Avustralya'yı temsil etmesi için görevlendirdi.

22 Haziran 1936 tarihinde saat 16'da İsviçre Siyasal Federal Dairesi Başkanı Giuseppe Motta'nın başkanlığında başlayan Montreux Konferansı'nda, Avustralya temsilcisi Bruce konferans başkanlığına seçildi. Bruce'un 1924'te Gelibolu'ya yaptığı ziyaret, Türkiye Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras ile Cenevre'de geliştirdiği ilişkiler ve İngiltere ile Türkiye arasındaki iyi ilişkileri teşvik etme konusunda hevesli olması nedeniyle Bruce'un konferans başkanı olarak seçilmesi Türkiye'yi memnun etti²⁶⁵. İkinci oturum 23 Haziran saat 10.30'da Bruce başkanlığında başladı. Başkan Bruce bir konuşma yaptı. Konuşmasında konferans görüşmelerinin konusu olan bölgelerden birinin Çanakkale olması nedeniyle Avustralya'nın konferansa büyük bir önem verdiğinin altını çizdi. Ayrıca kendisinin de Çanakkale Cephesi'nde savaştığını belirten Bruce konuşmasını "*Bugün yeni koşullar altında, Konferans çabalarının başarıyla sonuçlanması umudunu açıklamaktan başka bir şey yapamam; çünkü, Türkiye'nin davranışı, Türklerin savaşta yiğit, barışta da saygıdeğer olduklarını göstermektedir*"²⁶⁶ sözleriyle tamamladı. Bruce'un konuşmasından sonra söz alan Türk heyetinden Numan Menemencioğlu, Başkan Bruce'a Türkiye adına söylediği güzel sözler için teşekkür etti ve Türkler ile Avustralyalıların aralarında kardeşlik bağının kurulduğunu ve konferansa Avustralya temsilcisinin başkanlık etmesinden duyduğu memnuniyeti dile getirdi²⁶⁷.

Montreux Konferansında delegeler aralarında tartışmalar ve görüş ayrılıkları başladığı zaman Bruce'un tarafların kapsamlı bir anlaşmaya varmalarına yardımcı olma gibi zorlu bir görevi bulunmaktaydı. Aşılması gereken en büyük engel ise Türkiye'nin tarafsız olduğu olası bir savaşta savaşanların hakları sorunuydu²⁶⁸. Türk taslağı ne İngiliz tarafını ne de Sovyetleri memnun etti. İngilizler Türk taslağını Sovyet yanlısı bulurken, Sovyetler de taslağın Sovyetlerin çıkarlarına gerekli önemi vermediğini ileri sürdü. Bu şekilde Montreux Konferansı Sovyet ve İngiliz delegasyonları arasında bir düello haline geldi. İngilizlerin daha liberal boğazlar

²⁶⁵ David Lee, **Stanley Melbourne Bruce Australian Internationalist**, Bloomsbury Publishing, 2010, s. 116; **Bkz.**, Ek 14

²⁶⁶ **Montreux Boğazlar Konferansı Tutanaklar Belgeler, a.g.e.**, s. 37.

²⁶⁷ **Montreux Boğazlar Konferansı Tutanaklar Belgeler, a.g.e.**, s. 38.

²⁶⁸ **Montreux Boğazlar Konferansı Tutanaklar Belgeler, a.g.e.**, s.165.

rejimi talebine karşı Sovyetler, Karadeniz'e sahili olan ve olmayan devletler arasında bir ayırım yapılması gerektiğini ve Karadeniz'e sahili olmayan güçlerin giriş haklarının sınırlandırılması gerektiğini ileri sürüp denizaltı ile uçak gemilerinin boğazlardan geçişinin yasaklanması istedi. Sovyet tezi Fransa, Romanya ve Yugoslavya tarafından desteklendi. İngiltere temsilcisi Lord Stanhope, Sovyet tezine itiraz etti ve Lozan Antlaşması'nın Sovyet güvenliğini sağladığını dile getirdi²⁶⁹. Nihayetinde 20 Temmuz 1936 tarihinde anlaşmaya varıldı. Antlaşma metni konferansa katılan tüm devletlerin kabulüyle imzalandı. Montreux Antlaşması TBMM tarafından 31 Temmuz 1936'da onaylandı ve 9 Kasım 1936 tarihinde de yürürlüğe girdi. 15 Ağustos tarihinde de protokol gereği boğazların silahlandırılması süreci başladı²⁷⁰.

Bruce konferans sonunda yaptığı konuşmada Türkiye'nin tüm dünyaya yasal yollarla uluslararası sorunlara çözüm konusunda muhteşem bir örnek verdiğini ve Montreux Konferansının uluslararası çatışmaların daha kolay çözülmesinin önünü açacak bir örnek oluşturduğunu dile getirdi²⁷¹. Ayrıca Bruce, Montreux Konferansında özellikle eski düşman devletler arasındaki barışçıl bir müzakere temelli uluslararası iş birliğinin, dünya düzenini korumanın etkili bir yolu olduğunu gösterdiğini sözlerine ekledi²⁷².

Montreux Konferansı Avustralya basınında geniş bir şekilde yer buldu. Avustralya basınında çıkan ilk haberlerde, boğazların statüsünden daha çok Gelibolu mezarlıkları üzerinde durulduğu görülüyordu. The Sunday Mail gazetesinin 21 Haziran 1936 tarihli "*Anzak Mezarlıkları Sorunu*" başlıklı haberinde, Türklerin mezarlık ziyaretlerini hoş karşılamayabileceğine dikkat çekiyordu. Gazete ayrıca İngiliz ve Avustralya halkının Gelibolu'daki mezarlara yapacağı ziyaretlerle ilgili zorlukların ortaya çıkmasının muhtemel olduğunu ve Bruce'un konuyu yakından takip ettiğini iddia ediyordu. The Times da Türk ve İngiliz Hükümetleri'nin mezarlıkları koruma konusunda uyum içerisinde olduklarını, ancak yabancı ziyaretçiler ve bakıcıların askeri makamlarca pek hoş karşılanmayabileceğini ileri

²⁶⁹ Mensur Akgün, "Great Powers and the Straits: From Lausanne to Montreux", **The Turkish Yearbook of International Relations** Vol.24 (1994), s. 70.

²⁷⁰ Baskın Oran (ed.), **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar** Cilt:1 1919-1980, İletişim Yay. İstanbul,2004, s. 374

²⁷¹ **Montreux Boğazlar Konferansı Tutanaklar Belgeler, a.g.e.**, s. 284.

²⁷² Lee, **a.g.e.**, s. 117.

sürüyordu²⁷³. The Sydney Morning Herald gazetesi de “Anzak Mezarlıkları” başlıklı haberinde ziyaretlerin yasaklanabileceğine dikkat çekiyordu. Haberde Gelibolu Yarımadası’nda bulunan İngiliz ve Anzak mezarlıklarının ziyareti konusunda zorluklar yaşanabileceğini ve Türk askeri makamlarının da doğal olarak yeni tahkimatlarının gizliliğini sağlamak isteyebilecekleri konusu üzerinde duruluyordu²⁷⁴. The Queensland Times gazetesinin “Anzak Mezarlıkları” başlıklı haberinde boğazların silahlandırılması sebebiyle savaş mezarlıklarını ziyarette sorunlar yaşanabileceğini, bu nedenle Bruce’un konuyla yakından ilgilendiği bilgisine yer veriliyordu²⁷⁵.

Temmuz ayından itibaren basında yer alan haberlerde Bruce’un Montreux Konferansındaki başkanlık görevine ve İngiltere’de yapması gereken işlere odaklandığı görülüyor. The Newcastle Sun gazetesi “Bay Bruce’un Daha Yapacak Çok İşi Var mı?” başlıklı haberinde Bruce’un Montreux Konferansında bulunması sonucunda Avustralya Yüksek Komiserlik görevinin uluslararası konferanslarda Avustralya temsiliyle birleştirilmesinin mümkün olup olmadığı sorusunu akıllara getirdiğini, normalde Bruce’un Montreux Konferansı için temsilciler atayabileceğini; ancak konferans başkanlığı görevinde bulunması nedeniyle kendisinin sürekli olarak oturumlara katılması gerektiğinden bahsediyordu. Haberin devamında Bruce’tan başka hiçbir Avustralya Yüksek Komiseri’nin ya da temsilcisinin Londra’dan bu kadar süre uzakta kalmasını gerektirecek bir durum yaşanmadığını belirtiyordu. Yalnızca Bruce’un çözebileceği meseleler olduğunu belirten gazete, Bruce’un Montreux Konferansına katılımıyla Avustralya’nın prestijinin büyük ölçüde arttığını ve lobilerde Bruce’un Avrupa Başkanı olarak anılmaya başladığını da yazdı²⁷⁶. The Herald gazetesi Bruce’un Montreux Konferansındaki başkanlığını ve Avustralya Yüksek Komiseri olarak İngiltere’de yapması gereken görevleri anlatan haberinde “Bay Bruce Meşgul Tutuluyor Bir Ayağı Londra’da Diğeri Avrupa’da”²⁷⁷ başlığını kullanırken, The Advertiser gazetesi de “Bay Bruce’un Avrupa Ziyaretleri İki Görevi Birleştirmenin Zorlukları”²⁷⁸ başlığını kullandı.

²⁷³ **The Sunday Mail**, 21 Haziran 1936

²⁷⁴ **The Sydney Morning Herald**, 22 Haziran 1936

²⁷⁵ **The Queensland Times**, 22 Haziran 1936

²⁷⁶ **The Newcastle Sun**, 15 Temmuz 1936

²⁷⁷ **The Herald**, 15 Temmuz 1936

²⁷⁸ **The Advertiser**, 16 Temmuz 1936

Temmuz ayının sonunda Avustralya basınında tekrar mezarlıklar konusu gündeme geldi. The Sydney Morning Herald'ın 20 Temmuz 1936 tarihli “Çanakkale Boğazı” başlıklı, “Sözleşme Onaylandı” ve “Savaş Mezarlarını Ziyaret Etme Hakkı Verildi” alt başlıklarının yer aldığı haberde Montreux Konferansının bir gün önce Türkiye'nin boğazlar bölgesini yeniden silahlandırma hakkına ve Karadeniz'e sınırı olmayan güçlere ait savaş gemilerinin boğazların kullanımının sınırlandırılmasına izin verecek antlaşma metninin onayladığını, aynı zamanda Türkiye'nin Lozan Antlaşması'nın mezarlıklarla ilgili hükümlerini özellikle mezarlıkların bakımı ve ziyaret etme haklarını sağlayan hükümlerini sürdürme kararında olduklarını bildirdi. Konferanstaki İngiltere temsilcisi Lord Stanley, Londra'daki Avustralya Yüksek Komiseri Bruce'un nezaketi ve yeteneğine saygı duyduğunu dile getirdi. Türkiye temsilcisi Dr. Tevfik Rüştü Aras'ın da Bruce'a başkanlığı ve delegasyonlara da iş birlikleri için teşekkür ettiğine yer verilmişti. Dr. T. R. Aras'ın yaptığı özel bir toplantıda Türkiye Hükümetinin Lozan Antlaşması hükümlerini, özellikle de savaş mezarlıklarının bakımı ve kontrolü ile mezarlıkları ziyaret etme haklarının korunacağı konusundaki kararlılığı haberin devamında yer almıştı²⁷⁹. The Argus gazetesi “Gelibolu Mezarlıkları” başlıklı haberinde Türkiye'nin Gelibolu mezarlarına müdahale etmeyeceğini, bakımları için gerekli yardımları sağlamayı ve ziyaretçilerin mezarlıkları ziyaret etmelerine izin vermeyi kabul ettiğini yazdı²⁸⁰. The Northern Times gazetesi de “Gelibolu Mezarlıkları” üst başlıklı haberinde “Türkler Mezarlıkları Muhafaza Edecekler”, “Bay Bruce Konferanstan Memnun” alt başlıklarını kullanarak haberinde Bruce'un mezarlık konusundaki sözlerine yer verdi. Bruce'un, Türklerin mezarlıklar konusunda en ufak bir engelleme önerisinde bulunmadığını, aksine mezarlıkların bakımları için her türlü yardımı sağlayacaklarını ve ziyaretlerin yapılmasına izin vereceklerini söylediğini yazdı. Ayrıca haberde Konferans boyunca tüm konuşmaların oturarak yapılmasına rağmen savaşta hayatını kaybedenler ve mezarlıklar konusunun konuşulduğu zamanda konferanstaki herkesin ayakta durduğu bilgisine de yer veriliyordu²⁸¹.

Atatürk, Bruce'a Montreux Konferansındaki katkıları nedeniyle teşekkür etti ve kendisine bir altın sigaralık gönderdi. Bruce, Atatürk'ün gönderdiği altın sigaralık için 22 Eylül 1936 tarihinde kendisine teşekkür mektubu yazdı. Mektubun tercümesi

²⁷⁹ **The Sydney Morning Herald**, 20 Temmuz 1936

²⁸⁰ **The Argus**, 24 Temmuz 1936

²⁸¹ **The Northern Times**, 25 Temmuz 1936

şu şekildedir; “Ekselanslarınızın saygın Dışişleri Bakanı Dr. Rüştü Aras’ın elinden aldığım hediyeler için en içten teşekkürlerimi iletiyorum. Ekselanslarınıza bu armağanların mahiyetinin beni çok derinden etkilediğini ve yeni Türkiye Cumhuriyeti’nin seçkin kurucusunun böylesine mükemmel ve sanatsal olarak uygulanmış bir portresine sahip olduğum için kendimi çok şanslı saydığımı bildirmek isterim. Ekselanslarınızın çok değerli ve güzel sigara tabakasını çok değer vereceğimi en içten dileklerle ifade ederim”²⁸².

II.VI. Mareşal William Birdwood’un, Atatürk’ün Cenaze Töreninde İngiliz Kralını Temsil Etmesi

Mareşal Birdwood Atatürk’ün cenaze töreninde İngiltere Kralı’nı temsil etmek üzere görevlendirildi²⁸³. Birdwood’a 14 Kasım 1938 tarihinde İngiltere Savaş Bakanlığından gönderilen yazıda Atatürk’ün, 21 Kasım’da Ankara’da yapılacak olan cenaze töreninde İngiltere Kralı’nı temsil etme görevi verildiği bildirilmişti. Yazıda 15 Kasım günü İstanbul’a gitmek için yola çıkması gerektiği ve yaveri Yarbay Whiteford’un da kendisine eşlik edeceği açıklanıyordu. Birdwood’a verilen plana göre 18 Kasım sabahı 7.25’te Doğu Ekspresi ile İstanbul’a varılacaktı. Kendisini İngiliz Askeri Ataşesi, Türk Hükümeti ve Türk Silahlı Kuvvetleri temsilcileri karşılayacaktı. 18-19 Kasım günlerini İstanbul’da geçirdikten sonra, 20 Kasım’da İstanbul’dan hareket edilerek Ankara’ya ulaşılacak ve 21 Kasım’da, sabah saat 11’de başlayacak olan cenaze törenine iştirak edilecekti²⁸⁴.

Birdwood, Ankara’da yapılacak cenaze törenine katılmak üzere İngiltere’den ayrıldı. Avrupa’daki tren yolculuğu sırasında bacağındaki rahatsızlığın nüksetmesi, bacağına hareket ettirmesini oldukça zorlaştırmaktaydı. Birdwood’un İstanbul’dan Ankara’ya olan yolculuğu sırasında kendisine Akdeniz Donanması Başkomutanı Amiral Dudley Pound eşlik etti. Ankara’da kendisini Türkiye Dışişleri Bakanı karşıladı. İngiltere Kralı’nın Çanakkale’deki hizmetleri nedeniyle Türkiye’de çok iyi tanınan bir kişiyi seçmesinden dolayı duyduğu memnuniyeti dile getirdi. Birdwood’un yaşadığı rahatsızlık için de üzüntülerini dile getirdi. Tören günü Birdwood’un bacağındaki şikâyet devam etmekteydi. Bu durum onun Atatürk’ün

²⁸² NAA: M104, 4

²⁸³ *The Herald*, 11 Kasım 1938; *The Daily News*, 11 Kasım 1938; *The Newcastle Sun*, 11 Kasım 1938

²⁸⁴ Şimşir, *Çanakkale Savaşı Bağlamında...*, s. 113.

cenaze kortejinde yürümesini engeldi. Birdwood, Etnografya Müzesi'nin karşısında bulunan Halk Evi'nin terasından töreni izledi ve tabut taşınırken batonunu²⁸⁵ kaldırarak eski düşmanını selamladı²⁸⁶. Törenin ardından Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Birdwood'u kabul etmekten memnun olacağını açıkladı. Birdwood, İngiltere Büyükelçi Percy Loraine ile birlikte İnönü'yle buluştu. Birdwood anılarında İnönü'nün kendilerine çok nazik davrandığını yazmaktadır. Birdwood, İnönü'ye Kralı'nın selamını sundu ve bir süre Çanakkale Savaşları üzerine konuştular. İnönü'nün Birdwood'a, Atatürk'ün kendisinden dost olabilecek yiğit bir hasım olarak bahsettiğini anlatması, Birdwood'u oldukça duygulandırdı. İnönü, Birdwood'a kendi milletlerinin hep dost kalacaklarına inandığını söyledi ve kendisine İstanbul'u tekrar ziyaret etmesi için davette bulundu²⁸⁷.

Atatürk'ün ölümü üzerine Avustralya Başbakanı Joseph Lyons, Türk Hükümetine doğrudan taziye mesajı gönderdi; *"Majesteleri'nin Avustralya'daki Hükümeti adına, Cumhuriyetin ilk Cumhurbaşkanı Kemal Atatürk'ün ölüm haberiyle duyduğumuz üzüntüyü ifade etme çabası içindeyim. Avustralya halkı, şanlı devlet adamı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusunun ölümünden dolayı duyduğu üzüntüyü Türkiye halkıyla paylaşmaktadır"*²⁸⁸. Türkiye Avustralya Başbakanı'nın mesajından memnun oldu. TBMM Başkanı Mustafa Abdülhalik Renda, Avustralya Başbakanı'na yolladığı cevapta; *"Enerjik liderimiz Kemal Atatürk'ün kaybı vesilesiyle Avustralya adına bana gönderdiğiniz mesajdan derinden etkilendim, şükranlarımı sunuyorum"*²⁸⁹. Avustralya Hükümeti yanında Çanakkale'de savaşmış Anzakların, Sydney'de kurduğu Anzaklar Gelibolu Lejyonu (The Gallipoli Legion of Anzacs) Derneği de Atatürk'ün ölümü üzerine Türkiye'deki İngiliz Büyükelçiliği aracılığıyla Türkiye'ye başsağlığı mesajı gönderdi²⁹⁰.

Atatürk'ün cenaze töreninin olduğu gün Avustralya'da devlet binalarındaki bayraklar yarıya indirildi. Karar Avustralya Başbakanı Lyons ve Yeni Güney Galler

²⁸⁵ Tören batonu Mareşal veya benzer yüksek rütbeli subayların üniformalarının bir parçası olarak taşınan genellikle ahşap ya da metal olmak üzere kısa, kalın çubuk benzeri bir nesnedir.

²⁸⁶ **The Age**, 23 Kasım 1938; **Bkz.**, Ek. 15

²⁸⁷ Birdwood, **a.g.e.**, s.s. 430-432.

²⁸⁸ **The Labour Daily**, 12 Kasım 1938

²⁸⁹ **The West Australian**, 16 Kasım 1938

²⁹⁰ Şimşir, **a.g.e.**, s. 117.

eyaleti Başbakanı Stevens tarafından verildi²⁹¹. Bu şekilde Avustralya Hükümeti Atatürk'e, Avustralya halkının saygısını göstermiş oldu.

II.VII. 1939 Erzincan Depreminde Avustralya'nın Türkiye'ye Yardımı

Türkiye'de en çok deprem yaşanan Kuzey Anadolu Fay hattı üzerinde bulunan Erzincan'da 27 Aralık 1939 tarihinde 7,9 şiddetinde deprem oldu. 1939 Erzincan Depremi, şiddeti ve yıkıcı sonuçlarıyla Anadolu'da XIX. yüzyıldan günümüze kadar olan dönemde meydana gelen depremler arasında en büyük deprem olarak nitelendirilebilir. Ayrıca kayıt altına alınan diğer depremlerin sonuçlarıyla karşılaştırıldığında Türkiye'deki en çok hasara neden olan depremdir. Depremde resmi rakamlara göre 32.968 insan hayatını kaybetti ve 116.720 bina hasar gördü²⁹². Deprem Türkiye sınırları dışında da hissedildi. 28 Aralık'ta Londra'dan gelen haberlere göre Anadolu'da şiddetli bir depremin meydana geldiği sırada İstanbul, Neuchatel (İsviçre), Faenza (İtalya) ve Coimbra (Portekiz) şehirlerindeki sismografların iğnelerinin kırıldığı hakkında bilgiler yer aldı²⁹³.

Deprem sonucunda oluşan sorunları ve zorlukların etkisini artıran faktörlerin başında; mevsimin kış olması gelmekteydi. Soğuk hava koşulları, depremedeler için ayrı bir felaket oldu. Bölge yollarının kar ile kaplı olması ve yollarda depremin etkisiyle kaymaların meydana gelmesi depremden etkilenen bölgelere yardım ulaştırılmasını zorlaştırmıştı. Ayrıca deprem nedeniyle tren hatlarının da bozulması, Erzurum ve Sivas'tan kalkan yardım trenlerinin Erzincan'a ulaşmasını geciktirmişti²⁹⁴.

Türkiye'de yaşanan depremin Avustralya basınına da yansıdığı görülmüştür. Birçok gazetenin depremle ilgili haberleri ilk sayfalarında verdiği görüldü. The Canberra Times gazetesi deprem nedeniyle 25 bin kişinin hayatını kaybettiğini ve sayının daha da artabileceğini yazdı. Haberin devamında bölgeye tıbbi malzemeler

²⁹¹ **The Daily Telegraph**, 19 Kasım 1938

²⁹² <http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/2/deprem-bilgileri/buyuk-depremler/> (erişim tarihi: 16.03.2019)

²⁹³ **The Sydney Morning Herald**, 29 Aralık 1939

²⁹⁴ **BCA (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi)**, **Fon Kodu:030.10. Yer No:119.844.11. Tarih:01.01.1940**. Yolların kar nedeniyle kapanması, yardımların Erzincan'a ulaştırılmasında güçlükler yaşanmasına neden oldu. Erzincan'dan gelen ilk rapora göre yeni yapılan binalar dâhil şehrin tamamen yıkıldığı ve korkunç bir harabe halini aldığı yönündedir. Raporda Kızılay'ın yardımlar gönderdiği yer almakla beraber, bölgede gerekli önlemlerin alındığı ve havanın soğuk olması nedeniyle sağlık heyetine verilen vagonun yeterli olmadığını Erzincan'a ısıtılacak vagonların gönderilmesi de talep edilmiştir.

ve kıyafetlerin gönderildiği, Cumhurbaşkanı İnönü'nün deprem bölgesine gittiği ve kurtarma çalışmalarının devam ettiği bilgisi yer alıyordu²⁹⁵. The Herald gazetesinde yer alan haberde de Erzincan'da meydana gelen depremin Türkiye dışında da hissedildiğini ve son zamanlarda kaydedilen en şiddetli deprem olduğunu yazmıştı²⁹⁶. “*Tüm Bölge Sallandı*” başlığını kullanan The Examiner gazetesi sabah saat 2 ile 5 arasında yedi tane depremin meydana geldiğini; Samsun, Yozgat, Ordu, Tokat ve Amasya'da da büyük zararların oluştuğu bilgisine yer veriyordu. Haberde Tokat'tan İstanbul'a bilinmeyen bir postane çalışanı tarafından gönderilen telgraf da yer almaktaydı. İstanbul'a gönderilen telgrafta, “*tüm bölge sallanıyor, 10 binden fazla ölü var, postane çöküyor*”²⁹⁷ deniliyordu. The Sydney Morning Herald'ın Erzincan depremiyle ilgili haberinde, Türk Hükümetinin Anadolu'ya tıbbi yardım sağladığı, milletvekillerinin depremzedelere yardım etmek için 40.000 Türk Lirası bağışlama teklifinde buldukları bildiriliyordu²⁹⁸. Victoria Dünya İnanç ve Düzen Hareketi (World Faith and Order Movement in Victoria) Derneğinin The Argus gazetesine gönderdiği yazıda, Türkiye'de binlerce kişinin ölümüne ve yaralanmasına neden olan felaketin Avustralya halkını etkilediği, Türk Hükümetinin yardım için birçok ülkeyle irtibatta olduğu ve Avustralya halkının da Türkiye'nin yardım isteğine yanıt vermesi gerektiği belirtildi. The Argus, ayrıca yıllar önce Japonya'da yaşanan Yokohama felaketinden sonra Avustralya'nın Japonya'ya cömert yardımlarda bulunduğunu, benzer şekilde Türkiye'ye de yardımda bulunulacağını da yazdı²⁹⁹.

1940 Ocak ayı başında Avustralya Hükümeti Türkiye'ye 10 bin Avustralya pound³⁰⁰ yardımda bulunmaya karar verdi. 9 Ocak'ta Avustralya Dış İlişkiler Bakanlığında Türkiye'deki İngiliz Büyükelçiliğine gönderilen telgrafta, Avustralya Hükümeti'nin Türkiye'ye 10 bin Avustralya poundu yardımı nakit olarak ya da yardım malzemesi şeklinde depremzedelere gönderme kararı aldığını ilettili. Bu konunun Türkiye Hükümetine bildirilmesini Ankara'daki İngiliz Elçisi'nden istediler. Türk Hükümeti, 16 Ocak'ta Avustralya'nın bu cömert düşüncesi için en içten teşekkürlerini Avustralya'ya ilettili. Ayrıca Avustralya Başbakanlığı, Avustralya

²⁹⁵ **The Canberra Times**, 30 Aralık 1939

²⁹⁶ **The Herald**, 28 Aralık 1939

²⁹⁷ **The Examiner**, 29 Aralık 1939

²⁹⁸ **The Sydney Morning Herald**, 29 Aralık 1939

²⁹⁹ **The Argus**, 30 Aralık 1939

³⁰⁰ Avustralya poundu ya da Avustralya sterlini Avustralya'nın 1910 – 1966 yılları arası kullandığı para birimidir. 1966 yılından sonra para birimi Avustralya doları ile değiştirildi. **Bkz.**, <https://banknotes.rba.gov.au/australias-banknotes/history/> (erişim tarihi: 16.03.2019)

Kızıllaç Derneğinin 17 Ocak'tan beri Türk Kızılayı ile iletişim halinde olduğunu ve Türk Kızılayı'nın depremzedeler için çadır ve kıyafet için koyu renk materyal talebinde bulunduğunu bildirdi. Avustralya Başbakanlığı, Türkiye Kızılayı ve Avustralya Kızıllaç arasında geçen yazışmanın, Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu malzemelere ilişkin bir karara varılması konusunda rehber olacağına inandığı bilgisini Avustralya Dışişleri Bakanlığına ilettili. 31 Ocak'ta Avustralya Hazine Bakanlığından Percy Spender, Avustralya Başbakanı'na gönderdiği yazıda Bakanlar Kurulunun, Türkiye'ye un yardımı yapmayı düşündüğünü, Buğday Kurulu Başkanı Bay Thomson'ın Şubat ayı sonunda Türkiye'ye gönderilmek üzere yaklaşık 600 ton un için gerekli işlemleri hazırladığını ve yapılan düzenlemeler ışığında Türk Hükümetine her zamanki kanallardan ulaşarak konu hakkında görüşünün sorulmasını istedi. 8 Şubat'ta Avustralya Hazine Bakanlığı, Avustralya Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği yazıda Percy Spender'in Başbakan'a, Türkiye'ye deprem yardımı ile ilgili olarak 31 Ocak tarihinde yazdığı yazıya atıfta bulunarak, Spender'in Ticaret Bakanı Senatör McLeay ile görüşmesi sonucunda Türkiye'ye 600 ton un sevk etmeyi düşündüğünü; ancak Türkiye'nin ihracata yönelik buğday fazlalığı olması halinde un gönderimini tavsiye etmediğini de belirtmişti. Bunun yanında Türkiye'ye yapılacak yardım konusunda sonuca ulaşmak için adımlar atılması gerektiği de yazıda yer almıştı. Avustralya Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen yazının devamında Spender, Türk Hükümetinin yardım tutarını nakit olarak almayı tercih etmediği müddetçe, Avustralya Hükümetinin 600 ton un göndermeye hazır olduğunu, Türk Hükümetine 600 ton unun nakliyesi ile ilgili gerekli tüm düzenlemeler için Buğday Kurulunun nihai talimatlar beklediğini ve bu konuda Türk Hükümetinden derhal cevap alınması istendi. Avustralya bu konuyu bildirmek üzere Türkiye'deki İngiliz Elçiliğine telgraf çekti. 17 Şubat'ta Türkiye'deki İngiliz Elçiliğinden Avustralya'ya gelen cevapta un dâhil gıda maddeleri ihracatçısı olan Türkiye'nin gıda konusunda sıkıntısı olmadığı, ancak Türk Kızılayının ambulans, 5.000 koyu renkli yün battaniye, kıyafet ve ilaç isteğinde bulunduğu belirtildi. Avustralya Ticaret Bakanlığının 20 Şubat tarihli yazısında Avustralya'nın battaniye ve ilaç yardımı yapabileceği bildirildi. Avustralya Hükümeti 10.000 Avustralya poundu tutarındaki yardımın bir kısmıyla belirtilen eşyaların satın alınmasına, kalan paranın da Türkiye'ye nakit olarak gönderilmesine karar verdi. Avustralya Hazine Bakanlığı, 22 Şubat tarihinde Avustralya Ticaret Bakanlığına gönderdiği yazıda Türkiye'ye gönderilecek malzemelerin bedelinin yaklaşık olarak 3.000 Avustralya poundu tutacağını, buna göre Türkiye'ye yapılacak

nakit para yardımının 7.000 Avustralya poundu olacağını bildirdi. Ticaret Bakanlığı'nın 29 Şubat 1940 tarihli yazısında Avustralya'daki üç firmadan 5.070 adet yün battaniyenin alındığı ve bunların 4,170 adetinin ilaçlarla beraber Mısır'da görev yapan Avustralya Komisyonluğuna sevk edildiği bilgisine yer verildi. 900 battaniyenin de Batı Avustralya'dan sevk edileceği açıklandı³⁰¹.

Avustralya Hükümeti yanında Avustralya halkı da Türkiye'ye yardımda bulundu. Yeni Güney Galler Bankası müdürü 13 Ocak tarihinde Avustralya Dışişleri Bakanlığına bir yazı gönderdi. Yazıda Avustralya vatandaşı Bay Day'in, Türkiye'de yaşanan deprem sonucunda depremzedelere katkıda bulunmaya karar verdiği, ancak Avustralya'da Türk Elçiliği olmaması sebebiyle göndereceği tutarın Türkiye'ye ulaştırılması konusunda yardım beklediği yazılıyordu. 17 Ocak'ta Avustralya Dış İlişkiler Bakanlığında Yeni Güney Galler Bankasına cevap gönderildi. Cevapta Avustralya'da Türkiye konsolosluk temsilcisi bulunmadığı, bu nedenle yardımın Türk makamlarına diplomatik kanal üzerinden ödenmesi gerektiği bildirilmişti. Ülke Kadınları Derneği (Country Women's Association) de Türkiye'ye yardım gönderilmesi konusunda Avustralya Dışişleri Bakanlığına bir yazı göndermişti. 22 Şubat'ta Avustralya Dışişleri Bakanlığında Ülke Kadınları Derneği'ne gönderilen yazıda Victoria Eyalet Başkanı'nın yardım fonu açtığını, benzer bir yardım fonunun Sydney'de de açıldığını, bu fona yapılacak bağışların³⁰² Türkiye'deki depremzedelere ulaştırılacağı açıklanıyordu. Avustralya Dışişleri Bakanlığı, bu nedenle bağış yardımlarının Yeni Güney Galler eyaletindeki fona yapılmasını önerdiklerini ve bağış paralarının ödenebileceği resmi bir fonun olmadığını da gönderdiği yazıda belirtmişti³⁰³.

Türkiye'de yaşanan deprem sonrası eski Avustralya Başbakanı Stanley Bruce ve Dr. T. R. Aras arasında yazışma gerçekleşti. Bruce 23 Şubat 1940 tarihinde T. R. Aras'a mesaj yolladı. T. R. Aras da 28 Şubat'ta verdiği yanıtta, mesajı için Bruce'a ve Avustralya Hükümetine ve halkının yardımlarına teşekkür etti³⁰⁴.

³⁰¹ NAA: A981, TUR 17

³⁰² Bu süreçte Avustralya, Türkiye dışında Polonya ve Finlandiya'ya da yardımda bulunmaktaydı. Bkz., NAA: A981, TUR 17

³⁰³ A.g.a.

³⁰⁴ A.g.a.

II.VIII. Avustralya’da Türkiye Büyükelçiliğinin Açılması

Türkiye ile Avustralya arasında elçilik seviyesinde diplomatik ilişki kurma girişimi 1939 yılında başladı. Cumhurbaşkanı İnönü’nün İngiltere’ye gönderdiği yazıda Türkiye ile Avustralya arasında dostane bir ilişkinin bulunmasından duyduğu memnuniyeti ve iki ülke arasındaki ticari ilişkilerin arttırılması yönündeki isteğini dile getirdi. 1939 yılında Türkiye Dışişleri Bakanlığı, İngiltere’den Türkiye’nin Londra Büyükelçisi Nebil Süreyya Akçer’in, Avustralya ve manda yönetimi altında bulunan Yeni Gine ve Nauru’da Türkiye Elçisi görevine getirilerek bu ülkelerde yaşayan Türk vatandaşlarının haklarının korunması ve ticari faaliyetlerin geliştirilmesine yardımcı olması yönündeki isteğini iletti³⁰⁵.

Türkiye’nin Avustralya’da elçilik kurma isteği 1943 yılında Kahire Maslahatgüzarı Siret Halulu tarafından tekrar gündeme getirildi. Halulu, 26 Haziran 1943 tarihinde Avustralya Yüksek Komiseri eski Avustralya Başkanı Stanley Bruce’a yazdığı mektupta, Türkiye ve Avustralya arasında kurulan dostane bağların geliştirilmesi ve direkt ilişkilerin kurulabilmesi amacıyla Canberra’da orta elçilik³⁰⁶ açılmasını önerdi ve Avustralya Hükümetinin bu öneriye nasıl yaklaştığını öğrenmek istediğini de yazısında belirtti. Bruce, Halulu’nun mektubunu aldıktan sonra Halulu ile iletişime geçti. Bruce, Halulu’ya Avustralya’nın izlediği diplomatik temsilcilik politikasını anlattı. Bruce, verdikleri diplomatik muhtıradaki³⁰⁷ (aide memoire) Avustralya’nın diplomatik temsilcilik konusundaki politikasını yazdığını hatırlattı. Bruce, Halulu’ya Avustralya Hükümetinin savaş döneminde diplomatik ilişkilerini büyütmeceği konusunda emin olduğunu belirtirken, savaş sonrasındaki politikalarında değişimler olabileceğini ve o dönemde Avustralya’nın politikasının nasıl olacağını söyleyebilecek bir pozisyonda olmadığını da ekledi. Bruce, yazısını Avustralya’nın Türkiye’ye verdiği değer için çok büyük olduğunu altını çizerek noktaladı.

³⁰⁵ NAA: A2937, 23

³⁰⁶ Büyükelçilikten önceki elçilik aşaması.

³⁰⁷ Avustralya Hükümeti Birleşik Krallık elçileri ve bakanları tarafından temsil edilmeyi tercih ettikleri yazmaktadır. Bu konudaki ilk değişiklik 1937 yılında Avustralya hükümetinin ABD’deki İngiliz Büyükelçiliği’ne bir müsteşar atmasıyla yapıldı. 1940 yılında Avustralya’nın ABD ile belirli ilişkileri olması nedeniyle Washington’da bir orta elçilik kurdu. ABD’nin yanında Avustralya Japonya, Hollanda, Çin ve Sovyetler Birliğinde de orta elçilikler açtı. Bu ülkelerde açılan temsilcilikler Avustralya’nın Pasifik politikasıyla ilgili olan devletlerdi. Avustralya’nın bu politikayı hala koruduğunu ve en erken savaş bitimine kadar bu politikayı koruyacağını bildirmektedir. **Bkz., A.g.a.**

Bruce'un 6 Temmuz 1943 tarihinde Avustralya Hükümetine gönderdiği yazıda, Halulu'nun 6 Temmuz sabahında kendisiyle görüştüğünü ve Halulu'nun Türkiye ile iletişime geçerek kendisiyle arasındaki geçen konuşmayı iletmiş olduğunu yazdı. Bruce, Halulu'ya yaşanan savaş nedeniyle daha ileri temasların gerçekleştirilemediğini belirttiğini ve savaş sonrasında orta elçilik konusunu tekrar gündeme getirirse, hükümetinin konuyu göz önünde bulunduracağını garantisini verdiğini belirtti³⁰⁸. 11 Nisan 1944 tarihinde Halulu, Bruce'a tekrardan bir mektup gönderdi. Mektupta Avustralya Kahire temsilcisi James Payne'nin Türkiye'yi ziyaret ettiğini ve Türkiye'nin Avustralya'da bir fahri konsolosluk kurmak istediğini, görev için de Sir Thomas Gordon'u tavsiye ettiğini belirttiğini ifade etti. Türkiye'nin buna sıcak baktığının altını çizdi. Bu yazışmalar sırasında Avustralya İngiliz Hükümetinin de görüşünü sordu.

2 Haziran tarihinde İngiltere Hükümetinin Avustralya'ya gönderdiği telgrafta, Türkiye ile yaşanan mevcut siyaset durumu ve Türkiye'nin daha önce Avustralya'da konsolosluk mevkiine ihtiyaç hissetmediği gerçeği göz önüne alındığında, kesin bir cevap verme konusunda çekingen olduklarını belirtti. Ayrıca İngiltere Hükümeti, Avustralya'da kurulması düşünülen Türk Elçiliği için yazışmaların resmi kanallardan yapılması gerektiğini düşündüğünü ve Sir Thomas Gordon'un elçilik konusunda İngiltere ile iletişime geçmediğini yazdı. Sir Thomas Gordon'un İngiltere ile iletişime geçmesi halinde bunu değerlendireceğini yazısına ekledi. İngiltere'nin yazısından sonra Bruce, Avustralya Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği telgrafta Mısır'daki Avustralya Hükümeti komisyonu ile Türk makamları arasında başlayan yazışmaların, başlarda resmi olmamasına rağmen sonrasında Türk maslahatgüzarının resmi bir iletişim yolunu izlediğini belirtti. Bruce, Türkiye'nin Avustralya'da elçilik kurma isteği sebebiyle önlerinde iki alternatif bulunduğunu söyledi. İlk alternatif, Türkiye'nin elçilik konusunu tekrar gündeme getirmeyeceğini umarak konunun kapatılmasıdır. İkinci seçenek ise Avustralya Hükümetinin bir fahri konsolos atanmasını memnuniyetle karşılayacağını, Sir Thomas Gordon'un da konuyu değerlendirmek istediğini belirten resmi bir yazıyla Türkiye'ye cevap verilmesidir. Bruce, Avustralya'nın Türkiye ile olan geçmiş ilişkileri düşünüldüğü takdirde,

³⁰⁸ A.g.a.

Avustralya'nın geleceğinin yararına ikinci alternatifin daha iyi bir seçenek olduğunu belirtti³⁰⁹.

II. Dünya Savaşı öncesi ve döneminde Türkiye, Avustralya'da elçilik açma konusunda bazı ilerlemeler kaydetmesine rağmen Avustralya'nın İngiltere'den bağımsız bir dış politikaya sahip olmaması ve savaş dönemi olması iki ülke arasındaki diplomatik bağların kurulmasını geciktirdi. II. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte Avustralya dış politikada İngiltere'den bağımsız hareket etmeye başladı.

1950'li yıllarda Avustralya ve Türkiye arasında temsilcilik kurma konusu bir kez daha gündeme geldi. 20 Eylül 1951 tarihli Avustralya Dışişleri Bakanlığı yazısında, Avustralya'nın II. Dünya Savaşı sonrası kurulan yeni politik düzende Türkiye'nin Orta Doğu'da güçlü bir devlet olduğunu, Batı devletleri ile komünizm tehlikesine karşı iş birliği içinde olduğunu ve Batı devletlerinin, Balkan ve Orta Doğu savunmasını kuvvetlendirdiğini belirtti. II. Dünya Savaşı sürecinde Türkiye ve Avustralya arasında diplomatik ilişki kurulması yolunda adımlar atıldığını, ancak Avustralya Devleti'nin diplomatik kadro yetersizliğinden dolayı bunu gerçekleştiremediğinin altını çizdi. Avustralya Dışişleri Bakanlığı iki ülke arasında diplomatik temsilciliklerin açılmasından, iki ülkenin de fayda sağlayacağını altını çizdi. Kurulacak diplomatik temsilciliklerle iki ülke arasında Çanakkale Savaşı nedeniyle oluşan yanlış anlaşılmanın giderileceğini belirtti. Ayrıca, Türkiye'nin jeostratejik konumu nedeniyle Komünist Rusya ve uydu Balkan ülkelerine yakınlığının Avustralya için büyük önem arz ettiğini, Ankara'da bir elçiliğin bulunması sayesinde, Orta Doğu yanında Rusya ve Balkan ülkeleri ile ilgili konularda Avustralya'nın da yer alacağını vurguladı. Bu nedenle Avustralya'nın Türkiye'de elçiliğinin olmasının Orta Doğu'da elçilik kurmaktan daha faydalı olacağını söyledi. Avustralya Dışişleri Bakanlığı, Kanada'nın da Türkiye'de elçiliğinin bulunduğunu, ancak Mısır ve İsrail'de elçiliğinin olmadığını da yazısına ekledi³¹⁰.

11 Temmuz 1952 tarihinde Japonya'daki Avustralya Elçiliğinden Avustralya Başbakanı'na gönderilen yazıda Türk Elçisi A. Mennan Tebelen ile aralarında geçen

³⁰⁹ NAA: A2937, 23

³¹⁰ NAA: A1838, 209/10/1 PART 1

diyaloga değinildi. Japonya'daki Avustralyalı Elçi, Tebelen'e Avustralya'nın denizaşırı diplomatik temsilcilikleriyle ilgili bilgi verdi ve aynı zamanda bu temsilciliklerde yaşanan mali sıkıntılar ile personel eksiklerini dile getirdi. Avustralya Elçisi, bu nedenle Türkiye'de bir elçilik açılmadığını belirtti. Tebelen, Avustralyalı Elçi'ye, Avustralya'nın Orta Doğu'daki temsilini güçlendirmek istediği zaman Türkiye'de bir temsilciliğinin olmasının önemini vurguladı. Bunun yanında Türkiye'nin İran gibi komşularında da temsilcilikler açılmasının Avustralya'ya fayda sağlayacağını altını çizdi. Kanada'nın da bir süredir Türkiye'de elçiliğinin olduğunu ekledi. Avustralyalı Elçi, Avustralya Başbakanı'na gönderdiği yazıda gerçekleşen diyalogun gayri resmi olduğunu ve Tebelen'in kendisinden temsilcilik açma konusunu gündeme getirmesi gibi bir istekte bulunmadığını da belirtti. Ayrıca Avustralyalı Elçi, Türkiye'nin Avustralya'da elçilik açma konusunda girişimde bulunmayabileceğinin üzerinde durarak ilk adımın Avustralya'dan gelmesi gerektiğine parmak bastı³¹¹.

20 Ekim 1953 tarihinde Avustralya Dışişleri Bakanlığında, C. T. Moodie tarafından Avustralya Dışişleri Sekreterliği'ne gönderilen yazıda, Türkiye'nin Avustralya'dan Douglas J. R. Doyle'un Sydney'deki Türk Fahri Konsolosu olarak tanınmasını istediğini ve Doyle'un Türk firmaları ile bağları olan bir ihracatçı olduğu da belirtilmektedir³¹². Avustralya bu teklifi kabul etti ve Türkiye Dışişleri Bakanlığının 25/5/1954 tarih ve 83119/161 sayılı yazısı üzerine, Sydney'de fahri konsolosluk açılmasına ve göreve Douglas J. R. Doyle'un getirilmesine 5 Haziran 1954 tarihinde karar verildi³¹³. Türkiye Dışişleri Bakanlığı 15 Ekim 1955 tarihinde de Sydney fahri konsolosluğunun başkonsolosluğa yükseltilmesine karar verdi³¹⁴. Douglas Doyle, 7 Nisan 1966'da vefatına kadar Türkiye Başkonsolosu olarak görevini sürdürdü. Sydney'de bulunan "*Travel Credit and Finance Co.*" şirketinin hissedarı Türk vatandaşı Alaaddin Çetintaş'ın Sydney Konsolosluğuna atanması Avustralya Hükümeti tarafından da 12 Ekim 1966 tarihinde uygun bulunması üzerine 8 Aralık 1966 tarihinde Türkiye'nin Sydney Başkonsolosu olarak tayin edildi³¹⁵.

³¹¹ NAA: A1838, 209/10/1 PART 1

³¹² A.g.a.

³¹³ BCA, Fon Kodu:30.18.1.2 Yer No:136.56.7. Tarih: 05.06.1954

³¹⁴ BCA, Fon Kodu:30.18.1.2 Yer No:141.90.9. Tarih: 15.10.1955

³¹⁵ BCA, Fon Kodu:30.18.1.2 Yer No:201.83.8. Tarih: 08.12.1966; NAA: A1838, 209/10/1 PART 1

Türkiye ve Avustralya arasında büyükelçilik seviyesinde diplomatik ilişkilerin kurulması Türkiye Dışişleri Bakanlığının 30 Kasım 1966 tarihli ve 663.048-D.II/1-54 sayılı yazısı üzerine Türk Hükümetince 8 Aralık 1966 tarihinde kabul edildi³¹⁶. 15 Mart 1967 tarihinde Avustralya'nın başkenti Canberra'da Türkiye Büyükelçiliği açıldı. Büyükelçilik görevine Baha Vefa Karatay atandı. Karatay, 15 Mart 1967 tarihinde gerçekleştirilen törende Avustralya Genel Valisi Lord Casey'e güven mektubunu sundu. Tören sonrasında Karatay ve Lord Casey arasında geçen görüşmede Lord Casey "*Biz Avustralyalılar, sizleri Gelibolu'da tanımış ve sevmişizdir. Ben o savaşa teğmen rütbesiyle katılmış bir Anzakım...*" sözleriyle başladığı konuşmasında Çanakkale anılarını Karatay'a anlattı. Ayrıca Lord Casey "*O kanlı, fakat her iki tarafın da mertçe sürdüğü savaşta edindiğim intibaları, aynı sıcaklıkla yüreğimde taşıyorum...*" diyerek Türk milleti ve askerlerine duyduğu takdiri ifade etti. Karatay'ın katıldığı ilk resepsiyonda tanışıldığı genç bir Avustralyalı parlamenter "*Bir Türkle ilk defa el sıkışıyorum. Halbuki, sizleri çocukluğumuzdan beri, büyüklerimizden dinlemeye geldiğimiz Çanakkale hikayeleriyle tanımış ve takdir etmişimdir. Hemen hepimizin ailesinde o savaşa katılmış bir Anzak vardır...*" demiştir. Karatay'ın, Federal Meclis Başkanı'nı ziyaretinde meclis hatıra defterini imzalaması istendiği zaman, "*Türk dostlarımızın ilk büyükelçisi'nin imzası olacak...*" sözleriyle beraber birçok kurum, üniversite ve eyalette resmi ünvanlı ilk Türk ziyaretçi olması nedeniyle benzer ifadelerle karşılaşmasını, Türkiye'nin Avustralya halkına ne kadar uzak kaldığının göstergesi olduğunu belirtti³¹⁷.

23 Nisan 1968 tarihinde de Avustralya Dışişleri Bakanı Paul Hasluck, Ankara'ya J. E. Blackie'yi maslahatgüzar olarak atadığını, büyükelçi atanıncaya kadar elçilik işlerini yapacağını belirtti. 7 Haziran 1968 tarihinde de Avustralya Hükümeti, Ankara'ya ilk Büyükelçi Alan McNicoll'u atadı³¹⁸. Bu şekilde iki ülke arasındaki diplomatik ilişkilerde yeni bir dönem başladı³¹⁹.

³¹⁶ BCA, Fon Kodu:30.18.1.2 Yer No:201.84.18. Tarih: 08.12.1966

³¹⁷ Baha Vefa Karatay, Mehmetçik ve Anzaklar, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Ankara, 1987, s.s. 56-57.

³¹⁸ The Canberra Times, 8 Haziran 1968

³¹⁹ Şimşir, Çanakkale Savaşı Bağlamında..., s.s. 558-559.

II.IX. JCAG Terör Örgütünün Sydney’de Düzenlediği Başkonsolos Suikastı

17 Aralık 1980 tarihinde Türkiye’nin Canberra Büyükelçisi Hasan Üner saat 10.30’da Ankara’ya şu telgrafi yolladı; *“Sydney Başkonsolosumuz Şarik Arıyak, şimdi telefonla Başkonsolosluktan aldığımız habere göre, mahalli saatle 09.45’te evinden görevine gitmek üzere otomobiline binerken motosikletli iki kişi tarafından vurularak şehit edilmiştir. Katiller önce arkadaki koruma memurunun otosuna ateş edip bilahare Arıyak’a 2-3 el kurşun sıkmış ve kaçmışlardır. Dışişlerine derhal gerekli bilgiler verilerek faillerin bulunması istenmiştir. Şu sırada NSW³²⁰ eyaleti Başbakanı Mr. Wran’ı da telefonla arıyorum. Arıyak’ın eşi ve çocuklarına yardımcı olmak için ilk safhada eşimi şimdi Sydney’e yolluyorum. Bilgi sunmaya devam edileceğini arz ederim. Not: ... Koruma memuru Engin Sever de biraz önce maalesef hastanede vefat etmiştir”³²¹. Ankara ve Canberra arasında yedi saat farkının olması nedeniyle telgraf Ankara’ya saat 03.35’te ulaştı. Bu süreçte Avustralya Dışişleri Bakanı Street ile görüşen Üner, bir saat sonra Ankara’ya ikinci telgrafi yolladı. *“Şarik Arıyak ve Engin Sever’in şehit edilmeleri üzerine derhal Dışişleri Bakanına kendisine acı kaybımız dolayısıyla üzüntümüzü ifade ettim. Bu acı cürümü işleyenlerin derhal yakalanmasını beklediğimizi bildirdim. Bakan, çok üzüldüklerini gerek federal düzeyde gerekse eyalet düzeyinde her şeyi yapacaklarını söyledi ve Avustralya Hükümetinin taziyelerinin Hükümetimize bildirilmesini rica etti. Görüşmede bulunan Genel Sekreter Başyardımcısı David Evans, katil olayını ‘Justice Commandos of the Armenian Genocide (Ermeni Soykırımı Adalet Komandoları) örgütünün üstlendiğini ve bir kısım basına bunu bildirdiğini söyledi. Bundan sonra Eyalet Başbakanı Mr. Wran ile telefonda görüştim. Kendisi de Başkonsolosumuzu tanıdığını, evine dahi gittiğini, bu trajediden çok müteessir olduğunu söyledikten sonra talebim üzerine her şeyin yapılacağından emin olmamızı istedi”³²².**

Türkiye Dışişleri Bakanlığı Avustralya’dan ek bilgiler geldikten sonra 17 Aralık günü Türk kamuoyuna açıklamada bulundu. Yapılan kamuoyu açıklamasında Türkiye Sydney Başkonsolosu’na suikast düzenlendiğini ve saldırı sonucunda Başkonsolos’un olay yerinde, yaralanan korumasının da hastanede vefat ettiği ve

³²⁰ New South Wales (Yeni Güney Galler)

³²¹ Bilal N. Şimşir, **Şehit Diplomatlarımız (1973-1994)** 1. Kitap, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2000, s. 340.

³²² Şimşir, **a.g.e.**, s. 340.

gerçekleştirilen saldırının JCAG isimli terör örgütü tarafından üstlenildiği bilgisine yer verildi. Avustralya Dışişleri Bakanı Street'in Türkiye Dışişleri Bakanı Türkmen'e taziyeye mesajı göndererek; Avustralya Hükümeti'nin suçluları bulmak için her şeyi yapacağını açıkladı.

Avustralya'nın Ankara Büyükelçisi Francis Barrington Hall, Sydney'de Türkiye Başkonsolosu'na düzenlenen suikast üzerine 17 Aralık'ta bir açıklama yaptı. Hall açıklamasında Avustralya Büyükelçiliğinin, Türk Hükümetinin ve Türk halkının duyduğu üzüntüyü paylaştığını ve taziyelerini sunduğu söyledi³²³.

18 Aralık tarihinde yayımlanan birçok gazetede Sydney'de yaşanan saldırı gazetelerin ilk sayfalarında yer aldı. The Canberra Times gazetesi birinci sayfasında "*Türk Elçisinin Katilleri Aranıyor*" manşetli haberinde suikastı detaylarıyla anlattı ve Avustralya polisinin suikastçıların ülkeden kaçmış olabileceklerini ve suikastçıların, bu eylemi gerçekleştirmek için özel olarak Avustralya'ya geldiklerini düşündüklerini yazdı. The Canberra Times'ın ikinci sayfasında "*Ermenilerin Türklerden İntikamı, Bugünün Nefreti Geçmişin Haksızlığından Kaynaklanıyor*" başlıklı haber yer aldı. Haberde Osmanlı Devleti'nde I. Dünya Savaşı dönemiyle ilgili bilgi verildikten sonra Ermeni tehciri hakkında Ermeni ve Türk tarihçilerinin görüşlerine yer verildi. Sevres Antlaşması gereği Doğu Anadolu'nun bir bölümünün Ermenilere verilerek kurulması planlanan Ermeni Devleti'ni gösteren Sevres haritası da yer aldı. The Canberra Times'ın "*Sydney'de Terörizm*" başlıklı haberinde de Türkiye başkonsolosu ve koruma görevlisinin öldürülmelerinin alçakça bir eylem olduğunu, ancak bu eylemlerin 1915 yılında Türklerin Ermenileri öldürmelerinin intikamını almak için yapıldığını ve gerekçenin politik olduğunu belirtti³²⁴. The Age gazetesi "*Uzun Zaman Önce Bir Yanlış Nedeniyle Dünya Çapında İntikam*" başlıklı haberinde 1975 yılından itibaren Türk diplomat ve kuruluşlarına karşı gerçekleştirilen saldırıların listesi yer aldı. Bu yaşananların 1915 yılında gerçekleşen tehcirin intikamının alınması amacıyla gerçekleştirildiği, 2 milyon Ermeni'yi tehcir etmenin barbarlık olduğunu ileri sürdü³²⁵. The Australian gazetesi "*Duygusal İrkçiliğin Zamanı Değil*" başlıklı haberinde terörizmin Avustralya topraklarına da sıçradığını yazdı. Avustralya'da yaşayan Türk ve Ermenilerin yaşanan olay

³²³ **Milliyet**, 18. Aralık 1980

³²⁴ **The Canberra Times**, 18 Aralık 1980, **Bkz.**, Ek 16

³²⁵ **The Age**, 18 Aralık 1980

nedeniyle birbirleriyle çatışmalarını ve Sydney'deki olayın Avustralya'daki Türk ve Ermenilerle ilgili olmadığını söyledi. Sydney'deki cinayetin birçok ülkede cinayetler işlemiş bir örgütün işi olduğunun altını çizdi³²⁶. The Advertiser gazetesi "Sydney'de Terör" başlıklı haberine, Avustralya'da uzun süredir terör etkinliği görülmediğini belirterek, bombalamaların ve cinayetlerin deniz aşırı ülkelerde yaşandığı bazı zamanlarda bu kötülüklerin de Avustralya'ya sıçradığını yazdı. Sydney'de öldürülen Türkiye Başkonsolosu'nun bu durumun bir örneği olduğunu ve Türk diplomatlarının dünyanın başka yerlerinde de öldürüldüğünü yazdı. Avustralya'da yaşayan Türk ve Ermenilerin saldırı sonrası tepkilerinin şaşkınlık yarattığını, olayın Türkler ve Ermeniler arasındaki eski düşmanlığı tekrar canlandırılmasının bir parçası olması halinde ise bu durumun trajik olacağını idda etti. Haberin devamında Avustralya'nın farklı ülkelerin insanlarına özgürlük ve umut verdiğini, eski düşmanlıkların unutulması gerektiğine de vurgu yaptı³²⁷.

Avustralya'da çıkan Türkçe gazetelerde de suikast ile ilgili haberler yer aldı. Yeni Nesil gazetesi 22 Aralık 1980 tarihli haberinde gerçekleştirilen suikastı "Türk Düşmanlarının Yeni Bir Saldırısı... Vahşet!" başlığı ile tam sayfa verdi. Yeni Vatan "Başkonsolosumuzu ve Koruma Görevlisini Şehit Etiler" başlıklı haberi gerçekleştiren suikastı ayrıntılarıyla verdi. Yorum gazetesi de "Katiller Bulunamadı" başlıklı haberinde yaşanan suikasta iki sayfa yer ayırarak detaylarıyla yaşananlar hakkında bilgi verdi³²⁸.

Türk basını da Sydney suikastı ile ilgili haberlere geniş bir şekilde yer verdi. Tercüman "Avustralya Yetkilileri Katiller Kısa Sürede Yakalanacaktır"³²⁹, Akşam "Sidney Başkonsolosumuz ve Koruma Polisi Öldürüldü"³³⁰, Cumhuriyet "Bir Şehit Diplomat Daha"³³¹, Günaydın "Diplomatlarımız Kurbanlık Koyuna Döndü"³³², Hürriyet "Kana Doymuyorlar"³³³ ve Milliyet gazetesi de "Cinayeti Ermeni Örgütü Üstlendi"³³⁴ başlıklarını kullandı. Haberlerde yaşanan olay detaylı bir şekilde ele alındı. Köşe yazarları köşelerinde Sydney suikastı ve Ermeni terörüyle ilgili birçok

³²⁶ **The Australian**, 18 Aralık 1980

³²⁷ **The Advertiser**, 18 Aralık 1980

³²⁸ Şimşir, **a.g.e.**, s.s. 366-367.

³²⁹ **Tercüman**, 18 Aralık 1980

³³⁰ **Akşam**, 18 Aralık 1980

³³¹ **Cumhuriyet**, 18 Aralık 1980

³³² **Günaydın**, 18 Aralık 1980

³³³ **Hürriyet**, 18 Aralık 1980

³³⁴ **Milliyet**, 18 Aralık 1980

yazı ele aldılar. Yazarlar köşe yazılarında suikasti lanetlerken son yıllarda Ermeni terör örgütleri tarafından öldürülen diplomatlar ve aileleriyle ilgili bilgilere yer verdiler. Bu cinayetlerin dünyanın her köşesinde olduğunu ve bu konuda gerekli adımların atılması gerektiğini yazdılar. Birçok köşe yazarının bu saldırıların sadece Türk diplomatlarına değil, Türkiye Cumhuriyeti'ne yapıldığı konusunda hemfikirdi.

Suikastın üzerinden geçen üç yıl içerisinde araştırmalar ve soruşturmalar yapıldı, gazetelerde birçok yazı ele alındı. Ancak geçen üç yıl içerisinde suikastı gerçekleştiren kişiler yakalanamadı. 23 Mart 1983 tarihinde Sydney'de bir Coroner Mahkemesi'nin³³⁵ kurulmasına karar verildi. Kurulacak bu mahkemeye Türkiye isterse müdahil olarak duruşmaya katılabilecek ya da isterse bu mahkemeye gözlemci gönderebilecekti. Mahkeme önüne çıkarılacak bir sanığın olmaması nedeniyle Türkiye'nin mahkemeye müdahil olmasını gerektiren bir durum olmadı. Bunun yerine Türkiye gözlemci göndermeyi uygun buldu ve Sydney Türkiye başkonsolosluğundan Konsolos Orhan Ertuğruloğlu gözlemci unvanı ile mahkemeye gönderildi³³⁶. Ertuğruloğlu hazırladığı raporda, 23 Mart 1983 tarihinde Sydney'de kurulan mahkemeye gözlemci olarak Konsolos Orhan Ertuğruloğlu dışında, yerli ve yabancı basın temsilcilerinden 15 kişinin izlediğini belirtti. Duruşma saat 10.25'te açıldı. Sorğu hâkimi sözü, soruşturma dosyasını mahkemeye sunmak için Dedektif Çavuş Peter Mason'a bıraktı. Dedektif Mason, dosyanın özetini okuduktan sonra okunan özete eklenecek yeni bir bilginin olup olmadığını, özeti hazırlayan Mc Langhlan'a sordu. Mc Langhlan özete eklenecek yeni bir bilginin olmadığını belirtti. Bunun üzerine Yargıç başka bir tanık olup olmadığını sordu. Yargıç başka bir tanık olmaması üzerine soruşturma dosyasını istedi. Yargıç, Konsolos Orhan Ertuğruloğlu'na ve basın mensuplarına özete ilave edecekleri bir bilgileri olup olmadığını sordu. Konsolos Orhan Ertuğruloğlu ve basın mensupları özete ilave edilecek yeni bir bilgilerinin olmadığını söylediler. Duruşmanın ikinci bölümü saat 12.30'da başladı. Dedektif Mason, yargıca soruşturma dosyasının yetkinliğini ve yeni tanıkların dinlenmesine gerek görülüp görülmediği sordu. Yargıç yeni tanıkların dinlenmesine ihtiyaç duyulmadığını söyledi. Dedektif Mason yargıcın onayı ile basın

³³⁵ Coroner Mahkemeleri insanların öldüğü şüpheli durumlarda ölüm nedenlerini belirlemek için kurulan mahkemelerdir. Coroner Mahkemelerine polis ve kendi araştırmacılarından oluşan bir ekip bilgi konusunda destek vermektedir. **Bkz.**, https://www.magistratescourt.tas.gov.au/_data/assets/pdf_file/0011/358949/The_Coroners_Court_-_A_Guide_for_Families_and_Friends.pdf (erişim tarihi 20.06.2018)

³³⁶ Şimşir, **a.g.e.**, s. 375.

mensuplarına suikastı gerçekleştirenlerin kimliklerinin saptanamadığını, bu konu ile ilgili ilerleyen zamanda bir bilginin temin edilmesi halinde polisin haberdar edilmesi ve soruşturmaların tekrar başlayacağını belirtti. Yargıç, Dedektif Mason'un konuşmasından sonra Sydney Türkiye Başkonsolosu Arıyak ve koruma görevlisi Sever'in, kimliği bilinmeyen kişiler tarafından öldürüldüğüne karar verdiğini açıkladı. Duruşma saat 01.20'de sonlandı³³⁷.

Sydney suikastını gerçekleştirilenler tespit edilemedi ASIO suikastçıların yakalanması için çalışmalar yapmasına rağmen suikastçıların kim ya da kimler olduğu tespit edilemedi ve bu nedenle hiçbir suçlamada da bulunulamadı.

II.X. TBMM Tarafından Arıburnu'nda Anzak Askerlerinin Çıkarma Yaptıkları Koya Anzak Koyu İsmi Verilişi ve Canberra'da Atatürk Anıtının Açılışı

1981 yılı Atatürk'ün doğumunun yüzüncü yılı olması nedeniyle Avustralya gündeminde önemli bir yere sahip oldu. Avustralya basınında Atatürk ve Çanakkale Savaşı ile ilgili çeşitli yazılara yer verildi. Askeri tarih yazarı Frank Cranston, "*Gelibolu'dan Paha Biçilmez Bir Miras*" adlı makalesinde İngilizce haritalarda, Anzakların çıkarma yaptıkları küçük koyun adının Anzak Koyu olduğunu belirterek Türk Hükümeti tarafından da resmi bir şekilde Anzak Koyu isminin benimsenmesinin Çanakkale Savaşları'nın 70. yıl dönümü için Avustralyalılara en güzel hediye olacağını belirtti. Anzak Koyu isminin resmi olarak verilmesine karşılık Canberra'da bir yere Gelibolu isminin ve Çanakkale Savaşları'nda savaşmış kahramanların isimlerinin de caddelere verilebileceğini söyledi³³⁸. Bu şekilde Atatürk adının Avustralya'da bir yere verilmesi düşüncesi doğdu. Bu düşüncenin sahibi Cranston gibi görünse de bunun oluşmasında "*Atatürk ve Anzaklar*" kitabının yazarı Uluğ İğdemir ve Canberra'daki Türk Büyükelçiliğinin de payı vardır. Türk Büyükelçiliği Cranston'un önerisini olumlu karşılarken Avustralya Hükümeti öneri konusunda sessiz kaldı. Bu düşünce üç yıl sonra tekrar gündeme geldi³³⁹.

Avustralya'nın Sydney şehrinde Gallipoli Legion of Anzacs (Anzaklar Gelibolu Lejyonu) isimli bir kulüp bulunmaktaydı. Bu kulübün üyeleri 25 Nisan

³³⁷ Şimşir, a.g.e., s.s. 375-376.

³³⁸ *The Canberra Times*, 1 Ağustos 1981; *Bkz.*, Ek 17

³³⁹ Bilal N. Şimşir, "Atatürk ve Avustralya", *Atatürk Araştırma Merkezi Altıncı Uluslararası Atatürk Kongresi* 12-16 Kasım 2007 Bildiriler Cilt 1, Ankara, 2010, s. 38.

1915 tarihinde Çanakkale’de çıkarma yapıları koya resmi şekilde Anzak Koyu adının verilmesini talep ettiler. Kulüp üyeleri isteklerini gerçekleştirebilmek için kamoyu oluşturmaya çalıştılar, ayrıca istekleri ile ilgili Avustralya Başbakanı Bob Hawke’a da 23 Şubat 1984 tarihinde başvuruda bulundular. Anzaklar Gelibolu Lejyonu üyeleri, Avustralya Başbakanı Kulüp üyeleri başbakana yaptıkları başvuruda Anzak Koyu’na karşılık Atatürk adının Avustralya’da bir yere verilmesi fikrini açık olarak belirttiler. Kulüp üyeleri, ayrıca başbakanlarına gönderdikleri yazıyı Türk Büyükelçiliğine de gönderdiler. Bu süreçte kulüp üyeleri basına çeşitli demeçler verdi. Avustralya basını kulüp üyelerinin önerilerini destekledi ve konuyla ilgili yazılar Avustralya basınında yer aldı. Anzaklar Gelibolu Lejyonu Kulüp Başkanı Edward Brooks, basına yaptığı açıklamada Çanakkale’de can verenler anısına bir anıt yapılmasının muhteşem bir şey olacağını, Avustralya’daki Türkler ile iyi ilişkileri olduğunu ve aralarında düşmanlık bulunmadığını belirtirken Avustralya Hükümeti’nin yapacağı bu jesti, Türk Hükümeti’nin karşılıksız bırakmayacağını söyledi³⁴⁰. The Canberra Times gazetesinin “*Anzaklara Bir Jest*” başlıklı haberinde Anzakların istekleri belirtilirken, iki milletin de savaşta birbirlerine gösterdikleri saygının büyüklüğü ve Mustafa Kemal Atatürk’ün Anzak askerleri için söylediği sözler yer aldı. Haberde savaş sonrasında iki ülke arasında herhangi kötü duygular gelişmediği, tam tersine tarafların birbirlerine saygı beslediklerinin altı çizildi. Haberin son paragrafında Türk ve Anzak askerlerinin birbirlerinden nefret duymadan savaştıkları, Türkiye ve Avustralya hükümetlerinin de savaşan askerlerin hatıraları adına küçük bir barış jestinde bulunulabileceklerine dikkat çekti³⁴¹. Anzakların kampanyasını destekleyen yazılar Türkiye Büyükelçiliği tarafından olumlu karşılandı. Büyükelçilik basında yer alan haberleri Ankara’ya ilettiler ve şu yorumu yaptı; “*Anzaklar’ın birkaç yıl sonra bazı fertlerinin de ömürlerinin vefa etmeyeceği düşünüldüğünde, onlar hayatta iken şu sırada yapılacak böyle bir jestin Avustralya’da çok büyük bir yankı ve ülkemize karşı sempati uyandıracığı düşünülmektedir*”³⁴².

Anzaklar Gelibolu Lejyonu’nun yapmış olduğu öneriyi Avustralya Hükümeti destekledi ve 16 Nisan 1984 tarihinde çalışmalar Canberra Büyükelçisi Faruk Şahinbaş ve Avustralya Dışişleri Danışmanı John Browen arasında başladı. Yapılan

³⁴⁰ The Canberra Times, 3 Şubat 1984

³⁴¹ The Canberra Times, 5 Şubat 1984

³⁴² Şimşir, a.g.m., s.s. 40-41.

görüşmelerde Türk Büyükelçisi Şahinbaş öneriyi desteklediğini belirtti. Avustralya durumu Türkiye'ye bildirdi ve Anzak koyu isminin resmileştirilmesine karşılık Canberra'da bir yere resmi olarak Atatürk adının verilmesini önerdi. Büyükelçi Şahinbaş Atatürk'ün isminin verileceği yerin Atatürk'e yakışan bir yer olması gerektiğinin önemli olduğunu söyledi³⁴³.

Başbakan Hawke 24 Nisan 1984 tarihinde Avustralya basınına verdiği demeçte, Anzaklar Gelibolu Lejyonunun kendisine bir mektup yazdığını, bu mektupta Anzak Koyu isminin Türkiye'de resmileştirilmesi için çalışmaların yapılmasını istediklerini söyledi. Anzaklar Gelibolu Lejyonu üyeleri, ayrıca Avustralya'nın herhangi bir yerinde savaşlarda yer alan Türk askerlerinin cesaretini anmak üzere adlandırılmasını önerdi. Bu konu için Avustralya Dışişleri Bakanı Bill Hayden'ı görevlendirdiğini ve Avustralya'nın öneriyi tam desteklediğinin altını çizdi. Başbakan Hawke, önerinin kabul edilmesi halinde yetmiş yıl önce şiddetli bir şekilde savaşan iki ordunun cesaretine uygun ve kalıcı bir şekilde anılacağını söyledi³⁴⁴. Başbakan Hawke'in basın açıklaması üzerine Büyükelçi Şahinbaş, öneriyi desteklediğini Avustralya basınına duyurdu. Bu haber Türk basınında da yer aldı.

Türkiye Dışişleri Bakanlığının 18 Ocak 1985 tarihli Başbakanlığa gönderdiği yazıda Atatürk adının verilmesi düşünülen yerleri şöyle sıralamıştır: Canberra'nın en seçkin yerlerinden biri olan, Australian War Memorial'ın (Avustralya Savaş Anıtı) tam karşısına isabet eden ve doğu tarafında Fairbairn ve Cresswell caddeleri'nin arasında kalan parka Atatürk Memorial Garden (Atatürk Anıt Bahçesi) adı verileceği, çevredeki anıtlarla uyumlu bir anıtın dikileceğini ve anıt üzerinde Atatürk'ün sözlerinin yer alacağı ve çizilecek plana göre de Atatürk'ün kabartma profilinin takılacağını açıkladı. Australian War Memorial'ın önünde, şehrin içinde, Burkey Griffin Gölü'nün kuzey sahiline kadar uzanan Anzac – Parade Bulvarı'nın sonundaki sahil şeridinin Atatürk adıyla anılacağı, bu şekilde 1 km uzunluğundaki Anzac – Parade'in baş tarafında yer alan Australian War Memorial'ın karşısında Atatürk Parkı ve Anıtı bulunacağı, Anzac – Parade'in bitimindeki kıyı şeridinin de Atatürk adı ile anılacağı ve Gelibolu çıkarmasına katılan birliklerin hareket ettikleri Albany şehri liman girişine Atatürk Entrance (Atatürk Girişi) isminin verileceğini belirtti. Bowen, Gelibolu çıkartmasının 70. yıldönümü olması ve Türkiye ve Avustralya'nın

³⁴³ Şimşir, **a.g.m.**, s. 41.

³⁴⁴ <https://pmtranscripts.pmc.gov.au/release/transcript-6383> (erişim tarihi: 17.06.2018)

karşılıklı olarak belirli yerlere Atatürk ve Anzak Koyu isimlerinin verilmesi nedeniyle törenler yapılacağını, 25 Nisan 1985 tarihinde Gelibolu'da yapılacak törene Avustralya yetkilileri yanında çıkartmaya katılmış, sağlık durumu müsait Anzaklardan oluşan bir heyetin de Türkiye'ye geleceğini bildirmiştir. Türkiye Dışişleri Bakanlığı'nın Başbakanlığa gönderdiği 29 Ocak 1985 tarihli yazıda Büyük Arıburnu ile Küçük Arıburnu arasındaki koya Anzak Koyu adı verilmesine karşılık, Atatürk'ün 1934 yılında Çanakkale'de şehitler için yapılan törende Şükrü Kaya'ya yazıp verdiği sözlerin, Türkçe ve İngilizce metinleriyle Atatürk'ün kabartma bir profilinin yer alacağını Canberra'da yapılacak bir anıta, bölgeyi ziyaret edecek yabancılara memleketimiz hakkında olumlu ve insancıl bir mesaj vermek yönlerinden faydalı olacağını düşünülmesi bildirildi. Yazıda ayrıca bölgenin tarihi ve askeri özellikleri nedeniyle projenin Genelkurmay Başkanlığı tarafından üstlenilmesinin uygun olacağı da ilave edildi. Ayrıca projenin Nisan ayının ortasına kadar tamamlanması gerektiğini, arzu edildiği takdirde Canberra'daki anıta konulacak kabartma profilinin bir benzeri ve kitabeye konulacak harflerin Dışişleri Bakanlığı tarafından temin edilmesinin mümkün olduğu da açıklandı³⁴⁵.

Türkiye Canberra Büyükelçiliği'ne, 28 Şubat 1985 tarihinde Atatürk Anıtı ile ilgili gönderilen raporda; Anzac – Parade'in kuzeydoğu ucundaki Atatürk Memorial Garden'ın, Anzac – Parade cephesine bakan bölümünde, 14 metre çapındaki parke döşeli bir daire içinde 2 metre yükseklikte, 6 metre çapında bir beton hilal yapılacağı, ortasına da Atatürk'ün profili ile Atatürk'ün Çanakkale'de hayatlarını kaybeden askerler için söylediği sözlerin konulacağını açıkladı. Ayrıca, 28 Ocak'ta Avustralya tarafından Türkiye Canberra Büyükelçiliğine teslim edilen proje taslağının, en geç 7 Mart'a kadar Türkiye tarafından onay bildirilmesini, aksi halde anıtın zamanında tamamlanamayacağı söylendi. 6 Mart'ta projenin Türkiye tarafından onaylandığı Canberra'ya telgraf ile bildirdi. Türkiye'nin onayı üzerine anıtın yapım çalışmaları başladı. Çalışmalar devam ederken Avustralya Başbakanı Hawke, Canberra'da göl kıyısına Atatürk Kıyısı adı verilmesi yerine Gelibolu Kıyısı adı verilmesini önerdi³⁴⁶. Bu öneri kabul edilerek Türkiye Dışişleri Bakanlığı tarafından *“Başbakan Hawke'un Burley Griffin Gölü kıyısındaki sahil şeridinde aynı yerdeki iki yere aynı ismin verilmesindeki güçlük nedeniyle “Gallipoli Reach” denmesi hususundaki ricası*

³⁴⁵ BCA, Fon Kodu:30.11.1, Yer No: 603.19.10. Tarih: 17.04.1985

³⁴⁶ Şimşir, a.g.m., s.s. 47-49.

tarafımızdan kabul edilmektedir”³⁴⁷ denildi. 29 Mart’ta Türkiye, 26° 16’ 39” boylam ve 40° 14’ 13” enlemleri arasında kalan koya, Anzak askerleri anısına Anzak Koyu adının verilmesi amacıyla kararname hazırlayarak Anzak Koyu adı resmiyet kazandı³⁴⁸. Anıt inşası da hızla ilerletilerek 25 Nisan törenine yetiştirildi. Anıt’ta Çanakkale Savaşı’nda ölen yabancı askerler için Atatürk’ün söylediği sözlerin Türkçe ve İngilizce tercümesine yer verildi. Anıtın Türkçe yazıtı; “*Bu memleketin toprakları üstünde kanlarını döken kahramanlar: Burada bir dost vatanın toprağındasınız. Huzur ve sükûn içinde uyuyunuz. Sizler, Mehmetçiklerle yan yana, koyun koyunasınız. Uzak diyarlardan evlatlarını harbe gönderen analar: Gözyaşlarınızı dindiriniz. Evlatlarınız bizim bağrımızdadır. Huzur içindedirler ve huzur içinde rahat rahat uyuyacaklardır. Onlar, bu toprakta canlarını verdikten sonra, artık bizim evlatlarımız olmuşlardır*”. İngilizce yazıtı; “*Those heroes that shed their blood and lost their lives... You are now lying in the soil of a friendly country. Therefore rest in peace. There is no difference between the Johnnies and the Mehments to us where they lie side by side here in this country of ours ... You, the mothers who sent their sons from far away countries, wipe away your tears; your sons are now lying in our bosom and are in peace. After having lost their lives on this land they have become our sons as well*”³⁴⁹ yazmaktadır.

Anıtın açılışı için 25 Nisan 1985 tarihinde yapılacak açılış törenine Türkiye Dışişleri Bakanı Vahit Halefoğlu başkanlığında beş kişilik bir heyet katıldı. Türk heyeti 23 Nisan’da Canberra’ya geldi. Halefoğlu Avustralya Dışişleri Bakanı Bill Hayden ile bir görüşme gerçekleştirdi ve Temsilciler Meclisi, Dışişleri ve Savunma Ortak Komisyonu üyeleriyle bir toplantı da yaptı. 25 Nisan 1985’te Canberra’daki Atatürk Anıtı Halefoğlu tarafından açıldı. Anıtın açılışının ardından Halefoğlu anıta bir çelenk koydu. Halefoğlu’nun ardından Avustralya ve Yeni Zelanda hükümet

³⁴⁷ Şimşir, **a.g.m.**, s. 49.

³⁴⁸ **BCA, Fon Kodu:30.11.1, Yer No: 603.19.10 Tarih: 17.04.1985**

³⁴⁹ İngilizce çeviride küçük bir fark bulunmaktadır. “*There is no difference between the Johnnies and the Mehments*” (Mehmetçikler ve Johnnyler arasında bir fark yok) sözü ilk olarak Avustralya’nın Brisbane Gelibolu Onur Çeşmesi’nde yer almıştır. Çeşmede Atatürk’ün sözlerinin hem İngilizcesi, hemde Türkçesi yer almaktadır. Türkçe bölümde Mehmetçikler ve Johnnyler arasında bir fark yok sözü yer almazken İngilizce çeviride bulunur. Bu İngilizce çeviri aynı zamanda Avustralya gazetelerinde de geniş bir şekilde yer alması nedeniyle Atatürk’ün sözlerini Avustralya halkı bu şekilde benimsemiştir. Türkiye, Canberra’da inşa edilecek anıtta İngilizce çevirinin Avustralya halkı tarafından benimsendiği şekilde bırakılmasının daha uygun olacağına karar vermiştir. Şimşir, **a.g.m.**, s. 55; Uluğ İğdemir “*Atatürk ve Anzaklar*” kitabında Gelibolu Onur Çeşmesi’nin yapımı ve Alan J. Campbell ile yazışmaları yer almaktadır. **Bkz.**, Uluğ İğdemir, Atatürk ve Anzaklar, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1978, s.s. 6-32.

temsilcileri de anıta çelenk koydular. Halefoğlu anıtın açılışından sonra Gelibolu Kıyısı ve Atatürk Girişi açılışlarına da katıldı³⁵⁰.

II.XI. Melbourne Türk Konsolosluğunun Bombalanması ve Avustralya'nın Tutumu

23 Kasım 1986 Pazar günü sabah saat 02.18'de Melbourne South Yarra semtinde Türk Konsolosluğunun bulunduğu binanın altında, dört kilo patlayıcı yüklü park halindeki bir araba patladı ve patlama çevredeki evlere, dükkânlara ve ofislere yüzbinlerce dolar değerinde zarar verdi³⁵¹. Saldırı sonrasında Avustralya Canberra Büyükelçiliği şu açıklamayı yaptı; “23 Kasım Pazar yerel saatle 02.18'de başkonsolosluk kaçılarıyasının bulunduğu binanın alt katındaki açık araba parkında bir patlama olmuş ve yangın çıkmıştır. Yangın itfaiyenin müdahalesi ile kısa zamanda söndürülmüştür. Viktorya polisi ve Avustralya polisi gerekli tahkikata başlamıştır. Olay sırasında çevreden geçmekte olan bir kişi hafif yaralanmıştır. Başkonsolosluğumuz kaçılarıyası 4 katlı binanın bir katını işgal etmektedir. Mesai saati olmadığı için Başkonsolosluk mensuplarından hiç kimse yaralanmamıştır”³⁵². Saldırı sonrasında Avustralya polisi Melbourne Türk Konsolosu ve konsolos vekilinin evlerinin önünde güvenlik önlemleri aldı³⁵³.

Saldırıdan sonra kimliği belirsiz bir kişi, Sydney'de bulunan Fransa Haber Ajansı (Agence France Presse) bürosuna telefon ederek saldırıyı “Yunan – Bulgar – Ermeni Cephesi” isimli bir örgütün üstlendiğini açıkladı. Ayrıca örgütün sözcülüğünü yaptığını iddia eden kişi, Kuzey Kıbrıs'ta KKTC'nin kurulmasının da yer aldığı “Türkiye'nin Suçları” ismini verdiği bir bildiriye okudu³⁵⁴. Aynı kişi, Türkiye ve KKTC temsilciliklerine saldırıların devam edeceğini söyledi³⁵⁵. Saldırıyı Yunan – Bulgar – Ermeni Cephesi'nin üstlenmesinden sonra PKK'da yaptığı açıklama ile saldırıyı üstlendiğini açıkladı. Örgüt Güneydoğu Melbourne saldırısı hakkında yaptıkları korsan yayında Melbourne'da gerçekleştirdikleri saldırı ile güçlerini bir kere daha gösterdiğini ilan etti³⁵⁶.

³⁵⁰ Şimşir, a.g.m., s.s. 58-61.

³⁵¹ The Canberra Times, 24 Kasım 1986

³⁵² Hürriyet, 23 Kasım 1986

³⁵³ The Canberra Times 24 Kasım 1986

³⁵⁴ Tercüman, 24 Kasım 1986

³⁵⁵ Cumhuriyet, 24 Kasım 1986

³⁵⁶ Milliyet, 24 Kasım 1986

23 Kasım'da Dışişleri Bakanı Bill Hayden basına verdiği demeçte sabah erken saatlerde meydana gelen patlamadan sorumlu olanları en sert şekilde kınadığını belirtirken, hiçbir Türk Konsoloslugu personelinin yaralanmadığını ve Yunan – Bulgar – Ermeni Cephesi olarak adlandırılan bir organizasyonun saldırının sorumluluğunu üstlendiğini söyledi. Dışişleri Bakanlığının böyle bir organizasyon hakkında bilgi sahibi olmadığını, ancak hükümet yetkililerinin Victoria Polisi'ne soruşturmalarında yardımcı olacağını altını çizdi. Hayden, 21 Kasım 1986 tarihinde yayınlanan açıklamasını hatırlatarak, terörle mücadelenin anahtarının etkin uluslararası iş birliği olduğunu ve bu tür faaliyetlerin sona erdirilmesi yönünde ortak bir kararlılığa sahip olmak olduğunu açıkladı. Ayrıca Hayden, Avustralya'nın dünyanın neresinde olursa olsun terör eylemlerine tahammül etmeyeceğini de söyledi³⁵⁷.

Avustralya polis yetkilileri ve Avustralya'daki Türk diplomatik kaynakları Yunan – Bulgar – Ermeni Cephesi isimli örgütün mevcudiyetinden şüphe duyduklarını belirttiler. Çeşitli kaynaklar örgüt isminin bu şekilde olmasının provokasyon amacı taşıdığı düşüncesindeydi³⁵⁸. Sydney Ulusal Ermeni Komitesi (Sydney Armenian National Committee) yaşanan saldırıyı kınadı ve Yunan – Bulgar – Ermeni Cephesi hakkında bilgi sahibi olmadıklarını bildirdi³⁵⁹.

12 Temmuz 1983'te ASIO (Australian Security Intelligence Organisation), JCAG (Justice Commandos of the Armenian Genocide) üyesi Krikor Keveryan'ı Los Angeles'tan dönerken dört tabanca ile yakalamıştı. 14 Temmuz'da, Keveryan'ın tutuklanma haberini duyan başka bir Ermeni Agop Magarditch, Los Angeles'tan kendisine gönderilen bir mobilya sevkiyatında silah olduğunu bildirdi. Bunun üzerine sevkiyat durduruldu ve yapılan aramalar sonucunda hafif makineli tüfek, beş tabanca, silah mermileri ve suikast düzenleme üzerine dokümanlar ele geçirildi. ASIO, bu gelişmeler nedeniyle konsolosluk saldırısını üç yıllık bir gecikmeyle gerçekleştirildiğine inanmaktadır³⁶⁰.

³⁵⁷ <http://parlinfo.aph.gov.au/parlInfo/search/display/display.w3p;query=Id%3A%22media/pressrel/HPR04000116%22> (erişim tarihi 26.02.2018)

³⁵⁸ **Milliyet** 24 Kasım 1986

³⁵⁹ **The Canberra Times** 24 Kasım 1986

³⁶⁰ <https://www.theaustralian.com.au/in-depth/cabinet-papers/asio-detected-bomb-plot-by-armenian-terrorists/news-story/3e166422df3aed3bf562d8d247e938ba> (erişim tarihi: 26.02.2018)

Patlama sonrasında 20'den fazla polis yaşanan olayı incelemek için görevlendirildi³⁶¹. Olay bölgesinin incelenmesi ASIO ve dış ilişkiler danışmanlığı VICPOL (Victoria Police) tarafından yürütüldü. Savunma Bakanlığı da bomba alanının incelenmesinde yardımcı oldu. Yaşanan saldırı Avustralya'da 1980 yılında Sydney Türk Büyükelçisi'ne yapılan suikasttan sonra Türk Temsilcilerine karşı gerçekleştirilen ikinci terör saldırısı oldu³⁶².

Patlama yerinde yapılan çalışmalar sonucunda Jacobsen adında birisine ait Sydney'e dönüş yapan otobüs bileti ve bir cüzdan olay yerinde bulunan ilk önemli kanıt oldu. Soruşturmacılar bombacının muhtemelen Melbourne'e otobüsle geldiğini ve geri dönmeyi planladığını söyledi. Bilet kontrol edildiğinde Sydney'e dönüş yapan otobüsün koltuğunun boş olduğunun öğrenilmesi bu düşünceyi destekledi. Patlama yerinde yapılan araştırmalar sonucunda bombanın planlanan zamandan önce patladığı anlaşıldı. Olay yerinden çıkarılan bir diğer önemli kanıt da patlayan aracın plakası oldu. Yapılan çalışmalar sonucunda Baş Komiser Kevin Holliday aracın 1973 model Holden Torana olduğunu açıkladı³⁶³. Soruşturmacılar, yaptıkları araştırma sonucunda aracın Levon Demirian'a ait olduğunu öğrendiler. Polis, Melbourne Türk Konsoloslukunda gerçekleşen patlama ile ilgili Demirian'ın da aralarında bulunduğu sekiz Ermeni'yi göz altına aldı³⁶⁴. Sydney polisi Demirian'ın sahibi olduğu pizzacı dükkanında patlamaya hazır 6 bomba, 182 dinamit lokumu, tabanca ve tüfek buldu. Silahların yanında bazı dokümanlar da ele geçirildi. Dokümanlarda Avustralya'daki Türk temsilciliklerinin yerleri, diplomat isimleri ve Türklerin ibadet ettikleri cami ve mescitlerin yerleri yazılıydı³⁶⁵. Bu sırada polis, yaptığı çalışmalar sonucunda bombayı patlatanın ve patlama sonucunda ölenin Hagob Levonian olduğunu ortaya çıkardı³⁶⁶. ASIO Melbourne Türk Konsoloslukuna düzenlenen saldırının, JCAG örgütünü destekleyen Ermeni Devrimci Federasyonu (Armenian Revolutionary Federation) tarafından yapıldığını belirtti. Levon Demirian ve Hagob Levonian'ın da örgütün üyeleri olduğunu belirtti. ASIO'nun değerlendirmesine göre bu örgütün Türkiye'nin Avustralya'daki çıkarlarını tehdit eden bir örgüt olduğu yönündedir.

³⁶¹ **The Sydney Morning Herald**, 25 Kasım 1986

³⁶² **NAA: A14039, 5325**

³⁶³ **The Canberra Times** 25 Kasım 1986

³⁶⁴ **Cumhuriyet** 27 Kasım 1986

³⁶⁵ **Tercüman** 28 Kasım 1986

³⁶⁶ **Milliyet** 28 Kasım 1986

Polis bu örgütün Sydney, Melbourne ve büyük olasılıkla Canberra’da destekçilerinin olduğunu çizdi³⁶⁷.

Demirian çıkarıldığı mahkemede olay günü Melbourne’da olduğunu ve içinde bombanın patladığı arabayı kendisinin satın aldığını söyledi. Demirian mahkemede Hagop Levonian’la 20 yıldan beri arkadaş olduklarını ve arabasını Melbourne de geçireceği tatil için kendisine verdiğini³⁶⁸, böyle bir saldırı yapacağını bilmediğini belirtti. Demirian savcılık tarafından yapılan diğer suçlamaları kabul etmedi. Savcı Demirian’ın saldırı sonrasında Beyrut’a gitmek üzere bilet aldığını ve sebep oldukları maddi zararın 4 milyon dolardan fazla olması nedeniyle kefalet ve tahliye talebinin reddedilmesini talep etti. Hâkim Demirain’ın kefaletle tahliye edilmesi halinde kaçma girişiminde bulunabileceği gerekçesiyle Demirian’ın avukatının tahliye isteğini kabul etmedi³⁶⁹. Mahkeme sonunda Demirian jüri tarafından Levonian ile komplo kurmaktan ve Levonian’ın ölümüne neden olmaktan suçlu bulundu³⁷⁰. Demirian mahkeme tarafından 25 yıl hapis cezasına çarptırıldı. Ancak Yargıtay’a yaptığı itiraz sonucunda cinayet mahkumiyeti bozuldu ve cezası 10 yıla indirildi³⁷¹.

2.12. Anzak Mezarlıkları Krizi

Çanakkale Cephesi Osmanlı Devleti’nin en çok kayıp verdiği cephe olmuştu. Edirne Milletvekili Şeref Bey, 7 Kasım 1931 tarihinde Mehmet Çavuş Abidesi’nin inşası için bir kanun teklifi verdi. Teklifte Türkiye’nin tarihinde önemli bir yere sahip olan Çanakkale’de büyük bir zafer kazandığı halde Çanakkale Cephesi’nde ölen Türk askerleri için bir anıt olmadığı buna karşın İngilizler ve Fransızların kendi askerleri için anıtlar inşa ettiğine dikkat çekti³⁷². Türkiye Büyük Millet Meclisi Mehmet Çavuş Abidesi’nin inşası için 8 bin lira ayırdı. Bu para, 1933 yılında Şehitlikleri İmar Cemiyeti’ne devredildi. Şehitlikleri İmar Cemiyeti de abidenin inşası için bin lira civarında yardımda bulundu³⁷³.

³⁶⁷ NAA: A14039, 5325

³⁶⁸ *The Canberra Times* 18 Kas 1987

³⁶⁹ *Cumhuriyet* 28 Kasım 1986

³⁷⁰ *The Canberra Times* 21 Kasım 1987

³⁷¹ Tamara Heat, “Terror Attack in Toorak”, *Police Life The Victoria Police Magazine* December (2006), s. 13.

³⁷² CDAB, Fon Kodu:030.10, Yer No:3.18.10. Tarih: 16.11.1931

³⁷³ Sadık Sarısamam, “Çanakkale Şehitleri Abidesi’nin İnşası ve Halkın Yardımları”, *Journal of History Studies* Vol.8 Issue 2 (2016), s. s. 87-88.

Gelibolu Yarımadası'nda İtilaf Devletleri'ne ait birçok mezar ve abidenin bulunması yanında Türk askerlerine yakışır bir abide eksikliği Türk halkını derinden üzüyordu. Burada yaşanan kahramanlığı yaşatacak ve Türk askerine yakışacak bir abidenin yapılması gerekliydi. Bu amaçla 1944 yılında Millî Savunma Bakanlığı Çanakkale Meçhul Asker ve Şehitler Abidesi yapımı için yarışma düzenledi. Yarışmaya otuz yedi proje katıldı ve jüri İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi öğrencileri Doğan Erginbaş ve İsmail Utkular'ın ortak projesini birinci seçti. Ekonomik zorluklar nedeniyle kazanan projenin yapımına başlanamadı. 1952 yılında Kurmay Yarbay Cemal Yıldırım Çanakkale Şehitler Abidesi konusunu yeniden gündeme getirdi³⁷⁴.

Abidenin inşaatı için gerekli paranın halktan toplanmasına karar verildi. Bu amaçla yardım makbuzları bastırıldı ve yurtiçine dağıtıldı. İlk toplanan parayla Çanakkale Şehitler Abidesi'nin temeli 17 Nisan 1954 tarihinde atıldı. Abide inşaatı sorunlu başladı ve inşaatın başlamasından kısa bir süre sonra teknik heyet Çanakkale Şehitler Abidesi'nin temeli için kullanılan betonun şartnameye uygun olmadığını belirtti ve bunun üzerine inşaat durduruldu³⁷⁵. Abidenin inşaatında yaşanan ekonomik sorunları çözmek amacıyla Milliyet gazetesi de yardım kampanyası başlattı. Bu şekilde 15 Mart 1958'de abidenin inşaatına tekrardan başlandı³⁷⁶. Yardım kampanyasıyla toplanan paralarla abidenin inşaatına devam edileceği ve 1959 yılından itibaren Çanakkale Boğazı'ndan geçen gemilerin abideyi hürmetle selamlayacağı müjdesi verildi³⁷⁷. Abidenin açılış töreninin 21 Ağustos 1960 tarihinde II. Anafartalar Zaferi'nin 44. yıldönümünde yapılması kararlaştırıldı³⁷⁸. Abidenin açılış töreni 21 Ağustos 1960 tarihinde gerçekleşti. Milli Birlik Komitesi Üyesi Kurmay Albay Fikret Kuytak, Devlet ve Hükümet Başkanı Orgeneral Cemal Gürsel'in mesajını okudu. Gürsel mesajında abidenin yapımında emeği geçenlere teşekkür etti. Konuşmalar bittikten sonra Genelkurmay Başkanı Orgeneral Cevdet Sunay, Çanakkale Şehitler Abidesi'nin iki ayağına gerilen kurdeleyi kesti³⁷⁹. Orman Bakanlığı Gelibolu Yarımadası'ndaki savaş bölgeleri ve mezarlıkları da kapsayan 33

³⁷⁴ Mithat Atabay, "Şehitlikleri İmar Cemiyeti Arşiv Belgelerine Göre Çanakkale Şehitler Abidesi İnşaatının Tamamlanması Ve Açılış Töreni", **Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı** S.21 (2016), s. 215.

³⁷⁵ Atabay, **a.g.m.**, s. 215.

³⁷⁶ **Milliyet**, 15 Mart 1958

³⁷⁷ **Milliyet**, 17 Mart 1958

³⁷⁸ **Milliyet**, 24 Ocak 1960

³⁷⁹ Atabay, **a.g.m.**, s. 224.

bin hektarlık alanı, tarihi ve kültürel değerlerini dikkate alınarak 2 Kasım 1973 tarihinde milli park ilân etti³⁸⁰. Milli Park Av ve Yaban Hayatı Genel Müdürlüğü, Uzun Dönem Gelişme Planı (UDGP) hazırladı ve 1981 yılında uygulamaya koydu. Eceabat Belediyesi, Çanakkale Valiliği, Orman Ağaçlandırma ve ORKÖY Genel Müdürlükleri vd. birçok farklı resmi kurumun UDGP'den farklı uygulamalar yapması Gelibolu Yarımadası Milli Parkı'nı olumsuz etkiledi. Çok sahiplilik sorunu nedeniyle çıkan problemler çözüm arayışını gündeme getirdi. Cumhurbaşkanı parkın, barış parkı olması için gerekenlerin yapılmasını, uluslararası bir yarışma düzenlenmesini, özel bir yasa çıkarılmasını ve yeni bir UDGP'nin hazırlanmasını önerdi³⁸¹. 1998 tarihinde gerçekleştirilen yarışmada Norveç ekibinin projesi birinci oldu. 17 Şubat 2000 tarihinde TBMM tarafından kabul edilen yasa 20 Şubat 2000 tarihinde Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girdi³⁸². Bu şekilde kurumlar arasında koordinasyon sağlanabildi.

Norveç ekibinin projesi, ODTÜ'lü bir ekip tarafından temel alınarak ve uzun devreli gelişme planı hazırlanarak 2003 yılında onaylandı. Anafartalar Sahil Yolu'nu genişletme çalışmaları 2004 yılı sonlarında başladı. Erozyon, geçmiş yıllarda yeterli onarımın yapılmaması ve son beş yılda artan trafik hacmi nedeniyle Gelibolu Yarımadası'ndaki yollarda bozulmaların meydana geldiği, onarım çalışmalarının yapılmaması halinde hem sahil yolunda hem de Conkbayırı'ndan Yalnız Çam Anıtı'na (Lone Pine) giden yolda kamu güvenliği için tehlike oluşturacağı gerekçesiyle Türk Hükümeti Gelibolu Yarımadası'ndaki yol onarım ve genişletme çalışmalarına başladı. Çalışmaları Avustralya Hükümeti yakından takip etti. Avustralya Komitesi, Gelibolu Yarımadası'ndaki çalışmalarla ilgili hazırladığı raporda onarım çalışmalarının yapılması konusunda Türk Hükümeti ile aynı düşünceleri paylaştığını belirtti. Gazi İşleri Sekreteri Mark Sullivan, Avustralya yetkililerinin sık sık Türk Hükümeti'ne kıyı yolunun güvensiz olduğuna dair endişelerini dile getirdiğini, emekli Avustralya Harp Mezarlıkları Müdürü Gary Beck'in de Kemalyeri Anıtı'ndan Conkbayırı'na olan bağlantı yolunun çok eski ve dar olduğunu, geçmiş yıllarda bu yolda park halinde bulunan otobüsler nedeniyle

³⁸⁰ Okan Yaşar, "Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı (Barış Parkı), Yaşanan Sorunlar ve Çözüm Önerileri", **Türk Coğrafya Dergisi**, S.36 (2001), s. 172. 28 Haziran 2014 tarihinde yayımlanan 6546 sayılı Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı Kurulması Hakkında Kanun ile millî park vasfı kaldırıldı ve tarihî alan olarak yeniden sınıflandırıldı.

<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/06/20140628-10.htm> (erişim tarihi: 01.04.2019)

³⁸¹ Yaşar, **a.g.m.**, s. 172.

³⁸² <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/23970.pdf> (erişim tarihi: 01.04.2019)

yollarda ilerlemede zorluklar yaşandığını görüşlerine yer verildi. Komite, Conkbayırı'ndan Yalnız Çam'a giden yolun da acil onarım ihtiyacı olduğuna dair duyum aldığını belirtti. Son üç yıldır Gelibolu Yarımadası'nda ikamet eden Avustralyalı yazar Bill Sellars³⁸³, Türkiye'den telekonferansla komiteye kanıtlar sundu. Yol çalışmalarını oldukça eleştiren Sellars hem sahil yolunun hem de Conkbayırı – Yalnız Çam arası asfaltın parçalandığını, bunun güvenlik ve çevresel kaygılar doğurduğunu kabul etti. Sellars, Anzak Koyu'nun üstündeki bir noktada yolun bir miktar çöktüğünü belirtti. Bununla birlikte bu durumun, devletin yıllar önce inşa ettiği bir menfezin yıkılmasından kaynaklandığını söyledi. Kıyı yolunun kullanımı konusunda da Sellars, Anzak Günü dışında yolun yoğun olarak kullanılmadığını savundu. Bu konu hakkında komite medya raporlarının farklı sonuçları olduğunun altını çizdi. 6 Mart 2005 tarihli The Age gazetesinin, Gelibolu Yarımadası'nı 2005 yılında 2 milyondan fazla Türk'ün ziyaret etmesinin beklendiği yazan haberinden alıntı yaptı. Ayrıca raporda, gazete haberindeki tur operatörü Bernina Gezici'nin, inşa edilen yolların Anzak Günü'ne gelen insanlar için yapılmadığını, daha fazla Türk'ün tarihi zaferlerini kutlamak için Gelibolu Yarımadası'na geldiklerini söylediği sözlerine de yer verildi³⁸⁴. Sellars, Yalnız Çam yolunun yapımının kesinlikle gerekli olduğunu kabul etti, ancak yolun orijinal genişliğinin arttırılmasının gereksiz olduğunu da altını çizdi. Komiteye kanıt olarak da Sellars, Anzak Koyu'ndaki yol genişletilmesinin kemiklerin dışarı çıkarılması riskinin ortaya çıkacağını ve 1915 yılından kalan tünel ve siperlerin bozulabileceğini belirtti³⁸⁵.

Anzak mezarlıkları bölgesindeki yollar uzun zamandır Avustralya Hükümeti için endişe verici bir konu oldu. Her yıl yetkililer Anzak Günü törenine hazırlanırken, trafik düzenlemelerine ilişkin ve mevcut ağın yeterliliği, ziyaretçilere erişimin iyileştirilmesi için seçenekler üzerinde tartışmalar yapmaktadır. Bu nedenle yol iyileştirme uzun zamandır Avustralya'nın gündeminde oldu. Bu bağlamda, 2 Ağustos 2004 tarihli Danna Vale'den Çevre ve Orman Bakanı Osman Pepe'ye gönderilen yazıda Çanakkale Savaşı'nın 90. yıldönümü için beklenen ziyaretçi sayısının artışı göz önüne alındığında Gelibolu Yarımadası'nda çeşitli iyileştirmeler

³⁸³ Raporda Bill Sellars'ın ismi William Sellars olarak geçmektedir. **Bkz.**, Finance and Public Administration References Committee, **Matters Relating to the Gallipoli Peninsula**, Senate Printing Unit, Canberra, 2005, s. 10.

³⁸⁴ **The Age**, 6 Mart 2005

³⁸⁵ Committee, **a.g.e.**, s.s. 9-11.

önerdi. Vale'in gönderdiği yazıda otobüs yolcularının güvenliğini sağlamak için erişim yollarında daha fazla iyileştirme yapılmasının gerekli olduğunu ve sahil yolunda yapılacak iyileştirmeler sayesinde ziyaretçilerin şafak ayinine katılmak için kilometrelerce yürüyüş yapmasına gerek kalmayacağını belirtti³⁸⁶.

Yol çalışmaları ile ilgili soruşturmanın ana konusu kemik kalıntılarının sahil yolundaki inşaat çalışmalarında ortaya çıkarıldığı iddiasıydı. Bu iddia ilk olarak 6 Mart 2005 tarihinde Frank Walker'ın hem The Age hem de The Sun Herald gazetesinde yayımladığı makale ile gündeme geldi. The Age ve The Sun Herald'daki makalesinde Walker, Çanakkale Savaşları'ndan kalan kemik kalıntılarının Anzak Koyu'ndaki yol genişletme çalışmalarında Türk işçileri tarafından tahrip edildiğine inanıldığını, bir süre önce yol çalışmalarının durduğunu işçilerin yamaçları kazdıklarını ve 25 Nisan 1915'te Anzakların karaya ayak bastıkları kumsalın üzerine moloz döküldüğünü ileri sürdü. Tarihçilerin Anzak ve Türk askerlerinin yamaç ve sahile gömüldüğünü söylediklerini açıkladı. Yapılan değişimlerin plajın geri kalanının hızla aşınmasına ve Anzakların kıyıya çıkarma yaptığı plajın artık birkaç metre genişliğinde olmasına neden olduğunu belirtti. Walker makalesinde Gelibolu'da yaşayan Avustralyalı yazar ve tarihçi Bill Sellars'tan alıntı yaparak, yol çalışmalarının çok sayıda Avustralyalı ve Türk'ün sahile ve yamaçlara gömüldüğü yerlerdeki kalıntılara zarar verdiğini ve I. Dünya Savaşı'nın en iyi korunan savaş alanlarından biri olan Anzak Koyu'nda artık büyük ölçüde hasar meydana geldiğini yazdı. Anzak Koyu'nu daha önce görmüş olan Avustralyalıların şimdi burasını tanımayacaklarını iddia etti. Gazi İşleri Bakanı De-Anne Kelly'nin Avustralya Savaş Mezarları Ofisinin gelişmeler konusunda Türk Hükümeti'yle görüşmelerde bulunduğunu ve Dönen Askerler Cemiyeti (Returned Soldiers League³⁸⁷) Başkanı Bill Crews'in yol çalışmalarının durdurulması gerektiğini; böylece uzmanların kalıntıların tahrip edilip edilmediğini görebileceğini söylediğini sözlerine ekledi³⁸⁸. The Sunday Age gazetesi Nassim Khadem ve Frank Walker'ın raporlarına yer verdiği haberinde yol çalışmaları sırasında kemik kalıntıları bulunduğunu ve

³⁸⁶ Committee, **a.g.e.**, s.s. 11-12;

Bkz., <https://parlinfo.aph.gov.au/parlInfo/search/display/display.w3p;query=Id:%22media/pressrel/5BUF6%22> (erişim tarihi: 02.04.2019)

³⁸⁷ Returned Soldiers League 1916 yılında I. Dünya Savaşı'ndan Avustralya geri dönen askerler tarafından kuruldu. Returned Soldiers League'in amacı Avustralya halkının savaşlarda ölen askerleri hatırlanmasına yardımcı olan hatıra hizmetlerinin yanı sıra gazilere ve ailelerine bakım, finansal yardım ve avukat desteği sunarak yardım etmektir. <http://rslnational.org/about-us/> (erişim tarihi: 25.03.2019)

³⁸⁸ **The Sun Herald**, 6 Mart 2005; **The Age**, 6 Mart 2005

kalıntıların tahrip edilmesinden korkulduğunu yazdı. Haberde RSL Başkanı Bill Crews'ün, Avustralya'nın Türkiye'deki temsilcilerinin elçilik aracılığıyla, kalıntıların Avustralyalılar ya da başka askerlerin kalıntıları olma ihtimaline dair endişelerini ifade edebileceklerini ve yaşananların kasıtlı bir vandalizm eylemi olmadığını, ancak bulunan kalıntıların mezar olarak değerlendirilmesi gerektiği sözleri yer aldı³⁸⁹. David Wroe'nun "*Gelibolu'da Kemiklerin Rahatsız Edildiğinin Kanıtı Yok*" başlıklı haberinde de Avustralya Hükümeti'nin Türk yetkilileriyle Anzak Koyu'ndaki yol çalışmaları konusunda iletişim halinde olduklarını yazdı. Wroe haberinin devamında Bill Sellars'ın Anzak Koyu'ndaki çalışmaların kendisini üzdüğünü belirtti. RSL başkanı Bill Crews de Türk Hükümeti'nden yol çalışmalarına gerekli özenin gösterilmesini istedi. Haberde Gazi İşleri Bakanı De-Anne Kelly'nin sözcüsü, kemiklerin rahatsız edildiğine dair kanıt bulunmadığını ve Türk yetkililerin Gelibolu'daki Avustralya askerlerinin mezarlarını muhafaza konusunda yıllardır büyük özen gösterdiğini söyledi. Bulunan kemik olmadığını, Avustralya ve Türk makamlarının konuyu incelediğini belirtti³⁹⁰. The Advertiser gazetesi yol yapım çalışmalarına farklı bir açıdan yaklaştı. Haberde Türkiye'nin Anzak Koyu'nu coğrafi ve tarihsel yönünü yeniden şekillendirdiğini ve bölgeyi Türk milliyetçiliğine veya İslami üstünlüğüne dair bir simge haline getirmek istediğini yazdı³⁹¹. The Age gazetesi 12 Mart tarihinde "*Gelibolu'da Ölen Kahramanların Kemiklerinin Kutsallığını Buldozerler Bozuyor*"³⁹² başlığını attı. Avustralya basınında Gelibolu Yarımadası'ndaki mezarlıklara zarar verildiği ile ilgili haberler Mart ayı boyunca yazılmaya devam etti.

7 Mart 2005'te Avustralya Savunma Bakanı Senatör Robert Hill'e, Gelibolu kıyı şeridi yol yapım inşaatında insan kalıntılarının açığa çıkarılıp çıkarılmadığı ile ilgili olarak mecliste soru soruldu. Bakan, senatoya konuyla ilgili tavsiye kararı alması gerektiğini söyledi. 8 Mart 2005 tarihinde de Avustralya Dışişleri Bakanı Alexander Downer, basında öne sürülen iddiaların çürütüldüğünü söyledi. Downer, Türk makamlarının Avustralya Türkiye Büyükelçisi Jean Dunn'a yol çalışmaları başlamadan önce bölgede arkeolojik çalışmalar yapıldığını ve hiçbir insan kalıntısının bulunmadığını söylediğini açıkladı. Türk yetkililerinde herhangi bir

³⁸⁹ **The Sunday Age**, 6 Mart 2005

³⁹⁰ **The Age**, 7 Mart 2005

³⁹¹ **The Advertiser**, 11 Mart 2005

³⁹² **The Age**, 12 Mart 2005

kalıntı bulunması halinde yol çalışmalarının durdurulacağı konusunda güvence verdiğini de söyledi³⁹³.

9 Mart 2005 tarihinde Türkiye Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Namık Tan, haftalık olağan basın toplantısında Anzak mezarlıkları konusuyla ilgili sorulara verdiği cevapta Çanakkale Savaşları'nın meydana geldiği Gelibolu Yarımadası'nın tarihi milli park olduğunu özellikle Anzak Koyu'nda yıllık anma törenlerinin gerçekleştirilmesi nedeniyle bölgeye ulaşım imkânlarının artırılması için plan dâhilinde, sahil yolunun yenilenmesi ve genişletilmesi çalışmaları yapıldığını söyledi. Bu yolun yanında, sahil şeridindeki tarihi alanla Conkbayırı'nda bulunan anıtların yer aldığı bölge arasında yürüyüş yollarının bulunduğunu, fakat bu yolların törenlere katılan insanların fazla olması nedeniyle yetersiz kaldığını açıkladı. Tan, kıyı yoluna ilişkin yapılan bu çalışmaların Avustralya ve Yeni Zelanda'nın beklentilerini de karşılamakta olduğunu ve onların talepleri üzerine hızlandırıldığını anlattı. Yol genişletme çalışmalarının tarihi mezarların hasar görmesine yol açtığı iddialarının yanlış olduğunu vurguladı. Tan, söz konusu toprakların Türkiye'ye ait olduğunu ve Türkiye'nin bu bölgeyi barış parkı ilan ettiğini söyledi. Basın ve yayın organlarında tasvir edilen abartılı iddiaların ve duygu sömürsünün yanlış bir yol olduğu söyledi ve gerçeklerin tahrif edildiğini vurguladı. Gerekli hassasiyetin sergilendiğini belirtti³⁹⁴.

Avustralya basınında çıkan haberler nedeniyle Mart ayı boyunca Gelibolu'daki yol çalışmaları Avustralya Parlamentosunda sıklıkla dile getirildi. 11 Mart'ta Avustralya Parlamentosunda Avustralya Başbakanı John Howard, Türk makamları tarafından verilen bilgilere güvendiğini ve yol çalışmalarının gerektiği gibi yapılmasından duyduğu memnuniyeti dile getirdi. 14 Mart'ta Hükümet üyesi Bob Baldwin, Avustralya Dışişleri Bakanı'ndan Anzak Koyu'nda yürütülen yol çalışmalarısıyla ilgili bir güncelleme yapmasını talep etti. Downer, Parlamentoya Sellars'ın yol çalışmaları sırasında bir kemik parçası bulunduğunu ve bu parçanın kaybolduğunu bildirdiğini iletti. Dışişleri Bakanı, Büyükelçi Dunn'ın Sellars'a daha fazla kalıntı bulunması halinde Savaş Mezarları Komisyonu'na ve kendilerine bilgi vermesi talimatı verildiğini söyledi. 26 Nisan 2005 tarihinde İstanbul'da düzenlenen

³⁹³ Committee, **a.g.e.**, s. 19.

³⁹⁴ http://www.mfa.gov.tr/9-mart-2005_-disisleri-bakanligi-sozcusu-namik-tan_in-haftalik-olagan-basin-toplantisi.tr.mfa (erişim tarihi: 03.02.2019)

basın toplantısında, Başbakan Howard yol çalışmaları sırasında ölen askerlerin kemiklerinin çıkarıldığı ve rahatsız edildiği yönündeki sorulara cevap verdi. Başbakan Howard, herhangi bir savaş alanında kemiklerin çıkma ihtimali nedeniyle bölgede çalışma yapma olasılığının engellenemeyeceğini söyledi ve Kuzey Fransa ile Belçika'da, I. Dünya Savaşı'nın bitiminden 90 yıl sonra keşfedilen kemikler olduğunu ve benzer şekilde Gelibolu'da da ölen askerlerin kemiklerinin bulunma ihtimallerinin olduğunu söyledi. Gazi İşleri Sekreteri Sullivan, Anzak Koyu bölgesinde devam etmekte olan yol çalışmalarının sonucu olarak Savaş Mezarları Komisyonu raporundan, temsilcilerin bölge hakkında geniş kapsamlı bir inceleme yaptığını ve kemik kalıntılarının rahatsız edildiğine dair kanıt bulamadığını söyledi. Komisyon, ayrıca Avustralya halkına, Avustralya mezarlıklarının ve anıtlarının yol çalışmalarından etkilenmeyeceğini belirtti. Amerika ve Avrupa Dış İlişkiler ve Ticaret Bölümü birinci sekreter yardımcısı Jeremy Newman, Komiteye departmanının kemik kalıntılarının açığa çıkarıldığına dair hiçbir kanıt bulamadığını açıkladı. Newman, iki ayrı günde Avustralya Büyükelçisi'nin ve büyükelçiliğin üst düzey idari personelinin yol çalışmalarını denetlediğini ve o sırada hiçbir kemik kanıtı görmediklerini belirtti³⁹⁵. 24 Nisan'da Avustralya haznedarı Peter Costello, Avustralya makamlarının yabancı bir ülkede bir inşaat projesini sürekli denetlemesinin zorluğundan bahsetti ve Avustralya Hükümeti'nin Türkiye karayolları üzerinde yetkileri olmadığını söyledi. Bunun yanında Avustralya Hükümeti'nin yeni yol genişletmesi ya da devam edecek başka işleri görmek istemediğini belirtti³⁹⁶.

Türkiye ve Avustralya yetkililerinin yaptıkları açıklamalara rağmen Avustralya basınında Gelibolu mezarlarına zarar verildiği şeklinde haberler Mart ayı boyunca yer almaya devam etti. Özellikle mezarlıklar konusu Türkiye ve Avustralya ilişkilerinde önemli bir yere sahip olması nedeniyle iki ülke arasında gerginliğe sebebiyet verdi. Avustralya basınında yer alan haberlerden dolayı iki ülke arasında gerginlik yaşansa da yol yapım çalışmalarının tamamlanması üzerine Avustralya basınında yer alan negatif haberlerde de azalma meydana geldi.

³⁹⁵ Committee, **a.g.e.**, s.s. 20-21.

³⁹⁶ **The Sydney Morning Herald**, 24 Nisan 2005; Hem Avustralya Başbakanı hem de Gazi İşleri Başkanı yol çalışmalarının Avustralya makamlarının beklentilerinin ötesine geçtiğini açıkça belirtti. Yol çalışmalarının yapıldığı dönemde Avustralyalı yetkililer tarafından Gelibolu'ya 17 seyahat yapıldı. **Bkz.**, Committee, **a.g.e.**, s. 22.

III. BÖLÜM

EKONOMİK VE KÜLTÜREL İLİŞKİLER

III.I. Türkiye – Avustralya Ekonomik İlişkileri

III.I.I. Türkiye'den Avustralya'ya Göç ve İşçi Antlaşması

Daha önceden anlatıldığı gibi İngiltere, Amerikan Bağımsızlık Savaşı'ndan önce mahkûmlarını Amerika'ya göndermekteydi. 1775 – 1783 yılları arasında süren bağımsızlık mücadelesi sonucunda Amerika, İngiltere'den bağımsızlığını ilan etti. Bu şekilde İngiltere'nin ABD'ye mahkûm gönderme imkânı kalmadı, mahkûmları göndermek için başka bir yer bulma zorunluluğu ortaya çıktı. Bu konu için düşünülen ilk yer Batı Afrika oldu, ancak iklim ve bölgeye özgü hastalıklar nedeniyle bu fikirden vazgeçildi. İngiltere'nin elinde var olan diğer seçenek Avustralya'ydı. Avustralya'nın iklimi ve İngiltere'ye uzaklığı nedeniyle İngiltere'deki mahkûmların gönderilmesi için uygun olacağı düşünüldü. İngiltere Hükümeti, Sydney'de hapisane inşa ederek mahkûmları Avustralya'ya gönderme kararı aldı. 26 Ocak 1788 tarihinde İngiltere, 1.400 kişi ile Sydney'e geldi. Yeni Güney Galler ceza kolonisinin nüfusu başlarda hükümlülere ve askerlerden oluşmaktaydı. Mahkûmların nakli 1840 yılına kadar devam etti ve 1788 – 1840 yılları arasında 80 bin mahkûm Avustralya'ya gönderildi. Avustralya'ya sadece mahkûmlar gönderilmedi. Aynı yıllarda Avustralya'ya az sayıda olsa özgür yerleşimciler de geldi. İleriki yıllarda bu sayı arttı. Öyle ki 1836 – 1841 tarihleri arasında İngiltere'den 61 bin kişi kendi istekleriyle Avustralya'ya göç ettiler. 1851 – 1861 altına hücum döneminde ise 622 bin kişi kıtaya göç etti. Kıtaya çoğunlukla İngilizler göç etti, ancak İngilizlerin dışında Almanlar, Yunanlılar, Amerikalılar, Polonyalılar, İskandinavlar, Macarlar ve Çinliler de Avustralya kıtasına göç edenler arasındaydı. Göçlerle nüfusu artan Avustralya topraklarında 1868 yılında altı eyalet kuruldu. 1891 yılına gelindiğinde ise Avustralya kıtasının nüfusu 3,2 milyona ulaşmıştı³⁹⁷.

Altına hücum dönemi, Avustralya kıtasına olan göç politikasını etkiledi. Bu dönemde Avustralya kıtasında Çin düşmanlığı başladı. 1901 yılında eyaletler federal çatı altında birleşerek Avustralya Milletler Topluluğu (Commonwealth of Australia)

³⁹⁷ Mortan, a.g.e., s.s. 1-2.

kuruldu. Avustralya Hükümeti'nin aldığı ilk kararlardan biri White Australia (Beyaz Avustralya) politikasını uygulamak oldu. Bu politika Göçmen Kısıtlama Yasası'nı (Immigration Restriction Act) doğurdu. Bu yasa Beyaz Avrupalılar dışında Avustralya'ya diğer milletlerin göçünü yasakladı. 1919 yılında Başbakan Hughes, hazırladıkları göçmen yasının en büyük başarıları olduğunu dile getirdi. Avustralya Asya ülkeleri ile güçlü ticari ilişkiler kurmuş olsa da 1940'lı yıllara kadar İngiliz kimliğini ve kültürünü korumaktaydı. Diğer ülkelerden gelmesi olası kültürel ve diğer etkilere karşı kendisini korudu. Beyaz Avustralya Yasası, Avustralya'nın millet ve kültürel politikasına uygundu. II. Dünya Savaşı sonrasına kadar bu yasa geçerliliğini korudu. Ancak II. Dünya Savaşı sonrasındaki koşullar Avustralya'nın göç politikasından değişikliklere gidilmesini sağladı. II. Dünya Savaşı'nda İngiltere'nin yanında yer alan Avustralya, savaşta kaybettiği iş gücünü göç ile geri kazanma yolunda adımlar attı. Bu nedenle 1945 yılında Göç Bakanlığı kuruldu. Göç Bakanlığına atanan Arthur Calwell "*Avustralya'nın ulusal savunma ve ekonomik gelişme için nüfusa gereksinimi vardır*" açıklamasıyla Avustralya'nın yeni göç politikasını özetledi. II. Dünya Savaşı sırasında Avustralya'nın Darwin şehrinin Japonlar tarafından bombalanması, Avustralya'nın 7 milyonluk nüfusunun ülke savunması için yeterli olmadığını ve ülkenin savunulması konusunda İngiltere'ye bel bağlanamayacağını gösterdi. Bu durum savaş sonrasında göç politikalarının şekillenmesinde önemli bir yere sahiptir. Dönemin sloganı "*populate or perish*"³⁹⁸ oldu. Bu ilke ile nüfusun her yıl %2 arttırılması ve bu artışın yarısının (yaklaşık 70 bin) göç ile karşılanması kararlaştırıldı. 1947 yılında İngiltere ile Göç Antlaşması imzalandı, ancak istenilen sayıda göç gerçekleşmedi³⁹⁹. II. Dünya Savaşı sonrasında ırk ve renk ayrımını temel alan Avustralya'nın göç politikası dönemin koşulları içinde yumuşamaya başladı. 1950'li yıllarda Avustralya'nın ekonomisi tarıma dayanmaktaydı. Batı Avustralya'da petrol yatakları ve demir cevheri bulunmasıyla ülkenin ekonomik yapısında değişiklikler meydana geldi. Avustralya'da sanayileşme hızı arttı. Yeni kentler kuruldu ve Avustralya'nın batısı gelişmeye başladı. Bu süreçte yeni madenler de keşfedildi. Ancak iş gücünün azlığı ekonomik gelişmeyi tehdit etmekteydi. 1947 yılından 1954'e kadar Almanya, Hollanda gibi Avrupa ülkelerinden 170 bin göçmen kabul edildi, fakat zaman içerisinde Avrupa

³⁹⁸ Nüfusunu arttır ya da yok ol.

³⁹⁹ Mortan, **a.g.e.**, s.s. 4-5.

lkelerinden gç azaldı ve hatta bazı göçmenler ülkelerine geri dönmeye bařladı⁴⁰⁰. Bu durum Avustralya Hükümeti'nde yeni tartışmaların yaşanmasına neden oldu.

Avustralya Göçmen Departmanı'ndan 17 Nisan 1964 tarihinde Avustralya Dışışleri Sekreterliği'ne gönderilen yazıda Avustralya'nın vasıflı, yarı vasıflı ve vasıfsız işçi ihtiyacının bulunduğunu, Türkiye'nin de Avustralya'nın işçi ihtiyacının karşılması yönünde adım atabileceğini, ancak önce Türkiye'ye gç konusunun araştırılması için bir ekip gönderilmesinin yararlı olacağı üzerinde durdu. Türkiye'ye gönderilecek ekibin Avustralya'nın Mısır Elçiliğinden Kıdemli Göçmen Memuru W. Law ile Teknik Danışman H. Thrower'dan oluşmasını düşündüklerini belirtti. Law göçmen sayısı ve niteliği konusunda araştırma yaparken, Thrower'ın da işçilerin eğitimlerini inceleyip Avustralya'ya göç için yeterlilik konusunda çalışmalar yapabileceği belirtildi. Bu projede yol almadan önce Türkiye Hükümeti'nin böyle bir araştırma yapılması için on günlük izin verip vermeyeceğinin öğrenilmesi ve yapılacak araştırmanın sadece göçmen konusu ile ilgili olduğu ve kamuoyu ile paylaşılmayacağı açıklandı. Bu konuda Avustralya Dışışleri Bakanlığı'ndan İngiltere'deki temsilciye ulaşılarak konunun Türk Elçisi'ne anlatılmasını ve Türk Hükümeti'nin onayının alınması için gerekli görüşmelerin gerçekleştirilmesini istedi. Türk Hükümeti'nden olumlu yanıt alınması zerine Avustralya ekibi Türkiye'ye geldi⁴⁰¹.

Avustralya Parlamentosu'nda Türk gçmenlerin⁴⁰² kabul koşulları ile ilgili tartışmalar 1964 yılında başladı. 17 Kasım 1964 tarihli parlamento görüşmesinde ilk soruyu Senatör Cooke sordu. Cooke'un Türk göçmenlerle ilgili sorusu Türk vatandaşlarının Avustralya'ya göçünü denetleyen koşulların neler olduğuydu. Senatör Anderson, Türk vatandaşlarının Avustralya'ya yerleşim için yakın akrabaları tarafından zendirilmemiş göçmenler olarak göründüğünü, göçmen olarak özel nitelik ve deneyimlere sahip adayların değerlerine göre dikkate alınacağı ve tüm

⁴⁰⁰ Erol Mütercimler, **Avustralya rneğinde Türk Göçü ve Sorunları (1967-1997)**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1998, s.s. 22-23; Fahri eliker, **Asya Devletleri ve Avustralya'da önemli Gelişmeler (1945-1975)**, **Silahlı Kuvvetler Dergisi Eki**, S.271 (1979), s.s. 101-102.

⁴⁰¹ **NAA: A1838, 209/10/1 PART 1**

⁴⁰² Avustralya'daki Türk nüfusu 1967 yılında Türkiye'den Avustralya'ya göç başlayana kadar az sayıda kaldı. **Bkz.**, Ek 18; Avustralya Hükümeti I. Dünya Savaş'ından sonra sınırları içerisinde yaşayan yabancı halklarla ilgili raporlar hazırladı. Raporlarda yabancı halkların hangi tarihten beri Avustralya'da yaşadıkları, adresleri, etnik kökenleri gibi bilgilerde yer almaktadır. Raporlara göre Avustralya'da yaşayan Türk olarak belirtilen halkın büyük bir çoğunluğunun Suriye ve Lübnan doğumlu olduğu ve aralarında Ermeni ve Yahudilerin de bulunduğu bilgisi vardır. **NAA: A385, 18**

adayların sağlık, karakter ve genel uyumlulukla ilgili özellikleri karşılımları gerektiğini söyledi. Senatör Cooke, Avustralya'nın bu şekilde göç için yardım sağlayıp sağlamadığını sordu. Senatör Anderson Türk vatandaşlarının, şu an için özendirilmiş geçiş hakkı için yeterlilik gösteremediklerini belirtti. Son olarak Senatör Cooke Avustralya Hükümeti'nin, hükümetler arası bir düzenleme konusunda ne düşündüğünü sordu. Senatör Anderson, Avustralya'nın acil olarak ihtiyaç duyduğu alanlarda çalışacak, Türkiye'den Avustralya'ya göç edecek insanlarla ilgili araştırmanın devam ettiğini açıkladı⁴⁰³.

1965 yılında Avustralya Göç Bakanlığı Sekreteri Sir Peter Heydon Ankara'ya ön ziyaret yaptı. 1965 – 1967 arasında İşçi Antlaşması'nın detaylarının görüşülmesi için birkaç gezi daha yapıldı. Ancak “*Beyaz Avustralya Politikası*”, Avustralya'da bazı tartışmalara yol açtı. Mart 1966'da Avustralya Hükümeti göç politikasını yumuşattı ve göç kabulü adayların nitelikleri ve becerilerine dayandırıldı. RSL de Avustralya'nın Türkiye'den göç kabul etmesi için destek verdi. Avustralya, yetenekli çalışanları göçmen olarak işe almakla ilgilenirken, Türkiye göçmen kelimesini antlaşmada kullanmak istemedi ve vasıfsız işçilerin geçici istihdamıyla daha fazla ilgilendi. İki ülke arasında ulaşılan uzlaşma sonucunda Avustralya'ya göç edeceklerin %30 vasıflı, %70 ise vasıfsız oranı kabul edildi ve antlaşmada göçmen kelimesi yerine işçi kelimesinin kullanılmasına karar verildi. Avustralya Hükümeti ile İşçi Anlaşması'nın imzalanması için Eylül ayı içinde Canberra'da yapılacak müzakerelere Türkiye'yi temsil için Canberra Büyükelçisi Baha Vefa Karatay başkanlığında İş ve İşçi Bulma Kurumu Genel Müdürü Nazi Tezel ve Dışişleri Bakanlığı Sosyal İşler Dairesi Genel Müdür Vekili Zübeyir Bensen'dan kurulan heyetin müzakereye katılması ve antlaşmayı Türkiye Hükümeti adına imzalaması için Büyükelçi Karatay'a yetki verilmesi 7 Eylül 1967 tarihinde kararlaştırıldı⁴⁰⁴. 1967'de Türk yetkililer anlaşmayı tamamlamak için Canberra'ya gitti. 29 maddeden oluşan “*Türklerin Avustralya'da İkamet ve Çalışmaları Hakkında Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ve Avustralya Milletler Topluluğu Hükümeti Arasında Anlaşma*” 5 Ekim 1967 tarihinde Göçmen Bakanı Bill Snedden ve ilk Avustralya

⁴⁰³ https://parlinfo.aph.gov.au/parlInfo/download/hansard80/hansards80/1964-11-17/toc_pdf/19641117_senate_25_s27.pdf;fileType=application%2Fpdf#search=%22hansard80/hansards80/1964-11-17/0125%22 (erişim tarihi: 17.03.2019)

⁴⁰⁴ **BCA, Fon Kodu:030.18.1.2 Yer No: 210.63.15. Tarih:13.09.1967**

Türk Büyükelçisi Baha Karatay tarafından imzalanmış olup imzalandığı tarihte yürürlüğe girdi⁴⁰⁵.

14 Ekim 1968 tarihinde saat 17:00'da Sydney'deki Kingsford Smith Havaalanı'na 168 kişilik ilk kabile indi. Büyükelçi Karatay Sydney'de ilk Türk kafilesini karşıladı ve Ankara'ya şu mesajı gönderdi; "*İşçi kafilemiz zamanında gelmiş ve meydana İskân Bakanı, Muhaceret Müsteşarı, çeşitli cemiyetler ve tarafımızdan karşılanarak hostele yerleştirilmiştir*"⁴⁰⁶. Kıbrıs Türkleri⁴⁰⁷ de Avustralya'ya gelen Türk göçmenlerini karşılamaya gelenler arasındaydı. Sydney'e gelen ilk Türk kafilesi olumlu bir izlenim bıraktı. Büyükelçi Karatay bu konuyla ilgili olarak şunları yazdı; "*Kafilemiz genellikle kılık, kıyafet, teçhizat ve tutumlarıyla karşılamada müspet intiba bırakmış, bilhassa gümrük makamları hiçbir pürüzlü durumu olmayan kabile hususunda teşekkürlerini ifade etmişlerdir. Ezcümle televizyon tarafından alınan film ve basında yayımlanan temiz kıyafetli resimler bu hususta gösterilen dikkatin memnunluk verici bir neticesi olmuştur*"⁴⁰⁸. 1975 yılına kadar 19 bine yakın⁴⁰⁹ Türk Avustralya'ya geldi. 1980'li yıllardan itibaren Türkiye'den Avustralya'ya nitelikli işgücü ve öğrenci göçlerinin eklenmesiyle göç sayısı daha sabit ve daha sınırlı bir yapıya kavuştu⁴¹⁰.

III.I.II. Türkiye – Avustralya Ticari İlişkileri

Türkiye ve Avustralya arasındaki ekonomik ilişkiler 1929 yılında başladı. 1929 – 1933 yılları arasında Türkiye'den Avustralya'ya ihraç edilen başlıca ürünler post, deri, kenevir, kolza tohumu ve incir olurken Avustralya'nın Türkiye'ye ihraç ettiği ürünler de büyükbaş hayvan postu ve derisidir. Avustralya Ticaret Bakanlığı'nın 1933 yılında yayınladığı rapora göre Avustralya ile Türkiye arasındaki ticaret dengesinin Türkiye lehine olduğunu⁴¹¹ ve 1930 yılında İngiltere ile Türkiye

⁴⁰⁵ Hatice Hürmüz Başarın, Vecihi Başarın, **The Turks in Australia, Celebrating Twenty-Five Years Down Under**, Turquoise Publications, Australia, 1993, s. 3; **Bkz.**, Ek 19

⁴⁰⁶ **Bilal N. Şimşir Armağanı "Tarih Yapılırken Uyuyamam"**, (Haz. Bayram Kodaman), Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara, 2010, s. 98.

⁴⁰⁷ II. Dünya Savaşı'ndan sonra Kıbrıs'ta "*ENOSİS*" konusu daha çok gündeme getirildi ve bu konudaki çalışmalar hızlandı. Ayrıca 1955 yılında "*EOKA*" terör örgütünün kuruluşu ile adadaki şiddet eylemleri giderek arttı. Yaşanan bu olaylar sonucunda İngiliz pasaportu ile Kıbrıs Türkleri 1950'li ve 1960'lı yıllarda Avustralya'ya göç etmeye başladı. Bu şekilde Avustralya'da Kıbrıs Türklerinin nüfusu 2500'e ulaştı; Başarın, **a.g.e.**, s. 2.

⁴⁰⁸ **Bilal N. Şimşir Armağanı...**, s. 98.

⁴⁰⁹ **Bkz.**, Ek 20

⁴¹⁰ Başarın, **a.g.e.**, s.s. 4-5.

⁴¹¹ **Bkz.**, Ek 21

arasında imzalanan Ticaret Antlaşması'nın dominyonları kapsamadığını belirterek bu nedenle Avustralya ve Türkiye arasında resmi bir anlaşmaya ihtiyaç duyulduğunu vurguladı. Avustralya Ticaret Bakanlığı, Avustralya Hükümetine Türkiye ile yapılan ticarete Avustralya'nın payının çok küçük olduğunu belirterek bu nedenle Avustralya ürünlerinin Türkiye pazarına girerken Avustralya'nın Türkiye'ye sağladığı gümrük uygulamasının karşılıklı olarak uygulanması konusunda gerekli görüşmelerin yapılmasını önerdi⁴¹².

1939 yılının sonlarında II. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte İngiltere Devleti ucuz, konsantre, kolayca taşınabilen ve saklanabilen bir gıda türü olarak ülkede ve dominyonlarında bulunan veya ithal edilecek tüm kuru meyvelere el koydu. Ancak bu süreçte Avustralya'nın yıllık mahsulünün büyük bir kısmı hali hazırda ihraç edilmişti. Avustralya Gıda Bakanlığı yaşanan ekonomik savaş politikaları doğrultusunda hem Almanya'nın bu kaynağı kullanmasına izin vermemek hem de Türkiye'nin Alman ekonomik pazarına olan bağımlılığını kırmak için Türkiye'den 40 bin ton kuru meyve alımının gerekliliği üzerinde durdu. Avustralya Gıda Bakanlığı bu miktarın taşınmasının zorluğu üzerinde tartıştı. Tartışmalar bu miktarın fiyatı ve ödeme yöntemi üzerinde yoğunlaştı. Avustralya Gıda Bakanlığı, Londra depolarına yapılacak bu gönderi için anlaşmanın, savaş öncesi koşullarda olduğu gibi gönderi belgesinin hazırlanmasıyla %80 peşin ve teslimattan bir ay sonra da geri kalan tutarın ödenmesi şeklinde olmasını talep etti. Bu talep, satıcılar tarafından miktarın büyük olması nedeniyle diğer toplu alımlara göre hoş karşılanmadı, ancak 1940 Mayıs ayının sonlarında bir sözleşme düzenlendi ve Temmuz ayının sonunda gönderim tamamlandı⁴¹³.

Türk Silahlı Kuvvetlerinin giysi üretimini yapan Bursa Merinos Fabrikası II. Dünya Savaşı Döneminde hammadde sıkıntısı yaşadı. 1942 yılında Sümer Bank'a bağlı Bursa Merinos Fabrikası'nın temel olarak ihtiyaç duyduğu merinos yününün kliring⁴¹⁴ yoluyla ithal edilmesinin mümkün olmaması nedeniyle merinos yününün Avustralya'dan ithal edilebilmesi için 132 bin sterlinlik dövizin Sümer Bank'a tahsisi

⁴¹² NAA: A981, TRAD 117

⁴¹³ S. J. Butlin, *Australia in the War of 1939-1945 War Economy* Vol. III, The Advertiser Printing Office, Adelaide, 1955, s.s. 82-83.

⁴¹⁴ Birbirleriyle ticaret yapan ülkelerin ödeme şeklini dövizle yapmadığı, malın malla ödenmesi ilkesine dayanan ticarettir. Dövizle mal alımı yapılmadığı için takasa benzemektedir.

istendi⁴¹⁵. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye ve Avustralya ekonomik ilişkileri küçük kalmaya devam etti. 1950'li yıllarda Avustralya'nın Türkiye'ye ihracatı her yıl 3 milyon Avustralya sterlininden az olup temel ihraç ürünleri de yün, deri ve posttan oluşmaktadır. Türkiye'nin Avustralya'ya ihracatı ise her yıl 100 bin Avustralya sterlini civarında kalmıştır⁴¹⁶. İki ülke arasındaki ekonomik ve ticari ilişkiler 1970'lerden sonra gelişmeye başladı. İki ülke arasında büyükelçiliklerin kurulması ve 1968 yılında başlatılan Avustralya'ya Türk göçü programının da etkisiyle Türkiye ve Avustralya arasındaki ticaret hacmi artış göstermiştir⁴¹⁷. Avustralya ve Türkiye arasında 1973 yılında 9,5 milyon dolar ithalat, 1,8 milyon dolar ihracat, 1974 yılında 14 milyon dolar ithalat, 2,7 milyon dolar ihracat ve 1975 yılında 16 milyon dolar ithalat, 2 milyon dolar seviyesinde ihracat gerçekleştirilmiş olup Türkiye tarafında yüksek ithalat gerçekleştirilirken, ihracat zayıf kalmıştır⁴¹⁸. 1980'li yıllarda iletişim kanallarının gelişmesi, Avrupa'ya giden Avustralyalı iş adamlarının Türkiye'yi ziyaret etmeye başlaması ve Avustralya'da bulunan Türk kökenli iş adamlarının girişimleriyle Sydney ve Melbourne'de Türkiye – Avustralya Ticaret ve Sanayi Odalarının kurulması iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin gelişmesinde önemli rol oynadı. 1987 – 1988 devresinde Türkiye ve Avustralya arasında bir ticaret antlaşması yapılması için gerekli çalışmalar yapıldı. İki ülkenin de OECD (The Organisation for Economic Co-operation and Development – Ekonomik İş Birliği ve Kalkınma Örgütü) ve GATT (General Agreement on Tariffs and Trade – Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması) üyesi olması aralarındaki ticarete serbest döviz kullanılmasına olanak sağlamaktadır. Avustralya'nın gelişmekte olan ülkeler için uyguladığı Genel Preferanslar Sistemi Türkiye'yi de içermektedir. Bu şekilde Türkiye, Avustralya'ya ihraç ettiği bazı ürünlerde %10 – 15 oranında gümrük indiriminden faydalanmaktadır. Türkiye'nin ana ithalat maddeleri canlı hayvan, hububat, deri, maden cevheri, kömür, demir ve çelik olurken, ana ihracat maddeleri gıda ve tütün mamulleri, işlenmemiş gübre ve madenler, bitkisel yağlar, petrol

⁴¹⁵ BCA, Fon Kodu:030.10. Yer No:171.189.4. Tarih:14.04.1942

⁴¹⁶ NAA: A1838, 209/10/1 PART 1

⁴¹⁷ <https://www.kutso.org.tr/wp-content/uploads/2017/06/Avustralya-%C3%9Cİlke-Raporu-2015.pdf>
(erişim tarihi: 22.03.2019)

⁴¹⁸ Türkiye İktisat Gazetesi, 2 Haziran 1977

ürünleri ve organik-inorganik kimyasal maddelerdir. Bunun yanında Türkiye'nin en önemli ve istikrarlı ihraç ürünlerinin sebze ve meyve olduğu görülmektedir⁴¹⁹.

1990'lı yıllarda faizlerin düşmesi piyasalara olan güveni sağlamaya yeterli olmadı ve ekonomideki gelişme yavaşladı. Bu dönemde Avustralya Hükümeti'nin yaptığı girişimlerle inşaat sektörü canlandırılmış, özel konut yatırımlarında ciddi büyüme görülmüştür. 1990'lı yıllarda yaşanan bu olaylardan sonra süreklilik arz eden bir ekonomik büyüme trendi oluştu. Avustralya'nın istikrarlı ekonomisi ve gelişmiş sanayisiyle yabancı yatırımcılar için dikkat çekici bir ülke olmaya devam etti. Bu süreçte Avustralya'nın Türkiye ile ticari ilişkileri de gelişmeye devam etti. Avustralya Dışişleri ve Ticaret Bakanı Senatör Gareth Evans 1992 Ekim ayındaki Türkiye ziyaretinde Türkiye ile Avustralya arasındaki ilişkilerin stratejik ve ekonomik konular dâhil olmak üzere yeni bir anlayış ve iş birliği aşamasına geleceğini belirtti. Senatör Evans, Türkiye'nin siyasi ve ekonomik değişimlerin çok hızlı gerçekleştiği bir bölgede istikrarlı yapısıyla öne çıktığını ve bölgede etkili bir rol üstlendiğini açıkladı. Ziyaret sırasında Senatör Evans, Türkiye Başbakanı Süleyman Demirel, Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin ve Cumhurbaşkanı Turgut Özal ile görüşme gerçekleştirdi. Senatör Evans, Türk ve Avustralya halkı arasındaki mevcut güçlü toplumsal bağların iki ülke arasında iş birliğinde önemli bir yer tuttuğunu ve Türkiye'nin sadece büyük bir pazar olması yanında Avustralya'nın Doğu Avrupa ve Orta Asya pazarlarına da girmesi için önemli bir yer olduğunun altını çizdi⁴²⁰. 1990'lı yıllarda Avustralya ile yapılan ticaret dengesi Türkiye aleyhine büyümeye devam etti. Avustralya ve Türkiye arasında 1992 yılında 112 milyon dolar ithalat, 26 milyon dolar ihracat; 1994 yılında 226 milyon dolar ithalat, 35 milyon dolar ihracat ve 1996 yılında 322 milyon dolar ithalat, 55 milyon dolar ihracat gerçekleştirilmiştir⁴²¹.

2000'li yıllarda madencilik sektörüne yapılan yatırımların daralmasıyla Avustralya ekonomisinin büyüme trendinde yavaşlama meydana geldi, küresel ekonomide yaşanan hassasiyetler dikkate alındığında ülke tarafından uygulanan düşük faiz politikası ekonomideki değer kaybını yavaşlattı ve mevcut ihracat

⁴¹⁹ **Avustralya'nın Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye ile Ticari İlişkileri 1987/88 Yılı Raporu**, (Haz. Sidney Başkonsolosluğu Ekonomi ve Ticaret Başmüşavirliği), 1989, s.s. 3-7.

⁴²⁰ <https://parlinfo.aph.gov.au/parlInfo/search/display/display.w3p;query=Id:%22media/pressrel/2940385%22> (erişim tarihi: 26.03.2019)

⁴²¹ **Avustralya Ülke Etüdü**, (Haz. Cengiz Ersun ve diğerleri), Mega Ajans Reklamcılık Matbaacılık Fuar Hizm. Ltd. Şti., İstanbul, 1998, s. 72. **Bkz.**, Ek 22

pazarlarının korunması ve yeni pazarların yaratılması konusunda izlenen akılcı politikalar büyüme istikrarının korunmasında fayda sağladı. Türkiye ile Avustralya arasında ticaretin 2000'li yıllarda daha da geliştiği görülmektedir. 2011 yılında Türkiye'nin Avustralya'ya ihracatı 454,5 milyon Avustralya dolarıyken, 2014 yılında 755 milyon Avustralya dolarına yükselmiştir. Bunun yanında Türkiye'nin Avustralya'dan ithalatında 2014 yılında büyük bir düşüş yaşanmıştır. 2011 yılında 561,7 milyon Avustralya doları ithalat, 2013 yılında 921,5 milyon dolara yükselirken; 2014 yılında 495,7 milyon Avustralya dolarına düşmüştür. Bu şekilde 2014 yılında Türkiye ile Avustralya ticaretinde denge Türkiye lehine olmuştur. 2015 sonu itibariyle Türkiye ile Avustralya ticaret hacmi bir önceki yıla göre %2,6 oranında artarak 1,28 milyar Avustralya doları olarak gerçekleşti. Avustralya'nın dış ticaret verilerine göre 2015 yılında Türkiye'nin Avustralya'dan ithalatı %6,1 oranında azalarak 465,5 milyon Avustralya dolarına, Türkiye'nin Avustralya'ya ihracatı ise %8,3 oranında artarak 817,4 milyon Avustralya dolarına yükseldi. 2015 yılında Türkiye ile Avustralya dış ticaret denge rakamlarına bakıldığında 2014 yılında 258 milyon Avustralya doları düzeyinde gerçekleşen Türkiye'nin ticaret fazlasının 2015 yılında 351,8 milyon Avustralya dolarına yükseldiği görülmektedir. Dış ticaret yapısı incelendiğinde, Türkiye'nin Avustralya'dan gerçekleştirdiği ithalatın yaklaşık %52'lik kısmını ham maddeler (altın, kömür ve alüminyum), %30'unu sanayi malları ve geri kalanını diğer mallar oluşturmaktadır. Türkiye'nin ihracatının büyük kısmını ise %66 oran ile imalat sanayi malları ve %13,2 oran ile gıda ürünleri başta olmak üzere diğer ürünlerden oluştuğu görülmektedir. Avustralya İstatistik Bürosu verilerine göre Avustralya'nın Türkiye'deki toplam yatırımı 753 milyon Avustralya doları olurken, Türkiye'nin Avustralya'daki toplam yatırımı ise 83 milyon Avustralya dolarıdır. Avustralyalı firmalar enerji, alt yapı ve madencilik sektörleri başta olmak üzere Türkiye'de yatırım fırsatlarını araştırmaktadırlar⁴²².

III.II. Türkiye – Avustralya Kültürel İlişkiler

III.II.I. Avustralya'dan Türkiye'ye Ziyaretler ve Anzak Günü Törenleri

25 Nisan 1915 sabahı Anzak askerleri Gelibolu Yarımadası'nda karaya çıktı. Sekiz ay süren savaşlar sonucunda Çanakkale Cephesi'ndeki zafer Osmanlı

⁴²² <https://www.kutso.org.tr/wp-content/uploads/2017/06/Avustralya-%C3%9Cİke-Raporu-2015.pdf> (erişim tarihi: 22.03.2019)

Devleti'nin oldu. İtilaf Devletleri açısından Çanakkale seferi başarısızlıkla sonuçlanmasına rağmen Avustralya Queensland Eyalet Hükümeti, 25 Nisan 1916 tarihinde Anzak askerlerinin Gelibolu'ya ayak bastıkları günün yıldönümünü Anzak Günü (Anzac Day) olarak kutlamaya karar verdi⁴²³. İngiltere'de yaklaşık 2000 Avustralya ve Yeni Zelanda askeri, Anzak Günü töreni için Westminster Abbey'de askerî geçit töreni yaptı. Bu tören İngiltere ve Avustralya basınında geniş şekilde yer aldı. Gazeteler başlıklarında Anzak askerlerine Gelibolu Şövalyeleri (Knights of Gallipoli) unvanını verdi. Mısır'daki Avustralya kampı günün anısına bir spor günü düzenledi⁴²⁴.

Queensland Eyaleti'nde Brisbane Belediye Başkanı George Down, 12 Ocak 1916 tarihinde Brisbane Sergi Salonu'nda bir toplantı düzenledi. Anzak Günü anma töreni T. A. Ryan tarafından Devlet Asker Alma Komitesi Başkanı (Chairman of the State Recruiting Committee) Albay A. J. Thynne'ye önerildi. Toplantının sonunda Anzak Günü Anma Komitesi (Anzac Day Commemoration Committee) kuruldu. Komitenin ilk toplantısı 3 Şubat 1916'da Queensland Başbakanlık Ofisi'nde yapıldı. Toplantı sonucunda diğer eyaletlerle de Anzak Günü konusunda iletişim kurulması ve iş birliği talep edilmesine karar verildi. İkinci toplantıda komite genişletildi. 18 Şubat 1916 tarihinde yapılan üçüncü toplantıda da Canon Garland, kabul edilen ve pratik olarak değişmeden kalan tören kutlama şeklini sundu. Westminster Abbey ve 1916'da Londra'dan başka şehirlerdeki kutlamalar da bu komite tarafından yapılan temsillerle sağlandı⁴²⁵.

⁴²³ Gelibolu Yarımadası'na Anzak askerlerinin çıkmasının ilk yıldönümü yaklaşırken, Avustralya Başbakanı Pearce 25 Nisan'ın anma töreni için uygun olmadığı fikrindeydi. Çanakkale'de mağlubiyet alınmıştı, 25 Nisan yerine Başbakan Pearce, Trafalgar ve Waterloo'daki İngiliz zaferlerini kutlama günü yapma taraftarıydı. Trafalgar ve Waterloo zaferler günü kutlamalarının ilerleyen yıllarda Avustralya'nın kazanacağı zafer günleriyle değiştirilebileceğini düşünüyordu. 15 Nisan 1916 tarihinde Pearce, Fisher'a Gelibolu çıkarmasının yıldönümünün Avustralya'da gayri resmi olarak kutlanacağını, kutlanacak güne de "Anzak Günü" adının verildiğini söyledi. Avustralya Hükümeti savaş sonlanana kadar Avustralya ordusunun hangi askeri hareketinin hatırlanmaya değer olduğu konusunda fikir belirtemeyeceğini belirtti. Ancak 25 Nisan yaklaştığında Pearce, Anzak Günü'nün savaşta hayatını kaybedenleri anılması için uygun bir gün olacağını kabul etti. 25 Nisan'da Pearce verdiği demeçte Avustralya ordusunun her zaman ilham verici Anzak örneğine sahip olacağını söyledi. John Connor, **Anzac and Empire: George Foster Pearce and the Foundations of Australian Defence**, Cambridge University Press, Melbourne, 2011, s. 62. 1927'de Anzak Günü tüm Avustralya eyaletlerinde resmî tatil ilân edildi. II. Dünya Savaşı'ndan sonra da Avustralyalıların katıldığı tüm savaşlarda ölenlerinin anıldığı bir güne dönüştü.

⁴²⁴ <http://museum.rba.gov.au/exhibitions/from-bank-to-battlefield/the-year-of-anzac/index.html>

(erişim tarihi: 11.03.2019)

⁴²⁵ **Anzac Commemoration 1921 A Brief History of the Movement Sermons and Addresses Delivered Throughout Queensland**, (Haz. H. J. Diddams), H. J. Diddams & Co., Brisbane, s.s. 7-9.

Gelibolu'daki ilk Anzak Günü töreni, I. Dünya Savaşı'nın bitiminden sonra yapıldı. Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan sonra İngiltere 1918 Kasım ayında Türkiye'deki kilit pozisyonları kontrol altına aldı, boğazları işgal etti. Osmanlı Devleti yetkilileri yenilgi şartlarını kabul etmek zorunda kaldığında topraklarında yabancı törenlerin yapılmasını da kabul etmiş oldu. 25 Nisan 1919 tarihinde The Times gazetesi Avustralyalıların ve Yeni Zelandalıların Gelibolu Yarımadası'ndaki Anzak Günü anma törenini yaptıklarını, törene katılanların büyük çoğunluğu Mezar Kayıt Birimi üyelerinden oluşan kişiler olduğu ve törenin ulusal marş ve fotoğraf çekimi ile sonlandığını bildirdi. Bu etkinlik Gelibolu Yarımadası'nda düzenlenen ilk Anzak Günü töreni oldu⁴²⁶. 1920 yılında Anzak Günü töreni için Gelibolu Yarımadası'na Avustralya'nın ilk resmi ziyareti gerçekleşti. Tören için geçici tahta haçlarla mezarlıklar düzenlendi. 1920'lerin başlarında Avustralya halkından Gelibolu'yu ziyaret edebilen kişi sayısı oldukça azdı. Avustralya'dan Gelibolu'ya kadar uzun ve masraflı yolculuğu küçük bir kesim karşılayabiliyordu. Türkiye'nin verdiği kurtuluş mücadelesi nedeniyle İngiltere tarafından 1923 yılına kadar Gelibolu Yarımadası'ndaki mezarlık ve anıtların ziyareti yasaklandı. Bu kısıtlamalar göz önüne alındığında Avustralya'dan Gelibolu'yu ziyaret etmek için gelenlerin de büyük çoğunluğu bölgeyi yolcu gemisinden görüyordu. Çok az kişi karaya çıkarak mezarlık ve anıtları ziyaret edebiliyordu⁴²⁷. Lozan Antlaşması'yla Gelibolu Yarımadası'nı ziyaret etmek isteyen 150 kişiden fazla kabilelerin Türkiye'den izin alması gerekmekteydi. Bu kural çerçevesinde ilk ziyaretçiler, 25 Nisan 1925 tarihinde Ormonde vapuru ile Çanakkale'ye ulaştı. 402 kişilik seyahat kafilesi Kilye Limanı'ndan mezarlık ve anıtların bulunduğu bölgeye geçti. Kafile Şafak Ayini'ni (Dawn Service) gerçekleştirdikten sonra bölgedeki anıtları ve mezarlıkları gezdi. Tören sonunda kafile kendilerine sağlanan imkânlar nedeniyle Türkiye Hükümeti memurlarına, Çanakkale ve Gelibolu valilerine ve abidenin inşaatında hizmetleri geçen komisyon üyelerine teşekkür etti. Üç günlük ziyaretten sonra 28 Mayıs 1925 tarihinde kafile bölgeden ayrıldı⁴²⁸. 1928 yılında Stella d'Italia gemisi, küçük bir Avustralyalı kafile ile Gelibolu'ya geldi. İlk defa kafilenin Anzak Koyu'na

⁴²⁶ George Frederick Davis, **Anzac Day meanings and memories: New Zealand, Australian and Turkish Perspectives on a Day of Commemoration in the Twentieth Century**, University of Otago (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Dunedin, 2008, s.s. 201-202.

⁴²⁷ Bruce Scates, **Return to Gallipoli: Walking the Battlefields of the Great War**, Cambridge University Press, New York, 2006, s.s. 67-68.

⁴²⁸ Scates, **a.g.e.**, s. 69; Cahide Sınmaz Sönmez, "Çanakkale Savaşları'nı Anma ve Kutlama Etkinlikleri (1916-1938)", **Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı** S. 19 (2015), s. 187.

çıkmasına izin verildi. Bu durum Türkiye'nin izni ve Savaş Mezarları Komisyonu'nun cömertliği ile mümkün oldu⁴²⁹.

1934 yılındaki törende Avustralyalılar yanında Türk halkından on binlerce kişi 25 Nisan törenine katıldı. Atatürk Avustralya gazetelerine verdiği demeçte; “25 Nisan 1915'te Gelibolu Yarımadası'nda gerçekleşen çıkarma harekâtı ve harp asla unutulmayacaktır. Burada kanlarını dökenlerin kahramanlığı ile beraber, bu harbe katılan milletler için bu mücadelenin yol açtığı kayıplar ne kadar üzücüdür”⁴³⁰ ifadelerini kullandı. İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, Çanakkale'ye teftişe gitmeden önce Atatürk'ün yanına uğradığında Atatürk Çanakkale şehitliklerine uğramasını ve nutuk vermesini söyledi. Atatürk'ün bu konuya büyük önem verdiğini belirten Şükrü Kaya, Çanakkale'de Atatürk'ün kendisine verdiği nutku okumuştur.

Savaşta ölen Avustralyalıların yakınları, 1935 yılında Gelibolu Yarımadası'na gelerek mezarlıkları ve anıtları ziyaret ettiler ve çelenk koydular⁴³¹. William Birdwood, Mayıs 1936'da aralarında Amiral Roger Keyes'in de bulunduğu 700 eski asker ve hemşire ile birlikte Lancastria isimli vapurla İstanbul'a geldi. İstanbul'dan Gelibolu Yarımadası'na geçen Birdwood savaş alanlarını gezdi⁴³².

II. Dünya Savaşı nedeniyle Anzak Törenleri'ne katılımlar azaldı. Ancak savaştan sonra törenler ve ziyaretler devam etti. 1948 yılında Anzak Günü nedeniyle Gelibolu'ya Korgeneral Sir Leslie Morshead ve Hava Şefi Mareşal Sir Arthur Longmore'un başkanlık ettiği askeri heyet ziyarette bulundu. Morshead başkanlığındaki Avustralyalılar ve küçük bir Yeni Zelanda grubunu içeren heyet Sydney'den Ankara'ya yolculuk yaptı. Gerekli düzenlemelerin yapılması esnasında yaşanan zorluklara rağmen gezi muazzam bir başarı olarak değerlendirildi. Longmore'un resmi raporunda, Çanakkale askeri makamlarının yardımlarından özellikle bahsetti ve Türkler hakkında övgü dolu sözler söyledi. Longmore raporunda sadece hazırlanan organizasyondan değil, aynı zamanda bir Türk generali ve personelinden de etkilendiğini belirtti. Longmore'un raporunun sonunda Türklerin

⁴²⁹ Scates, a.g.e., s.69.

⁴³⁰ *The Mercury*, 26 Nisan 1934; *The Sydney Morning Herald*, 26 Nisan 1934

⁴³¹ *Ulus*, 2 Mayıs 1935

⁴³² Birdwood, a.g.e., s. 421.

samimiyetinin dikkat çekici olduğunu ve tüm heyet üyeleri üzerinde kalıcı bir izlenim bırakmasının şüphesiz olduğunu yazdı⁴³³.

1965 yılında RSL tarafından üç haftalık bir gezi düzenlendi. Gezi programında Yunanistan, Malta, Libya, Mısır, Lübnan ve Türkiye'deki Anzak mezarları ve anıtlarının ziyareti bulunmaktaydı. 22 Nisan 1965 tarihinde sayıları 285'i bulan ve aralarında savaşa hastabakıcı olarak katılan kadınların da bulunduğu Anzaklar Türkiye'ye geldi. Anzakları, rıhtımda kendileri ile savaşan Türk askerleri törenle karşıladı⁴³⁴. 25 Nisan tören sabahı 71 kişilik Anzak grubu Anzakları temsilen karaya çıkarma yaptılar⁴³⁵. Avustralya grubu başkanı Raymonda Hirsch "*bu büyük muharebede karşı karşıya harb etmiştik. Bu defa buraya sizi selamlamaya geldik*"⁴³⁶ demiştir.

Çanakkale Savaşı'nın 75. yıldönümünde Avustralya Başbakanı Robert Bob Hawke Türkiye'ye resmi bir gezi düzenledi. 22 Nisan 1990'da Türkiye'ye gelen Hawke Başbakan Yıldırım Akbulut tarafından ağırlandı. Başbakan Hawke Ankara'da yaptığı görüşmelerde GAP için destek vermeye hazır olduklarını "*bizim bu konularda çok büyük deneyimimiz var. Ortak şirketler kurup, GAP'ı daha da geliştirebiliriz*"⁴³⁷ dedi. Ankara'daki görüşmeler tamamlandıktan sonra Başbakan Hawke Çanakkale'ye geçmek için İstanbul'a geldi. Başbakan Hawke Milliyet gazetesi muhabiriyle yaptığı röportajda Türkiye ile ilişkilerini daha da geliştirmek istediklerini belirtti. Başbakan Hawke İstanbul'da Avustralya Başkonsolosluğu'nun ve ticaret merkezinin açılışlarına katıldı. İstanbul'u da gezen Başbakan Hawke 24 Nisan saat 18.00'da Samsun feribotuyla Çanakkale'ye gitmek için İstanbul'dan ayrıldı⁴³⁸. 25 Nisan sabahı 05.30'da Anzak Koyu'nda Şafak Ayini yapıldı. Törene Cumhurbaşkanı Turgut Özal, Başbakan Yıldırım Akbulut, İngiltere Başbakanı Margaret Thatcher, Avustralya Başbakanı Robert Bob Hawke, Yeni Zelanda Genel Valisi Paul Reeves, Avustralya Silahlı Kuvvetler Komutanı Peter Creation ve Yeni Zelanda Genelkurmay Başkanı John Mace katıldı⁴³⁹. 75. yıl Anzak Günü törenlerine

⁴³³ Davis, **a.g.t.**, s.s. 271-273.

⁴³⁴ **Milliyet**, 22 Nisan 1965; **Bkz.**, Ek 23

⁴³⁵ **Bkz.**, Ek 24

⁴³⁶ **Milliyet**, 26 Nisan 1965

⁴³⁷ **Milliyet**, 25 Nisan 1990

⁴³⁸ **Milliyet**, 25 Nisan 1990

⁴³⁹ **Milliyet**, 26 Nisan 1990

Çanakkale’de savaşan Anzakların ilerlemiş yaşlarına rağmen Türkiye’ye gelerek törene katılmaları iki ülke ilişkileri için önemli yere sahiptir.

Çanakkale Savaşı’nın 80. yıldönümünde Avustralya Genel Valisi Bill Hayden ve eşi 21 Nisan 1995 tarihinde on kişilik bir heyetle Türkiye’ye resmi bir ziyaret düzenledi ve Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel tarafından ağırlandılar. Aynı yıldönümünde Avustralya Ticaret Bakanı B. McMullan 20 kişilik bir heyetle 24 Nisan’da Türkiye’ye ziyarette bulundu. Avustralya Eski Muharıpler Bakanı Senatör C. Sciacca, Eski Muharıpler Bakanı C. Wilson’da Türkiye’ye 35 kişilik bir ekiple ziyarette bulunarak Anzak Günü törenlerine katıldılar⁴⁴⁰. Tören Şafak Ayini ile başladı. 1915’teki çıkarmanın temsilinin yapılmasının ardından Anzak Anıtı’na çelenkler konuldu. Törende Bill Hayden gelecek kuşakların bugünü hiçbir zaman unutmayacağını belirterek *“Bu topraklarda kimlerin öldüğü hiç önemli değil, Vietnam’da da çocuklarımız öldü. Neden bu topraklarda savaşıldığı, ne için buralara gelindiği, karşılarındaki düşmanın kim olduğu sorularına halen cevap bulunamadı. Burası hepimiz için derin anlamı olan bir yer. Burası ülkeleri uğruna şehit düşenlerin yattığı bir yarımada. Buradaki savaşların sonunda üç modern devlet ortaya çıktı Türkiye, Yeni Zelanda ve Avustralya”*⁴⁴¹ diyerek üç ülke için de Çanakkale’nin manevi ve siyasi anlamını vurguladı.

Çanakkale Savaşları’nın 100. yıldönümü törenleri için MSC Orchestra isimli kruvazör ile 18 Nisan’da 2 bin 700 Avustralyalı ve Yeni Zelandalı Çanakkale’ye geldi. Kırmızı halı ve mehter takımıyla karşılanan Avustralyalı ve Yeni Zelandalılar, Gelibolu Yarımadası’nda yapılacak anma törenleri için çekilen kuralarla belirlenen 10 bin kişi arasına girememeleri sebebiyle kendi imkanlarıyla Çanakkale’ye geldiler. Bu grubun 25 Nisan sabahı Şafak Ayini’ni gemiden izleyecekleri Sabah gazetesinin haberinde yer aldı⁴⁴². 100. yıldönümünde 17 devlet başkanı, 3 parlamento başkanı, 3 cumhurbaşkanı yardımcısı, 5 başbakan, 1 eski cumhurbaşkanı, 28 bakan, 6 uluslararası örgüt genel sekreteri olmak üzere 90’a yakın ülkeden üst düzey konuk törenlere katıldı. Şafak Ayini’ne 10 bin 150 Avustralyalı ve Yeni Zelandalı katıldı. 2 bin 500 kişi de alanda yer bulamayınca Hamzakoy’da alternatif anma töreni düzenledi. 100. yıl töreni Avustralya ve Yeni Zelandalıların bugüne kadar ki en

⁴⁴⁰ Şimşir, *Çanakkale Savaşı Bağlamında...*, s. 234.

⁴⁴¹ *Milliyet*, 26 Nisan 1995

⁴⁴² *Sabah*, 18 Nisan 2015

yoğun katılım gösterdiği tören oldu. Mehmetçik Anıtı'nda düzenlenen törende konuşmasında barış çağrısı yapan Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan; *“ortak acıları, dostluğun, sevginin, barışın aracına dönüştürmekte Çanakkale'nin dünyaya örnek olmasını diliyorum”* dedi. Gelibolu'daki Mehmetçik Anıtı'ndaki tören sonrasında Türk, İngiliz ve Yeni Zelanda donanmalarına ait savaş gemileri Çanakkale Boğazı'nda geçit töreni yaptı. Geçit töreninin ardından Türk Hava Kuvvetleri Komutanlığı'na bağlı Türk Yıldızları gösteri yaptı. Törenler dünya basını ve medyası tarafından takip edildi. Türkiye dahil 35 ülkeden bin dörtyüz gazeteci törenlere katıldı⁴⁴³.

⁴⁴³ **Sabah**, 25 Nisan 2015

SONUÇ

Osmanlı Devleti ile Avustralya ilişkileri XIX. yüzyılda Lübnan ve Suriye’de yaşayan Osmanlı tebaasından bazı kişilerin Avustralya’ya göç etmesiyle başladı. Osmanlı Devleti başlarda göçleri engelleyeme çalışsa da Avustralya’ya gidenlerle bağlarını koparmadı. İki ülke arasındaki resmi diyologlar Osmanlı Devleti’nin Avustralya’da konsolosluk açmasıyla başladı. Avustralya’nın İngiltere’nin sömürgesi sonrasında dominyonu olması nedeniyle bütün yazışmalar İngiltere üzerinden yapıldı. Bu açıdan bakıldığında, Osmanlı Devleti’nin Avustralya ile olan ilişkileri incelenirken bunun İngiltere’den ayrı olarak düşünülmesi mümkün olmamaktadır. Avustralya’nın Osmanlı Devleti’ne olan uzaklığı, İngiliz sömürgesi olması ve Osmanlı Devleti’nin kendi iç ve dış politikasında yaşadığı sorunlar Avustralya ile güçlü politik ve ekonomik bağlar kurmasına engel oldu.

Avustralya ve Osmanlı Devleti’nin I. Dünya Savaşı öncesinde izlemiş oldukları politikalar birbirlerine benzemektedir. İki ülke de kendilerini koruyabilmek için ittifaklara katılma politikası izlemişlerdir. Osmanlı Devleti uluslararası arenada tek başına kalmamak ve Rusya tehlikesi nedeniyle Almanya ile anlaşırken, benzer şekilde Avustralya’da I. Dünya Savaşı öncesinde Japonya tehditi nedeniyle İngiltere’nin desteği için büyük çaba göstermiştir. I. Dünya Savaşı’na katılana kadar Avustralya halkının Osmanlı Devleti ve Türkler hakkında bilgileri oldukça kısıtlıydı. Sahip oldukları bilgiler Avrupalı oryantalistlerin Osmanlı Devleti ve Türkler hakkında yazdıkları ve Avustralya’ya gelen Müslüman devecilerle sınırlıydı. Aynı şekilde Osmanlı Devleti de Avustralya halkıyla ilgili bilgiye sahip değildi. Savaş döneminde İngiltere, Avustralya’da Türkler aleyhine yoğun propaganda çalışmaları yürütmüştür. 1 Ocak 1915 tarihinde gerçekleşen Broken Hill saldırısıyla Avustralya basınında, olayı gerçekleştirenlerin Türkler olduğuyla ilgili haberler basında çokça yer aldı. Saldırıyla ilgili resmi bir belgenin bulunmaması, bu konu hakkında kesin bir yargıya varılmasını imkânsız hale getirmektedir, ancak yaşanan bu saldırı dikkatli bir şekilde incelendiğinde, olayın bir kaldıraç görevi görerek Avustralya’nın savaşa daha çok asker göndermesi için hazırlanan bir propagandaya dönüştürüldüğü görülmektedir. Gazetelerdeki haberlerin saldırıyı ısrarla Türklerin yaptığını vurgulaması, olaydan üç gün sonra bulunan çelişkili mektuplar, saldırı konusunda hazırlanan raporlar ve belgelerin arşivde çıkan bir yangın sonucunda yok olması yaşanan saldırının görüldüğü gibi olmadığını göstermektedir. Bu yanlış, ancak olay

hakkında yapılacak yeni akademik çalışmalarla düzeltilebilir. 1990'lı yıllarda Türkiye Canberra Büyükelçiliği, saldırıyı gerçekleştirenlerin kemiklerinin Türkiye'ye gönderilmesini talebinde bulundu; ne var ki Avustralya Hükümeti bu isteği geri çevirdi. Bunun üzerine birkaç yıl sonra olayın gerçekleştiği Beyaz Kayalıklar'a bir anıt dikme teklifini Broken Hill Belediyesi'ne sunsa da proje teklifinden daha sonra vazgeçildi. Oysa Avustralya'dan, tarihlerindeki ilk terörist saldırıyı gerçekleştiren kişilerin kahraman ilan edilerek Avustralya topraklarında anıtlarının yapılmasının istenmesi yerine iki ülke arasındaki dostluğu pekiştiren anıtların yapılması daha uygun olabilirdi. Günümüzde hala Broken Hill konusuyla ilgili yeterince doğru çalışma yapılmadığı için iki ülke halkından birçok kişi saldırıyı Türklerin gerçekleştirmiş olduğunu düşünmektedir. Ülkemizde de bazı çevrelerin Avustralya topraklarında yaşanan bu saldırıyı Türklerin bir kahramanlığı olarak göstermesi büyük bir tarihsel yanılıdır.

Broken Hill saldırısından sonra Avustralya'da askerliğe katılım sayısında büyük bir artış yaşandı. Avustralyalı askerler eğitim için Mısır'a gönderildi. Mısır'daki eğitim sürecinde Anzaklara İngilizler tarafından Türkler aleyhinde propagandalar yapılmaya devam etti. 18 Mart 1915'te İtilaf Donanması boğazı geçemeyince, Gelibolu Yarımadası'na çıkarma yapılarak donanmanın karadan desteklenmesine karar verildi. Mısır'daki Anzak kuvvetleri Gelibolu'ya gönderilerek 25 Nisan 1915 tarihinde karaya çıkarıldılar. Aynı gün Avustralya Denizaltısı AE2 Çanakkale Boğazı'nı geçen ilk denizaltı oldu. Ancak 30 Nisan'da Marmara denizinde Sultanhisar Botu tarafından batırıldı.

Anzaklar ve Türkler Çanakkale'de birçok kez karşı karşıya geldiler. Bu süreçte Avustralyalı askerler Çanakkale'deki varlıklarını sorgularken Türklerin de sadece kendi vatanlarını savunan vatanseverler olduklarını gördüler. “Abdul” ya da “Korkunç Abdul” olarak adlandırılan Türkler “Johnny Türk” oldu. Çanakkale Cephesi'nin kapanmasından sonra Anzaklar Sina – Filistin Cephesi'nde savaşmak üzere Mısır'a sevk edildiler. Anzaklar Sina – Filistin Cephesi'nde önemli görevler aldılar. Özellikle Avustralya Hafif Süvari Birliği savaşlarda büyük başarılar gösterdi.

1917 yılında Avustralya basınında Türkler aleyhinde propaganda haberleri tekrardan çıkmaya başlamıştır. Bu haberlerin konusu esir alınan Avustralyalı askerlerin Türkiye'deki kamplarda kötü şartlarda yaşadığı ve kötü muamale

gördükleri üzerineydi. Avustralya'daki askerlik başvurularındaki düşüş sonrasında Avustralya Hükümeti asker sayısını arttırmak için Türkler aleyhinde propaganda çalışmaları yapmış; buna rağmen Avustralya Hükümeti istediği asker sayısına ulaşamamıştır. Yapılan propagandaların işe yaramamasında Avustralya'ya geri dönen askerlerin anlattıklarının daha etkili olduğunu söyleyebiliriz.

Türk Kurtuluş Savaşı sonrasında 1922 yılında İngiltere ve Türkiye arasında yaşanan Çanakkale krizi Avustralya ve Türkiye ilişkilerini derinden etkiledi. Türk ordusunun boğazlara yönelmesi nedeniyle İngiltere, yedi yıl sonra tekrardan Türkiye'ye gönderilmek üzere dominyonlarından asker istedi. Ancak Avustralya, İngiltere'nin isteğini kabul etmedi. Bu durum Avustralya'nın dış politikasında kendi iradesini ortaya koyabilme adına önemli bir adım attığını göstermektedir. Bu durum ilerleyen yıllarda Avustralya ve Türkiye'yi daha da yakınlaştırmıştır.

Kurtuluş Savaşı sonrasında İtilaf Devletleri ve Türkiye, Lozan'da barış görüşmelerine başladı. Ancak Avustralya Lozan'a davet edilmedi. İngiltere, konferansta dominyonlarını kendisi temsil etti. Lozan Antlaşması, İngiltere tarafından imzalanınca Avustralya'da antlaşmayı kabul etmiş sayılsa da, Westminster Statüsü'nün İngiltere tarafından kabul edilmesinden sonra Avustralya, Lozan Antlaşması'nı kendi onayından da geçirdi.

Türkiye ve Avustralya ilişkilerinde Gelibolu Yarımadası'ndaki mezarlıklar iki ülkenin ilişkilerinin temelini oluşturmaktadır. Eski bir Anzak olan Avustralya Başbakanı Stanley Bruce, 1924 yılında Türkiye'yi ziyaret ederek Yeni Türkiye ve Avustralya arasındaki ilişkilerin kapısını araladı. Avustralya Başbakanı'ndan sonra Anzak Komutanı William Birdwood da Türkiye'yi ziyaret etti. Bu ziyaretler Avustralya basınında geniş yer buldu. Haberlerde önemle vurgulanan noktalar Gelibolu mezarlıkları ve anıtları oldu. Bu durum iki ülke arasında siyasi ve ekonomik ilişkilerden çok farklı özel bir manevi bağın olduğunu kanıtladı.

1936 Yılında toplanan Montreux Boğazlar Konferansı, Avustralya ve Türkiye ilişkilerinde önemli bir kırılma noktası oldu. Avustralya ve Türkiye uluslararası bir konferansta birlikte yer aldılar. Burada altı çizilmesi gereken yer Montreux Konferansı'na Avustralya'nın başkanlık etmesi ve konferans konusunun boğazlar olmasıdır. Eskiden düşman olan iki ülkenin uluslararası bir konferansta müzakere yöntemiyle sorun çözmede gösterdikleri başarı dünyaya önemli bir örnek olmuştur.

O nedenle Çanakkale Savaşı ve mezarlıklardan sonra da Montrö Konferansı'nın da iki ülke ilişkilerinde önemli bir eşik olduğu söylenebilir.

1967 yılında Türkiye Avustralya'da büyükelçilik açtı. Bir yıl sonra da Avustralya Türkiye'de büyükelçilik açtı. Büyükelçiliklerin açılmasına kadar geçen sürede İngiltere, iki ülkenin ilişkilerinde aracı rolü oynadı. Büyükelçiliklerin açılmasından sonra iki ülke arasında Türkiye'den Avustralya'ya İşçi Göçü Antlaşması imzalandı. Bu durum iki ülkenin ilişkilerinde artış yaşanmasına neden oldu. Bu şekilde ekonomik ilişkilerde de artış yaşandı.

1980 yılında Sydney Türk Konsolosu ve koruma görevlisinin öldürülmesi olayı iki ülkenin basınında da geniş şekilde yer aldı. Ayrıca bu durum Avustralya basınında Ermeni tehciri konusunun da gündeme gelmesine neden oldu. 1986 yılında Türkiye'nin Melbourne Konsoloslughuna düzenlenen saldırısı sonrasında da, benzer şekilde Avustralya basınında Ermeni tehciri konusu gündeme geldi. Yaşanan bu saldırılar sonrasında Avustralya'da terörizm konusu daha çok konuşulmaya başladı. Avustralya, dünya barışının korunması adına günümüzde de önemli roller üstlenmektedir. Global terörle mücadele konusunda da önemli bir aktör olan Avustralya, Türkiye ile de terörle mücadele konusundaki iş birliğini sürdürmektedir.

1981 yılında Atatürk'ün doğumunun yüzüncü yılı olması nedeniyle Avustralya basınında Atatürk ve Türkiye ile ilgili birçok yazı yayınlandı. Bu dönemde Anzakların çıkarma yaptıkları koya resmi olarak Anzak Koyu isminin verilmesi ve buna karşılık Avustralya'da da bir yere Atatürk isminin koyulması düşünülmeye başladı. Bu düşünce 1985 yılında Canberra'da Atatürk Memorial Garden'ın açılmasıyla hayata geçirilmiş oldu. Avustralya'da Atatürk Anıtı'nın açılmasının, Türkiye'de ise Anzak Koyu isminin resmîyet kazanmasının, iki ülkenin birbirine daha çok yaklaşmasında etkili olduğu savunulabilir. Atatürk Anıtı'nın Canberra'ya dikilmesiyle iki ülke arasındaki ilişkiler artmaya başladı. Anıtın açılışına Türkiye'nin dışişleri bakanlığı düzeyinde katılması ilerleyen yıllarda iki ülke arasındaki üst düzey ziyaretlerin artmasında etkili oldu.

1990'lı yıllarda da iki ülke arasındaki siyasi, kültürel ve ekonomik ilişkiler gelişmeye devam etti. Özellikle Çanakkale Savaşı'nın 70. ve 75. yıldönümleri kutlamalarında Türkiye'ye gelen Avustralyalı ziyaretçi sayısında artış yaşandığı ve bu artışın her geçen yıl artarak devam ettiği görüldü.

2015 yılında Çanakkale Savaşları'nın 100. yıldönüm kutlamalarında iki ülkenin birbirlerine karşı gösterdikleri samimiyet, uzaklıkların öneminin kalmadığı günümüz dünyasında, Türkiye ve Avustralya arasındaki ekonomik ve siyasi ilişkilerin daha da gelişebileceğinin göstergesi olarak değerlendirilebilir.



KAYNAKÇA

I. ARŞİV KAYNAKLARI

A. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi

BOA, BEO, dosya 848/gömlek 63533, H-27.04.1314

BOA, DH. MKT, dosya 9/gömlek 1, H-19.09.1310

BOA, DH. MKT, dosya 2163/gömlek 66, H-16.09.1316

BOA, DH.MKT, dosya 1768/gömlek 95, H-23.02.1308

BOA, HR.İM, dosya 238/gömlek 30, M-17.01.1924

BOA, HR.İM, dosya 238/gömlek 63, M-28.01.1924

BOA, HR.SFR.3, dosya 311/gömlek 28, M-06.08.1885

BOA, HR.SFR.3, dosya 318/gömlek 121, M-07.10.1886

BOA, HR.SFR.3, dosya 330/gömlek 30, M-01.02.1887

BOA, HR.SFR.3, dosya 332/gömlek 79, M-10.12.1887

BOA, HR.SFR.3, dosya 334/gömlek 15, M-30.06.1887

BOA, HR.SFR. 3, dosya 354/gömlek 18, M-08.11.1889

BOA, HR.SFR.3, dosya 413/gömlek 48, M-10.09.1893

BOA, HR.SFR.3, dosya 410/gömlek 32, M-21.03.1893

BOA, Y.PRK.TŞF, dosya 7/gömlek 68, H-10.07.1322

BOA, Y.PRK.BŞK, dosya 69/gömlek 113, H-26.03.1321

B. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi

CDAB, Fon Kodu:030.10, Yer No:3.18.10. Tarih: 16.11.1931

BCA, Fon Kodu:030.10. Yer No:119.844.11. Tarih:01.01.1940

BCA, Fon Kodu:030.10. Yer No:171.189.4. Tarih:14.04.1942

BCA, Fon Kodu:30.18.1.2 Yer No:136.56.7. Tarih: 05.06.1954

BCA, Fon Kodu:30.18.1.2 Yer No:141.90.9. Tarih: 15.10.1955

BCA, Fon Kodu:30.18.1.2 Yer No:201.83.8. Tarih: 08.12.1966

BCA, Fon Kodu:30.18.1.2 Yer No:201.84.18. Tarih: 08.12.1966

BCA, Fon Kodu:030.18.1.2 Yer No: 210.63.15. Tarih:13.09.1967

BCA, Fon Kodu:30.11.1, Yer No: 603.19.10. Tarih: 17.04.1985

C. National Archives of Australia (Avustralya Ulusal Arşivi)

NAA: A14039, 5325

NAA: A1838, 209/10/1 PART 1

NAA: A1861, 3658

NAA: A1861, 3787

NAA: A2937, 23

NAA: A2939, SC311

NAA: A385, 18

NAA: A446, 1964/46680

NAA: A458, P337/7

NAA: A458, R337/7

NAA: A5954, 795/22

NAA: A5954, 795/26

NAA: A6662, 1354

NAA: A981, TRAD 117

NAA: A981, TRE 556

NAA: A981, TUR 4

NAA: A981, TUR 17

NAA: A981, TUR 19

NAA: M104, 4

NAA: M112, 1/1

NAA: M1145, 3B/172

NAA: CP78/32, 1

D. The National Archives (United Kingdom) (Birleşik Krallık Ulusal Arşivi)

CAB/23/31

CAB/23/31/1

II. SÜRELİ YAYINLAR

Avustralya'da Yayınlanan Gazeteler

Creswick Advertiser (1915)

Geelong Advertiser (1915)

Goulburn Evening Penny Post (1915)

Maryborough Chronicle, Wide Bay and Burnett Advertiser (1915)

Northern Miner (1915)

The Advertiser (1936, 1980, 2005)

The Age (1915, 1936, 1938, 1980, 2005)

The Argus (1914, 1918, 1924, 1936, 1939)

The Australian (1980)

The Barrier Miner (1911, 1915)

The Bendigo Independent (1915)

The Canberra Times (1939, 1968, 1980, 1981, 1984, 1986, 1987)

The Daily Herald (1915)

The Daily News (1938)

The Daily Post (1915)

The Daily Standard (1915)

The Daily Telegraph (1938)

The Evening News (1915)

The Examiner (1915, 1924, 1939)

The Graphic of Australia (1917)

The Great Southern Leader (1911)

The Herald (1915, 1936, 1938, 1939)

The Journal (1915)

The Labour Daily (1938)

The Leader (1917)

The Mail (1915)

The Mercury (1910, 1934)

The Newcastle Sun (1936, 1938)

The News (1924)

The Northern Times (1936)

The Queensland Times (1936)

The Register (1916, 1924)

The Sun (1915, 1918, 1936)

The Sun Herald (2005)

The Sunday Age (2005)

The Sunday Mail (1936)

The Sydney Morning Herald (1934, 1936, 1939, 1986, 2005)

The Telegraph (1916, 1917)

The Transcontinental (1915)

The West Australian (1909, 1938)

The Worker (1914)

Wangaratta Chronicle (1915)

Türkiye’de Yayınlanan Gazeteler

Akşam (1980)

Cumhuriyet (1936, 1980, 1986)

Günaydın (1980)

Hürriyet (1980, 1986)

Milliyet (1958, 1960, 1965, 1980, 1986, 1990)

Sabah (2015)

Tan (1936)

Tercüman (1980, 1986)

Türkiye İktisat Gazetesi (1977)

Ulus (1935)

III. KİTAPLAR

Anzac Commemoration 1921 A Brief History of the Movement Sermons and Addresses Delivered Throughout Queensland, (Haz. H. J. Diddams), H. J. Diddams & Co., Brisbane.

Agreement Between the British and Ottoman Governments Respecting Prisoners of War and Civilians, His Majesty's Stationery Office, London, 1918.

Arşivi Kaybolan Savaş Sina-Filistin-Suriye Cephesi, (Haz. Murat Çulcu), Kastaş Yayınevi, İstanbul, 2009.

Avustralya'nın Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye ile Ticari İlişkileri 1987/88 Yılı Raporu, (Haz. Sidney Başkonsolosluğu Ekonomi ve Ticaret Başmüşavirliği), 1989.

Avustralya Ülke Etüdü, (Haz. Cengiz Ersun ve diğerleri), Mega Ajans Reklamcılık Matbaacılık Fuar Hizm. Ltd. Şti., İstanbul, 1998.

ATATÜRK, Kemal, **Nutuk** C.II (1920 – 1927), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1969.

BAŞARIN, Hatice Hürmüz ve Vecihi, **The Turks in Australia, Celebrating Twenty-Five Years Down Under**, Turquoise Publications, Australia, 1993.

BATESON, Thomas, **Short History of Australia**, Horace Marshall & Son, London, 1911.

BAYUR, Yusuf Hikmet, **Atatürk Hayatı ve Eseri**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1997.

_____, **Türk İnkılâbı Tarihi** C.II–Kısım: IV, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1983.

_____, **Türk İnkılâbı Tarihi** C.III –Kısım: I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1983.

BEAN, C. E. W., **Gallipoli Mission**, Australian War Memorial, Canberra, 1948.

_____, **The Official History of Australia in the War of 1914-1918** Vol.I, Angus & Robertson Ltd., Sydney, 1941.

_____, **The Official History of Australia in the War of 1914-1918** Vol.II, Angus & Robertson Ltd., Sydney, 1941.

BERNAYS, Edward, **Propaganda**, Horace Liveright, New York, 1928.

Bilal N. Şimşir Armağanı “Tarih Yapılırken Uyuyamam”, (Haz. Bayram Kodaman), Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara, 2010.

BIRDWOOD, William, **Khaki and Gown an Autobiography**, Robert Speller & Sons, Great Britain, 1957.

BUTLER, Arthur Graham, **The Australian Army Medical Services in the War of 1914–1918**, Vol. III, Australian War Memorial, Canberra, 1943.

BUTLIN, S. J., **Australia in the War of 1939-1945 War Economy Vol.III**, The Advertiser Printing Office, Adelaide, 1955.

BRENCHLEY, Fred & Elizabeth, **Stoker’ın Denizaltısı**, (Çev. Pervin Yanıkkaya), Ayhan Matbaası, İstanbul, 2013.

CHOMSKY, Noam, **Medya Denetimi**, (Çev. Elif Baki), Everest Yayınları, İstanbul, 2013.

CLARK, Chris Coulthard, **The Encyclopaedia of Australia’s Battles**, Allen&Unwin, NSW, 2001.

CLARKE, Frank G., **Australia in a Nutshell: A Narrative History**, Rosenberg Publishing, Australia, 2003.

CONNOR, John, **Anzac and Empire: George Foster Pearce and the Foundations of Australian Defence**, Cambridge University Press, Melbourne, 2011.

COOK, James, **The Three Voyages of Captain James Cook Round The World** Vol. II, Longman, Hurst, Rees, Orme and Brown, 1821.

CUTLACK, Frederic Morley, **The Official History of Australia in the War of 1914 – 1918** Vol.VIII, Angus and Robertson Ltd., Sydney, 1941.

Çanakkale Boğaz Komutanlığı, **Çanakkale Deniz Savaşları 1915**, Deniz Basımevi Müdürlüğü, İstanbul, 2008.

DOCHERTY, James C., **Historical Dictionary of Australia**, The Scarecrow Press, United States of America, 2007.

ERICKSON, Edward J., **Gelibolu Osmanlı Harekâtı**, (Çev. Orhan Düz), Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2015.

ERİM, Nihat, **Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri Cilt:1 (Osmanlı İmparatorluğu Andlaşmaları)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1953.

Finance and Public Administration References Committee, **Matters Relating to the Gallipoli Peninsula**, Senate Printing Unit, Canberra, 2005.

GAMMEGE, Bill, **The Broken Years Australian Soldiers in the Great War**, Australian National University Press, Canberra, 1974.

GÖNLÜBOL, Mehmet, SAR, Cem, **Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919-1938)**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1997.

GRANT, Ian, **A Dictionary of Australian Military History From Colonial Times to the Gulf War**, Random House, Australia, 1992.

HAMILTON, Ian, **Gelibolu Hatıraları 1915**, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2006.

INGLIS, Ken, **Letters From A Pilgrimage Ken Inglis's Despatches From the Anzac Tourof Greeceand Turkey, April – May 1965**, Inside Story, Australia, 2015.

İĞDEMİR, Uluğ, **Atatürk ve Anzaklar**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1978.

İNALCIK, Halil, **Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)**, (Çev. Ruşen Sezer), Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2004.

İSKİT, Temel, **Diplomasi Tarihi, Teorisi, Kurumları ve Uygulaması**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul, 2015.

JEBB, Richard, **The Imperial Conference A History and Study Vol. II**, Longmans Green and Company, 1911.

JONES, Ian, **Australians at War The Australian Light Horse**, Time Life Books, Australia, 1987.

JOOL, James, GORDON, Martel, **Birinci Dünya Savaşı Neden Çıktı?**, (Çev. Orhan Dinç Tayanç), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2016.

KARATAY, Baha Vefa, **Mehmetçik ve Anzaklar**, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Ankara, 1987.

KRAUS, Th., DÖNİTZ, Karl, **Kader Gemileri Yavuz ile Midilli**, (Çev. A. Gökçe Bozkurt), İlgı Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2016.

KURAN, Ercümen, **Avrupa'da Osmanlı İkamet Elçiliklerinin Kuruluşu ve İlk Elçilerin Siyasi Faaliyetleri 1793-1821**, Türk Kültür Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1968.

KURAT, Akdes Nimet, **Türk-İngiliz Münasebetlerine Kısa Bir Bakış (1553-1952)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1952.

LE BON, Gustave, **Kitleler Psikolojisi**, (Çev. Ahmet Çalışkanlar), Olympia Yayınları, İstanbul, 2016.

LEE, David, **Stanley Melbourne Bruce Australian Internationalist**, Bloomsbury Publishing, 2010.

Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler, (Çev. Seha L. Meray), Birinci Takım, C.1, Kitap 1., Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001.

Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler, (Çev. Seha L. Meray) Birinci Takım, C.1, Kitap 2, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001.

MACMUNN, George, FALLS, Cyril, **Military Operations Egypt & Palestine**, His Majesty's Stationery Office, London, 1928.

MANDER, Alfred Ernest, **Public Enemy The Press**, Fraser & Jenkinson Pty. Ltd., Melbourne, 1944.

MEDLICOTT, W. N. (ed.), diğ erleri, **Documents on British Foreign Policy 1919-1939** First Series Vol. XVIII Greece and Turkey 1922-1923, Her Majesty's Stationery Office, London, 1972.

MICHAEL, Michalis S. (ed.), **Reconciling Cultural and Political Identities in a Globalized World Perspectives on Australia-Turkey Relations**, Palgrave Macmillan, England, 2015.

Montreux Boğ azlar Konferansı Tutanaklar Belgeler, (Ç ev. Seha Meray, Osman Olcay), Ankara Üniversitesi Siyasi Bilgiler Fakültesi Yay., Ankara, 1979.

MORDIKE, John Leonard, **'We Should Do This Thing Quietly' Japan and the Great Deception in Australian Defence Policy 1911-1914**, Aerospace Centre, Australia, 2002.

MORTAN, Kenan, SARFATI Monelle, **Vatan Olan Gurbet II Avustralya'ya İş çi Göç ünün 45. Yılı**, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2014.

Mustafa Kemal, **Arıburnu Muharebe Raporu**, (Haz. Uluğ İğ demir), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1990.

NEDİM, Şükrü Mahmut, **Filistin Savaşı**, (Ç ev. Abdullah Es), Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1995.

OLSON, James S. (ed.), diğ erleri, **Historical Dictionary of European Imperialism**, Greenwood Press, United States of America, 1991.

_____ (ed.), diğ erleri, **Historical Dictionary of the British Empire: A-J**, Greenwood Publishing Group, United States of America, 1996.

ORAN, Baskın (ed.), **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar** Cilt:1 1919-1980, İletişim Yay. İstanbul, 2004.

Paris'te Bir Osmanlı Sefiri Yirmisekiz Mehmet Çelebi'nin Fransa Seyahatnamesi, (Haz. Şevket Rado), Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2016.

POTYEMKIN, Vladamir, diğerleri, **Uluslararası ilişkiler Tarihi (Diplomasi Tarihi) C.3**, (Çev. Atilla Tokatlı), Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 2009.

REYNOLDS, Michael A., **İmparatorlukların Çöküşü Osmanlı-Rus İmparatorluklarının Çatışması ve Çöküşü, 1908-1918**, (Çev. Yücel Aşıkoğlu), Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul, 2016

RYAN, Charles S., **Plevne'de Bir Avustralyalı Charles S. Ryan**, (Çev. Ali Rıza Seyfioğlu), Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2014.

SABİS, Ali İhsan, **Harp Hatıralarım Birinci Cihan Harbi C.1**, Nehir Yay., İstanbul, 1990.

Said Halim Paşa, **Osmanlı İmparatorluğu ve Dünya Savaşı**, (Çev. Fatih Yücel), Kronik Kitap, İstanbul, 2019.

SANDER, Oral, **Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü Osmanlı Diplomasi Tarihi Üzerine Bir Deneme**, İmge Kitabevi, Ankara, 2015.

SANDERS, Liman Von, **Türkiye'de Beş Sene**, (Çev. Osmanlı Genelkurmay Askeri Tarih Encümeni Tercüme Heyeti), Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2013.

SCATES, Bruce, **Return to Gallipoli: Walking the Battlefields of the Great War**, Cambridge University Press, New York, 2006.

SCOTT, Ernest, **A Short History of Australia**, Humphrey Milford Oxford University Press, London, 1916.

_____, **The Official History of Australia in the War of 1914-1918 Vol.XI**, Angus and Robertson Ltd., Sydney, 1941.

SEAL, Graham, **Inventing Anzac The Digger and National Mythology**, University of Queensland Press, Australia, 2004.

SHAW, Stanford J., **Birinci Dünya Savaşında Osmanlı İmparatorluğu Birinci Cilt Savaşa Giriş**, (Çev. Beyza Sümer Aydaş), Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 2014.

SMITH, Staniforth, **Australian Campaigns in the Great War**, Macmillan & Co. Limited, Melbourne, 1919.

STEWART, Robert Burgess, **Treaty Relations of the British Commonwealth of Nations**, The Macmillan Company, New York, 1939.

ŞİMŞİR, Bilal N., **Çanakkale Savaşı Bağlamında Avustralya'da Atatürk ve Türk Toplumunu**, Atatürk Araştırmaları Yay., Ankara, 2018.

_____, **Şehit Diplomatlarımız (1973-1994)** 1. Kitap, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2000.

TUNCER, Hüner, **Eski ve Yeni Diplomasi**, Ümit Yayıncılık, Ankara, 2005.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, **Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988.

_____, **Osmanlı Tarihi III. Cilt, I. Kısım**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1983.

_____, **Osmanlı Tarihi IV. Cilt, I. Bölüm**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1982.

WALDER, David, **Savaştan Sonra Çanakkale Olayı (1922)**, (çev. M. Ali Kayabal), Örgün Yayınevi, İstanbul, 2004.

WEST, Barbara A., MURPHY, Frances T., **A Brief History of Australia**, Facts On File, United States of America, 2010.

WILSON, Hugh R., **Disarmament and the Cold War**, Wantage Press, New York, 1963.

IV. MAKALELER ve BİLDİRİLER

AKÇA, Bayram, “Çanakkale Savaşları’nda Anzakların Rolü”, **Çanakkale Savaşları Tarihi 4**, Değişim Yay., İstanbul, 2008.

AKGÜN, Mensur, “Great Powers and the Straits: From Lausanne to Montreux”, **The Turkish Yearbook of International Relations**, Vol.24 (1994).

ATABAY, Mithat, “Şehitlikleri İmar Cemiyeti Arşiv Belgelerine Göre Çanakkale Şehitler Abidesi İnşaatının Tamamlanması ve Açılış Töreni”, **Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ**, S.21 (2016).

ÇELİKER, Fahri, “Asya Devletleri ve Avustralya’da Önemli Gelişmeler (1945-1975)”, **Silahlı Kuvvetler Dergisi Eki**, S.271 (1979).

DEMİRSOY, Soner, “Çanakkale Denizaltı Savaşları”, **Yeni Türkiye**, S.65 (2015).

DURSUN, Davut, “Ülkede İslamiyet”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. IV., İstanbul, 1991.

HEAT, Tamara, “Terror Attack in Toorak”, **Police Life The Victoria Police Magazine**, December (2006).

HOWARD, Harry N., “The Straits After the Montreux Conference”, **Foreign Affairs**, Vol.15 Issue 1.

HUREWITZ, J. C., “The Europeanization of the Ottoman Diplomacy: The Conversion from Unilateralism to Reciprocity in the Nineteenth Century”, **Belleten**, C. 25, S. 99 (1961).

KURAN, Ercümen, “Türkiye'nin Batılılaşmasında Osmanlı Daimî Elçiliklerinin Rolü”, **VI. Türk Tarih Kongresi (Ankara 20-26 Ekim 1961) Kongreye Sunulan Bildiriler**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1967.

TEMEL, Mehmet, “Osmanlı Arşivi Belgelerine Göre Osmanlı-Avustralya İlişkileri”, **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi (SUTAD)**, S.40 (2016).

_____, “XIX. ve XX. Yüzyılın Başlarında Osmanlı Devleti ve Avrupa’dan Brezilya’ya Yönelik Göçler”, **Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, S.2 (2009).

TUNÇOKU, A. Mete, “Mondros, Sevr ve Lozan’dan Günümüze, Gelibolu Yarımadası’ndaki Yabancı Mezarlıklar Ve Anıtlar”, **Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı**, S.2 (2004).

SALTIK, Ekrem, “1915 Yılında Avustralya’da Bir Terör Saldırısı ‘Kahramanlık’ Mı, Komplo Mu?”, **Toplumsal Tarih**, S.205 (2011).

SARISAMAN, Sadık, “Çanakkale Şehitleri Abidesi’nin İnşası ve Halkın Yardımları”, **Journal of History Studies**, Vol.8 Issue2 (2016).

SÖNMEZ, Cahide Sınmaz, “Çanakkale Savaşları’nı Anma ve Kutlama Etkinlikleri (1916-1938)”, **Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı**, S. 19 (2015).

ŞAKİROĞLU, Mahmut, “Balyos”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. V, İstanbul, 1992.

ŞİMŞİR, Bilal N., “Atatürk ve Avustralya”, **Atatürk Araştırma Merkezi Altıncı Uluslararası Atatürk Kongresi 12-16 Kasım 2007 Bildiriler**, Cilt 1, Ankara, 2010.

YAŞAR, Okan, “Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı (Barış Parkı), Yaşanan Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, **Türk Coğrafya Dergisi**, S.36 (2001).

YILMAZ, Gülgün, “Osmanlı Devleti’nin Katıldığı Uluslararası Tarım, Endüstri, Sanat Sergileri ve İlane Sergisi”, **Sinan Genim’e Armağan Makaleler**, İstanbul, 2005.

V. TEZLER

ARIOTTI, Kate Alexandra, **Coping With Captivity: Australian POW’s of the Turks and the Impact of Imprisonment During the First World War**, The University of Queensland (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Brisbane, 2014.

BATES, Sonja, **The Anzac Day Legend: Its Origins, Meaning, Power and Impact on Shaping Australia's Identity**, University of Sydney (Yayımlanmamış Master Tezi), Sydney, 2013.

DAVIS, George Frederick, **Anzac Day meanings and memories: New Zealand, Australian and Turkish Perspectives on a Day of Commemoration in the Twentieth Century**, University of Otago (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Dunedin, 2008.

GRIFFITHS, Philip Gavin, **The Making of White Australia: Ruling Class Agendas, 1876-1888**, The Australian National University (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Canberra, 2006.

KENNEDY, Edwin L. Kennedy, **The Australian Light Horse: A Study of the Evolution of Tactical and Operational Maneuver**, Faculty of the U.S. Army Command and General Staff College (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kansas, 1991.

MÜTERCİMLER, Erol, **Avustralya Örneğinde Türk Göçü ve Sorunları (1967-1997)**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1998.

VI. İNTERNET KAYNAKLARI

<https://banknotes.rba.gov.au/australias-banknotes/history/> (erişim tarihi: 16.03.2019)

<https://www.bie-paris.org/site/en/all-world-expos> (erişim tarihi: 4.11.2018)

<http://elections.uwa.edu.au/elecdetail.lasso?keyvalue=691> (erişim tarihi: 28.12.2018)

<http://nla.gov.au/nla.obj-231809408> (erişim tarihi 21.11.2018)

https://parlinfo.aph.gov.au/parlInfo/download/hansard80/hansards80/1964-11-17/toc_pdf/19641117_senate_25_s27.pdf;fileType=application%2Fpdf#search=%22hansard80/hansards80/1964-11-17/0125%22 (erişim tarihi: 17.03.2019)

<https://parlinfo.aph.gov.au/parlInfo/search/display/display.w3p;query=Id:%22media/pressrel/5BUF6%22> (erişim tarihi: 02.04.2019)

<http://parlinfo.aph.gov.au/parlInfo/search/display/display.w3p;query=Id%3A%22media/pressrel/HPR04000116%22> (erişim tarihi 26.02.2018)

<http://rslnational.org/about-us/> (erişim tarihi: 25.03.2019)

<https://vwma.org.au/explore/units/21> (erişim tarihi: 30.12.2018)

<http://www.abc.net.au/news/2011-06-17/lockhart---the-secret-centenary/2761502> (erişim tarihi:10.12.2017)

<https://www.awm.gov.au/articles/encyclopedia/pow/ww1> (erişim tarihi: 28.04.2019)

<https://www.awm.gov.au/collection/C1351227> (erişim tarihi: 02.03.2019)

<https://www.awm.gov.au/collection/C1351580> (erişim tarihi: 02.03.2019)

<https://www.awm.gov.au/collection/C247351> (erişimtarihi:07.12.2017)

<https://www.awm.gov.au/collection/C322755> (erişim tarihi: 07.12.2017)

<https://www.awm.gov.au/collection/C378200> (erişim tarihi: 21.09.2017)

<https://www.awm.gov.au/collection/C4263> (erişim tarihi: 30.12.2018)

<http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/2/deprem-bilgileri/buyuk-depremler/> (erişim tarihi: 16.03.2019)

<https://www.kutso.org.tr/wp-content/uploads/2017/06/Avustralya-%C3%9Clike-Raporu-2015.pdf> (erişim tarihi: 22.03.2019)

https://www.magistratescourt.tas.gov.au/_data/assets/pdf_file/0011/358949/The_Coroners_Court_-_A_Guide_for_Families_and_Friends.pdf (erişim tarihi 20.06.2018)

http://www.mfa.gov.tr/9-ma-rt-2005_-disisleri-bakan-lig-i-sozcusu-namik-tan-in-haftalik-olagan-basin-toplantisi.tr.mfa (erişim tarihi: 03.02.2019)

<http://museum.rba.gov.au/exhibitions/from-bank-to-battlefield/the-year-of-anzac/index.html> (erişim tarihi: 11.03.2019)

<https://pmtranscripts.pmc.gov.au/release/transcript-6383> (erişim tarihi: 17.06.2018)

<http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/23970.pdf> (erişim tarihi: 01.04.2019)

<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/06/20140628-10.htm> (erişim tarihi: 01.04.2019)

<https://www.theaustralian.com.au/in-depth/cabinet-papers/asio-detected-bomb-plot-by-armenian-terrorists/news-story/3e166422df3aed3bf562d8d247e938ba> (erişim tarihi: 26.02.2018)

<http://www.thecanadianencyclopedia.ca/en/article/halibut-treaty> (erişim tarihi: 02.10.2017)





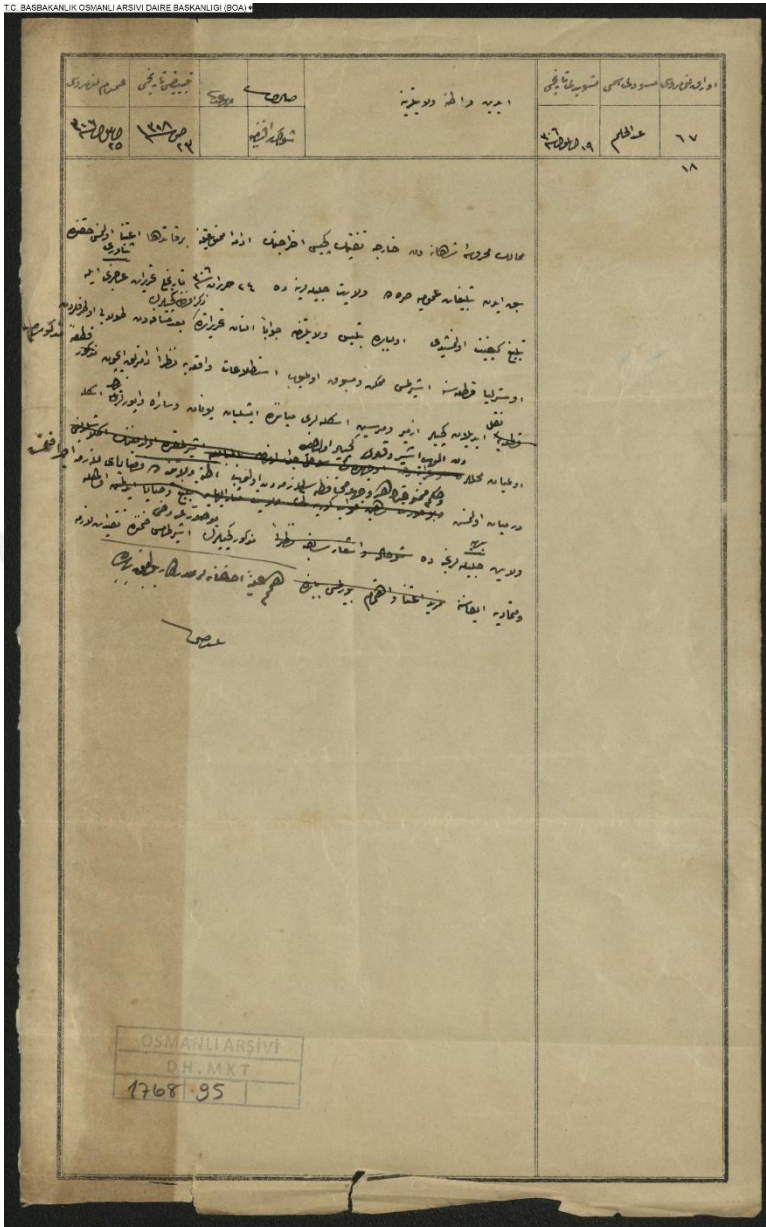
EKLER

Ek 1



Dieppe Harita Okulunda 1547 yılında hazırlanan Vallard Atlası'nda yer alan Java la Grande haritası.

<http://nla.gov.au/nla.obj-231809408> (erişim tarihi: 21.11.2018)



DH.MKT.01768.00095.001

BOA, DH.MKT, dosya 1768/gömlek 95, H-23.02.1308

SUBLIME PORTE
MINISTÈRE DES AFFAIRES ÉTRANGÈRES.

1

Copie

S. E. Mr. Robert Leighton Australia agent.
 Son. E. Said Pacha. Thomas Chambert. Marble Street

26: G^e
 26: S^e

Le 26 Juillet 1886 Melbourne

2076 (2547602)
 OSMANLI ARSIVI
 HR. SFR (3)
 2

Your Excellency

May it please your Excellency to grant me appointments under seal as Royal Commissioner in the interests of Turkey at the Adelaide International Exhibition of 1887. Synopsis and General Classification sent with this (under separate cover), to show the scope and character of the Exhibition.

I had the honor last year to act in Australia as Commissioner agent for the South African Exhibition and will therefore be better able to act for your Excellency on this occasion.

I need hardly point out the many benefits that would accrue to Turkey if represented at the Adelaide Exhibition and would urge the assignment of as

HR.SFR.3.00318.00121.002

2

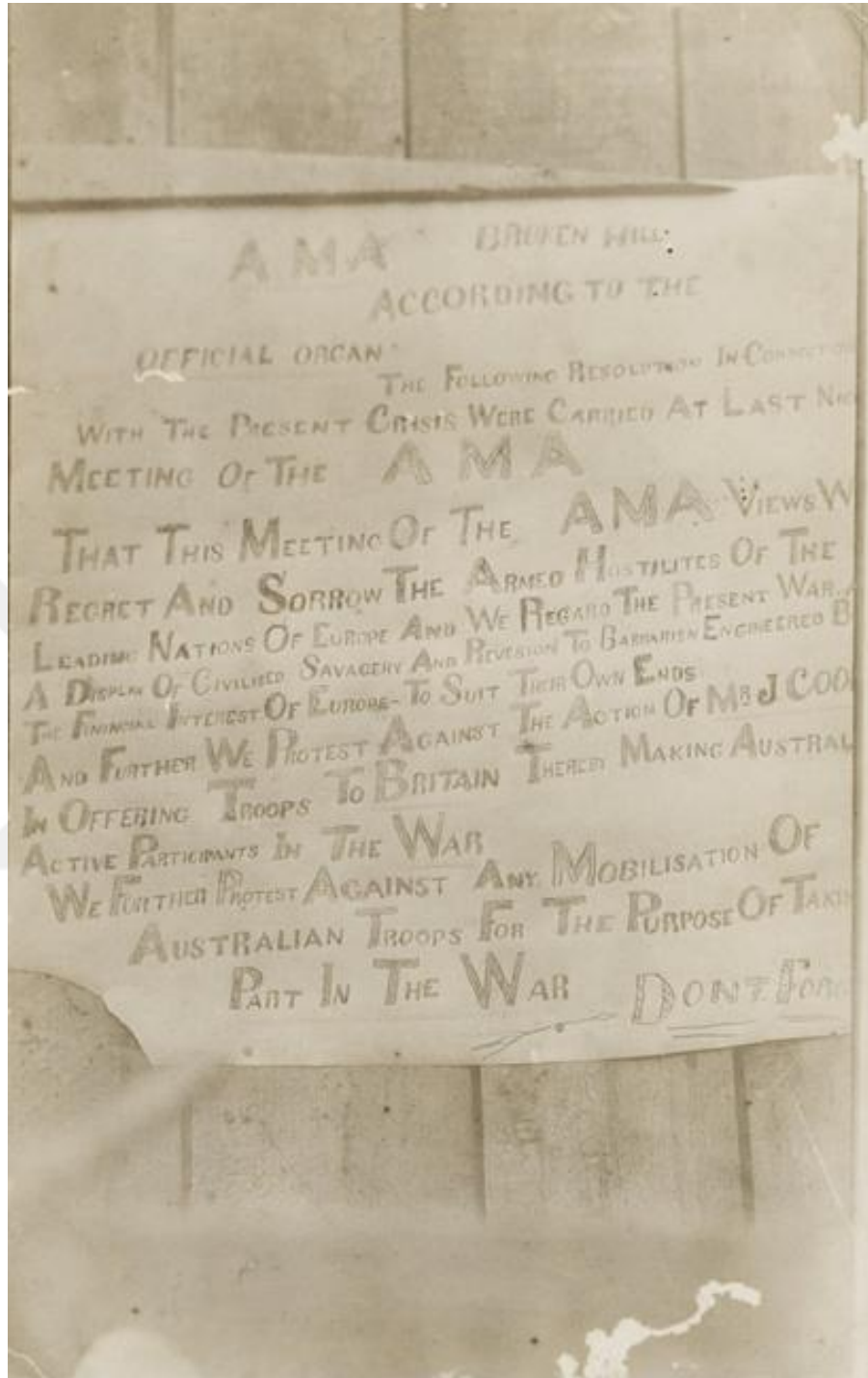
many exhibits as possible illustration of the past, wealth and importance of Turkey and in view of the opening of a trade with these Colonies. As there is every possibility that another exhibition will be held in Sydney (New South Wales) immediately after the one in Adelaide, the exhibits therefore entrusted to my care will suit for both Exhibitions.

I would beg for an immediate reply to this with some instruction of the probable amount of space required (20 square feet is allowed free) as I will have to make application for space before 1st January 1887. But the goods need not arrive in Adelaide before April.

I consider the following to be likely exhibits in
 Timber, Spices, Fruits & the mineral products
 as also Woollen & Cotton Ruffs, Plants,
 Leather, ~~Iron~~ arms etc.

I have the honor to be
 your Excellency's
 Most humble and obedient servant

HR.SFR.3.00318.00121.002



AUSTRALIAN WAR MEMORIAL

H16008

Broken Hill kasabasında 1914 yılında paylaşılan savaş karşıtı ilan.

<https://www.awm.gov.au/collection/C378200> (erişim tarihi: 21.09.2017)

Ek 6



Simpson eşeğiyle, yaralı bir asker taşırken. Ortadaki John Simpson.

<https://www.awm.gov.au/collection/C4263> (erişim tarihi: 30.12.2018)

Ek 7



25 Nisan 1915, Avustralya 3. Tabur'un Anzak Koyu'na çıkarması.

NAA: A1861, 3787

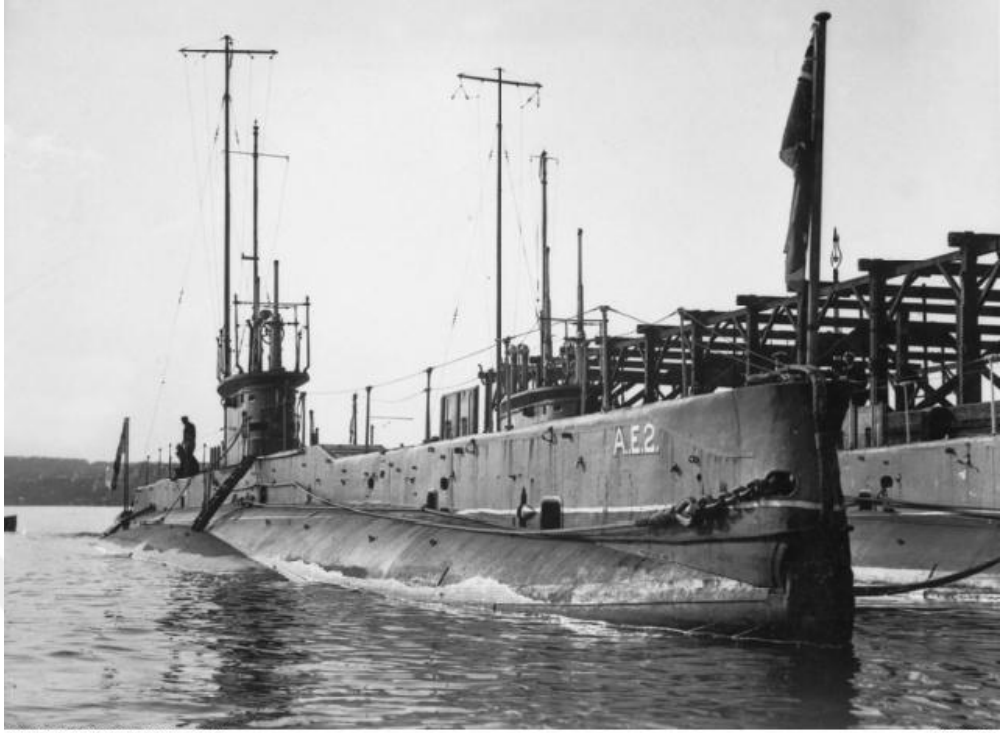
Ek 8



25 Nisan 1915 Anzak Koyu'na çıkarma yapıldıktan bir süre sonrası.

NAA: M1145, 3B/172

Ek 9



AUSTRALIAN WAR MEMORIAL

H11559

Avustralya Denizaltısı AE-2

<https://www.awm.gov.au/collection/C322755> (erişim tarihi: 07.12.2017)



AUSTRALIAN WAR MEMORIAL

P01075.045

AE-2 subayları ve mürettebatı. En alt sıra ortadaki Yüzbaşı Stoker.

<https://www.awm.gov.au/collection/C247351> (erişim tarihi: 07.12.2017)

Ek 10



Gelibolu Mezarları için dikilen geçici haçlar.

NAA: A1861, 3658

LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI

Bölüm V

ÇEŞİTLİ HÜKÜMLER

2. MEZARLAR

Madde 124

Aşağıdaki 126. maddenin konusu olan özel hükümlere hâlel getirmeksizin, Bağlı Yüksek Taraflar, içlerinden her birinin 29 Ekim 1914 tarihinden bu yana savaş alanında can vermiş, ya da yaralanma, kaza ve hastalık yüzünden ölmüş askerleri ve denizcileriyle, aynı tarihten bu yana tutsaklıkta ölmüş savaş tutsakları ve göz altı edilmiş sivillerin, kendi yetkileri (otoriteleri) altındaki topraklarda bulunan mezarlıklarına, mezarlarına ve kemiklerine ve onları anmak için dikilmiş anıtlarına saygı gösterecekler ve bunların bakımını sağlayacaklardır.

Bağlı Yüksek Taraflar, karşılıklı olarak ülkelerinde, sözü geçen mezarların, kemiklerin ve mezarların kimliğini ortaya çıkarmak ve bunları kütüğe yazmak, bunların bakımıyla uğraşmak, ya da bunların buldukları yerlere uygun düşecek anıtlar dikmek işleriyle her birinin görevlendirebileceği Komisyonlara, görevlerini yerine getirmeleri için her türlü kolaylıkları gösterme konusunda anlaşacaklardır. Bu komisyonların hiçbir askeri niteliği olmayacaktır.

Madde 129

Türk Hükümetince kullanımı bırakılacak toprak parçaları arasında, özellikle İngiliz İmparatorluğu için 3 sayılı Haritada gösterilmiş olan Anzac (Arı-Burnu) bölgesindeki toprak parçaları da bulunmaktadır.

İngiliz İmparatorluğunun yukarıda adı geçen toprak parçasından yararlanması aşağıdaki şartlara bağlı olacaktır:

1. Bu toprak parçası, Barış Antlaşmasıyla belirtilen amacından başka herhangi bir amaçla kullanılmayacaktır; bu yüzden, hiçbir askerlik ya da ticaret

amacıyla ya da yukarıda belirtilen asıl amacı dışında kalan başka herhangi bir amaçla kullanılmayacaktır;

2. Türk Hükümetinin, bu toprak parçasını – mezarlıkları da kapsamak üzere – denetlemeye her zaman hakkı olacaktır;

3. Mezarlıkları korumakla görevli sivil bekçilerin sayısı, mezarlık başına bir bekçiden çok olmayacaktır. Mezarlıklar dışındaki toprak parçası için ayrıca bekçiler bulunmayacaktır;

4. Bu toprak parçasında ister mezarlıklar içinde ister dışında, ancak bekçiler için kesin olarak gerekli konutlardan başka konutlar yapılmayacaktır;

5. Bu toprak parçasının kıyısında, insan ya da yük yüklemeği ya da karaya çıkartmayı kolaylaştırabilecek, hiçbir rıhtım, dalga kıran ya da iskele yapılmayacaktır;

6. Bu toprak parçasını ziyaret için gerekli bütün işlemler yalnız Boğazların iç kıyısında yapılabilecek ve bu toprak parçasına Ege Denizi kıyısından girmeye ancak bu işlemlerin tamamlanmasından sonra izin verilecektir. Türk Hükümeti, mümkün olduğu kadar basit olması gereken söz konusu işlemlerin, Türkiye'ye gelecek öteki yabancıların bağlı tutulacakları işlemlerden daha külfetli olmaması ve gereksiz her türlü gecikmeye yol açmayacak koşullar altında yapılmasını, işbu maddenin öteki hükümlerine hanel gelmemek şartıyla kabul eder;

7. Bu toprak parçasını ziyaret isteğinde bulunan kimseler silahlı olmayacaklardır; Türk Hükümetinin, bu yasağın uygulanmasını denetlemeye hakkı olacaktır;

8. Türk Hükümeti, 150 kişiyi aşan ziyaretçi topluluklarının girişinde en az, bir hafta önce haberli kılınacaktır.

Lozan Barış Konferansı Tutanaklar – Belgeler, (çev. Seha L. Meray) İkinci Takım, C.2, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001, s.s. 43-45.



Bruce at Anzac Cove, 1924

1924'te Gelibolu'ndaki Anzak mezarlıklarını ve anıtlarını gezen Avustralya
Başbakanı Stanley Melbourne Bruce.

David Lee, **Stanley Melbourne Bruce Australian Internationalist**, Bloomsbury
Publishing, 2010, s. 41.

Ek 13



İngiliz heyeti abide önünde. Çelenkleri taşıyanlar soldaki Mareşal Birdwood sağdaki
Amiral Roger Keyes

Cumhuriyet, 12 Mayıs 1936

Ek 14



Montreux Konferansı oturumundan bir fotoğraf

Stanley Melbourne Bruce merkezde

NAA: M112, 1/1



AT KEMAL ATATURK'S FUNERAL, ANKARA,
November, 1938.

Mareşal William Birdwood Atatürk'ü cenaze töreninde selamlıyor

Ankara, Kasım 1938.

Field-Marshal Lord Birdwood, **Khaki and Gown an Autobiography**, Robert Speller & Sons, Great Britain, 1957, s. 430.

ENDEAVOUR CARPETS FISHWICK

WEATHER

CANBERRA: A few showers. Max 18. Min 10. In the hills: 18 to 22. LAKEES: Windy with drizzle. 11 to 14. T. TABLELANDS: Isolated showers and hail. Details — Page 16.

The Canberra Times

To serve the National City and through it the Nation

Vol 55, No. 16,520
Telephone 48344. Circulation 40,000

THURSDAY, DECEMBER 18, 1980

40 Pages. Price 20 cents*

Plaza Wool

THE SPECIALIST SHOP FOR ALL YOUR KNITTING CROCHET REQUIREMENTS

Wreckage of aircraft found



The British Overseas Tridenter in which two men died when it crashed

Pilot, passenger killed

By FRANK CRANSTON, Defence and Aviation Correspondent

The wreckage of a three-engine British Overseas Airways Corporation (BOAC) Tridenter aircraft which crashed on a flight from Sydney to Melbourne late on Tuesday was found late yesterday.

The badly damaged and heavily wrecked on the large runway was found on the slopes of the Blue Mountains, about 10 kilometres south east of Sydney, by a privately owned search aircraft from Wagga Wagga.

The pilot, Mr Bruce McKeay, and the sole passenger, Mr Chris Moore, of Melbourne, were killed.

The pilot's partner, Mr Peter McKeay, of Sydney, was injured but not seriously. Mr McKeay had about the aircraft crashed lower at Canberra Airport as he passed over the runway at Wagga Wagga. Then, at 9.30, he reported to the Sydney office severe turbulence and wing.

He then requested aileron assistance to correct his position but was told that the radio was not functioning. He advised that he was using altitude and lost 10,000 feet.

Minutes later, a search aircraft reported wreckage of the aircraft crashed south of Melbourne and Sydney. Initially, it had the radio been working, they would have indicated the position of the aircraft.

The aircraft, a three-engine Tridenter, was en route to Canberra from Sydney. At 11.00, a distress phase of the search-and-rescue procedure was initiated and a search party was sent to the area.

The search was hampered by low visibility yesterday by severe turbulence and low clouds.

which his position but was told that the radio was not functioning. He advised that he was using altitude and lost 10,000 feet.

Minutes later, a search aircraft reported wreckage of the aircraft crashed south of Melbourne and Sydney. Initially, it had the radio been working, they would have indicated the position of the aircraft.

The aircraft, a three-engine Tridenter, was en route to Canberra from Sydney. At 11.00, a distress phase of the search-and-rescue procedure was initiated and a search party was sent to the area.

The search was hampered by low visibility yesterday by severe turbulence and low clouds.



In the area, during the day, 12 high search and two helicopters, four of them from the RAAF, took part in the search.

Two assassins could have fled country

SYDNEY: One of Australia's most intense manhunt operations involving all Commonwealth and State police and security measures is underway for two suspected terrorists who are said to be in Sydney. Captains-General and his bodyguard in a Sydney manhunt since yesterday.

The police and intelligence agencies fear that the two fugitives have flown out of the country. They believe the two assassins were sought to maintain security to carry out an assassination.

Alerted at the carefully-planned assassination at 8.45pm by top informed staff on a motorcycle, the Federal Government ordered strict radio-wide tightening of security at all terminals and airfields.

Intelligence police have supplied Australian assistance with detailed information about the activities of the terrorists who are claiming responsibility for the slaying. Members of anti-Turkish groups have been interrogated.

The Consul-General, Mr Sait Arayik, 30, died almost instantly when he was hit by a bullet in his wife and driving from their fashionable home in Yarralumla.

His bodyguard, Mr Engin Sever, 28, who presented him in another car was ambushed and also almost hit. Two schoolboys watched from a bus shelter.

Police said they attached major significance to a call by a woman to Australian Associated Press shortly after the shooting, saying that members of an Armenian freedom group were responsible.

The woman said she represented 'The Justice Committee of the Armenian Genocide' and warned, 'We will strike again.'

There is a step by step account of the assassination as a commitment by police from intelligence sources to the Canberra Times.

Police said they attached major significance to a call by a woman to Australian Associated Press shortly after the shooting, saying that members of an Armenian freedom group were responsible.

The woman said she represented 'The Justice Committee of the Armenian Genocide' and warned, 'We will strike again.'

There is a step by step account of the assassination as a commitment by police from intelligence sources to the Canberra Times.



Mr Sait Arayik, the Turkish Consul-General who was slain yesterday

9.45am: A motor cyclist and a pillar passenger turned into Parkside Street from Larrabee Road approaching Mr Sever's car from the east.

9.46am: The motor-cyclist steps beside Mr Sever's car. The pillar passenger jumps off carrying a small-calibre weapon. He fires several bullets into Mr Sever through the driver's window, killing him instantly. His car slows for the first time. The gunman turns back on the pillar passenger of the motorcycle, which turns away towards Blake Street.

Police later issued a description of the gunman and the motor-cyclist. The man who allegedly fired the shot is described as tall, well-built, wearing a light-coloured jacket, grey slacks, dark trousers and glasses.

The second man, the rider of the motor-cyclist, was wearing a dark jacket and had a motor-cyclist chain with heavy links over his shoulder.

The only description of the take-up car is that it was black.

Links to Armenian terrorist group

Belconnen Mall is a full swing for Christmas — Sports and family entertainment, longer shopping hours this weekend and more work on Evening of Carols, friends, The Canberra Times brings you up to date on just what is happening in the mall. And for those who are still looking for Christmas gifts, there are fifty or more gift suggestions from Belconnen Mall's stores. — Page 21-28.

Radars 'would not have helped'

Radars would probably have been of no help in the pilot of the British Overseas Tridenter which crashed on the slopes of the Blue Mountains, according to an expert for the Department of Transport.

The aircraft was at a low altitude in relation to mountain terrain which might also have assisted in a search from the Canberra radar base.

Radio reports which indicated that the crash occurred because the radar at Canberra airport was not being maintained were being questioned by members of the public.

The Professional Radio and Electronics Institute has been refusing to maintain contact with the Public Service Board now before the Acting Public Service Administrator.

The pilot, Mr McKeay, who had received a certificate of competency in 1978, was 40 years old.

Sheik Yamani arrives



Sheik Yamani, the Saudi Arabian Minister of Petroleum and Minerals, arrived in Canberra yesterday for a two-day visit.

He is accompanied by his wife and two children. The visit is part of a series of diplomatic engagements in Australia.

TERRORISM IN SYDNEY

THE gunning-down in Sydney yesterday of the Turkish Consul-General, Mr Sait Arayik, and his bodyguard, a dastardly act, apparently the work of political terrorists. Responsibility for the assassination has been claimed by a terrorist body — the Justice Commandos of the Armenian Genocide. Armenian guerrillas going under various names have claimed about a dozen Turkish victims, including ambassadors in France and the Vatican and senior diplomats in Greece and Austria, and their families. In October this year they exploded bombs in New York and Los Angeles which injured six people. The message phoned to a newsagency yesterday from the apparent terrorists said the killings fell within the bounds of the revolutionary movement which began in the early 1970s with acts in Vienna, Rome, Madrid, Paris and the Vatican. It was in retaliation 'for the injustices done to the Armenians by the Turks in 1915'. This message added that the attacks were aimed at Turkish diplomats and institutions, and threatened, 'We will strike again.'

It is not the first time such a violent criminal act has been perpetrated against foreign representatives on Australian soil. But the fact that this could occur in broad daylight in a suburban street must bring home to ordinary citizens the fact that terrorism is no longer something which happens somewhere else. The full impact of international terrorism became manifest in Australia with the bombing of the Hilton hotel in Sydney during the Commonwealth Heads of Government Regional Meeting in February 1978. In 1977 there had been the kidnapping of the Indian military attaché and his wife at Kullaburn by a member of the Ananda Marga movement who is now serving a nine-year jail sentence for the crime. More recently there was the unexplained bombing of the Wawani tourist resort at Yepoon in Queensland. The perpetrators have not yet been brought to book.

What these events have in common are the transport of simmering hatreds, often to areas remote from the origin of these hatreds, and the willingness to extract murderous vengeance for wrongs, real or imaginary. Yesterday it was a senior foreign diplomat and a member of his staff killed by those apparently seeking vengeance for historic wrongs when

ARMENIAN REVENGE AGAINST TURKS

Today's hatreds fuelled by injustices of yesteryear

From a Special Correspondent in London

Turkish territory and about the same number in neighbouring countries.

While Ottoman Turkey allied itself to Austria and Germany in World War I, Turkey's Armenians, with relatives on the Russian side of the border, supported Russia.

The Ottomans tried to drive out ethnic Armenians, exterminating those who refused to leave, according to historians.

Murdered

Although many historians believe there were some half-million Armenians in Turkey and many fled, Armenians claim that more than one million of their ancestors were murdered by the Turks.

Turkish historians, who concede that at least 200,000 Armenians were probably killed, say the victims were war casualties and that the toll of Turkish dead was much higher.

During the same period, an unknown number of Kurds, who, like the Armenians, also speak an Indo-European tongue and occupied the same territory before Turkey arrived in the first centuries after Christ, were also killed by the Ottomans.

But while Armenians generally fled the persecution, the Kurds, hardy mountain nomads, were able to survive and now number at least eight million in Turkey alone. A similar number still live in Iraq and other neighbouring countries.

Kurdish sources in Ankara deny reports that Kurdish nationalists are backing Armenian liberation groups in a campaign against Turkey.

They say one Kurdish group, the Kurdish Workers Party, has been in contact with Armenian organisations but had little support among Turkish Kurds.

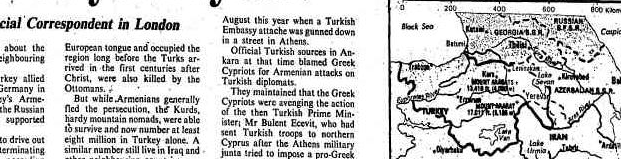
Most recent

As in Iran and Iraq, the underground Kurdish Democratic Party is considered the driving force of Kurdish self-rule sentiment in Turkey.

The most recent killing before yesterday's assassination was in

ARMENIA

The white area shows the Armenian Soviet Socialist Republic. The Treaty of Sevres in 1920 provided for an independent Armenia, shown by the heavy black outline.



August this year when a Turkish Embassy attack was gained down from the Turkish Embassy in Ankara at that time blamed Greek Cypriote for Armenian attacks on Turkish diplomats.

They maintained that the Greek Cypriotes were avenging the seizure of the then Turkish Prime Minister Mr Bulent Ecevit, who had sent Turkish troops to northern Cyprus after the Athens military junta tried to impose a pro-Greek military takeover on the island.

Patriarch

There are still close to 100,000 Armenians living in Turkey, most of them businessmen in Istanbul. Many run small jewellery and other shops in the city's famed Covered Bazaar.

The Armenian's spiritual leader, the black-robed Armenian Patriarch, is based in Istanbul, not far from his Greek Orthodox counterpart.

Most Armenians in Turkey say they feel Turkish and know little of the history of their Armenian ancestors.

Associated Press said Armenian terrorists, usually identified

several newsagencies identified themselves as members of the Armenian October 3 group and claimed responsibility for planting the bombs.

The group apparently takes its name from the date of the arrest of two of its leaders in Geneva. One caller said, 'This is a warning to French fascists and their attitude in investigating our comrade in Geneva.'

It was not immediately clear why the French were the target of the bombs.

Bombs

In London on Tuesday police defused two small bombs outside the French national tourist office in Piccadilly. Anonymous callers to

A priceless inheritance from Gallipoli

By FRANK CRANSTON

IN this second volume of probably the most remarkable history ever written of Australians by an Australian, the country's official historian of World War I resumes his account of the lodgment of Australian and New Zealand forces on the Gallipoli Peninsula in a grand strategy which, had it succeeded, would have dramatically altered the course of the war and in all likelihood the events of our times.

Bean, whose accounts were obtained from personal observation or from first-hand witnesses, continues his discourse on the heroism not only of the New Zealand and Australian Division, the 1st Division, Australian Imperial Force and the 2nd Australian Division (the whole to be formed into the Australia and New Zealand Army Corps), but also of the British units associated with them in the Dardanelles.

He was unable, unfortunately, to gather much material on the large French contingent also engaged in the fighting.

But more than giving a first-class reporter's-eye view of events as they occurred, Bean, from on-the-spot observation and later interrogation of Turkish officials, provides a relatively faithful version also of the struggles of those whose land it was we were seeking to invade.

Not a latter-day critic who would seek to make political capital of the failure of the expedition, nor one of that school of history which seeks to "analyse" by extraneous and only

ability of some of the Allied commanders which caused it to fail.

The Australian units which took Lone Pine and those who with their New Zealand comrades manned Quinn's Post, and the New Zealanders who brought the campaign to within hours (if not minutes) of success on Chunuk Bair, were alike let down when those for whom they were supposedly a "diversion" were so thoroughly misled as not to make much more than a token effort.

Right through to the bitterness of the evacuation — of which those who yet survived were savagely critical — with himself in one of the last groups to leave, Bean maintained his scrupulous objectivity, reporting without overmuch emotion the events of each day as he was able to witness it.

He is as generous with praise of the Turks who so steadfastly defended their homeland as of the Anzacs who opposed them.

"Though the expeditionary forces of the two Dominions were only in their infancy, and afterwards fought with success in greater and more costly battles, no campaign was so identified with them as this", Bean writes in his concluding paragraph. "In no unreal sense it was on the 25th of April, 1915, that the consciousness of Australian nationhood was born".

He might well have added, "New Zealand nationhood" and a comradeship likely to outlive even the wranglings of contemporary trans-Tasman politics.

But it was not only Bean who raised the Australian. Their



C. E. W. Bean by George Lambert.

professionalism of men sent forth by memories of those who fought and

The Canberra Times, 1 August 1981

1911 – 1966 Avustralya'daki Türkiye Doğumlu Nüfus

Yıl	Türkiye Doğumlu Nüfus
1911	322
1921	185
1933	281
1947	252
1954	1.036
1961	1.544
1966	2.476

Erol Mütercimler, **Avustralya Örneğinde Türk Göçü ve Sorunları 1967-1997**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1998, s. 60.



Türkiye – Avustralya İşçi Antlaşması imza töreni

Baha Vefa Karatay, **Mehmetçik ve Anzaklar**, Türkiye İş Bankası Kültür Yay.,
Ankara, 1987, s. 133.

Ocak 1959 – Haziran 1973 yılları arasında Avustralya'ya gelen Türk göçmenler

Dönem	Destekli	Desteksiz	Toplam
1959-1961	-	78	78
1961-1962	-	43	43
1962-1963	-	52	52
1963-1964	1	70	71
1964-1965	1	111	112
1965-1966	16	161	177
1966-1967	37	219	256
1967-1968	205	251	456
1968-1969	2,094	110	2,204
1969-1970	3,606	179	3,785
1970-1971	3,460	315	3,775
1971-1972	1,892	564	2,456
1972-1973	1,260	1,016	2,276
Toplam	12,572	3, 169	15,741

NAA: A446, 1964/46680

14 SEP. 1933

COMMONWEALTH OF AUSTRALIA.
DEPARTMENT OF COMMERCE.

A.M.P. CHAMBERS,
419 COLLINS STREET,
MELBOURNE, C.I.

RRE:NF

TELEPHONES: CENTRAL 2773 (5 LINES).
PLEASE ADDRESS REPLY TO
"THE SECRETARY,"
AND QUOTE—
C.9985.

13th September, 1933.

MEMORANDUM:

With reference to previous correspondence concerning trade relations between Australia and Turkey, it is advised that the trade between the two countries in the years 1929/30, 1930/31 and 1931/32 was valued as follows -

<u>Year</u>	<u>Imports into Australia</u>	<u>Exports from Australia</u>	<u>Balance in favour of Turkey.</u>
1929/30	£69,151	£1,577	£67,574
1930/31	£40,994	£3,988	£37,006
1931/32	£29,444	£3,201	£26,243

The principal import items included in the above figures are hides and skins, canary, hemp and rape seeds, figs, dates, tanning substitutes and extracts. The main export items are cattle hides and skins, and leather, but, as the figures indicate, the total export trade is very small.

Your letter of the 4th July indicates that Turkey has concluded arrangements with Spain whereby Spanish goods are allowed to enter Turkey free of quota restrictions so long as such importations do not exceed the value of Turkish exports to Spain.

NAA: A981, TRAD 117

Türkiye – Avustralya Ticari İlişkileri (Milyon ABD Doları)

Yıllar	Türkiye'nin İhracatı	Türkiye'nin İthalatı	Ticaret Hacmi	Ticaret Dengesi
1992	26	112,5	138,5	- 86,5
1993	23,1	206,3	229,4	- 183,1
1994	34,9	226,1	261	- 191,2
1995	43,9	235,4	279,3	- 191,5
1996	54,9	322	376,9	- 267,1
1997	64,8	444,5	509,3	- 379,7
1998 (4 ay)	20	110,7	130,7	- 90,7

Avustralya Ülke Etüdü, (Haz. Cengiz Ersun ve diğerleri), Mega Ajans Reklamcılık Matbaacılık Fuar Hizm. Ltd. Şti., İstanbul, 1998, s. 72.



Ken Inglis, **Letters From A Pilgrimage Ken Inglis's Despatches From the Anzac Tour of Greece and Turkey, April–May 1965**, Inside Story, Australia, 2015, s. 46.

Ek 24



Ken Inglis, Letters From A Pilgrimage Ken Inglis's Despatches From the Anzac Tour of Greece and Turkey, April–May 1965, Inside Story, Australia, 2015, s. 38.